

III
34.088
Lc

VZGOJESLOVJE.

Spisal

dr. Franc Kos.

ZALOŽILA MATICA SLOVENSKA

34.088 III Lc

Vzgojeslovje.

Spisal

dr. Franc Kos.

Ljubljana, 1890.

Založila „Matica Slovenska“.

Tiskal R. Milic.

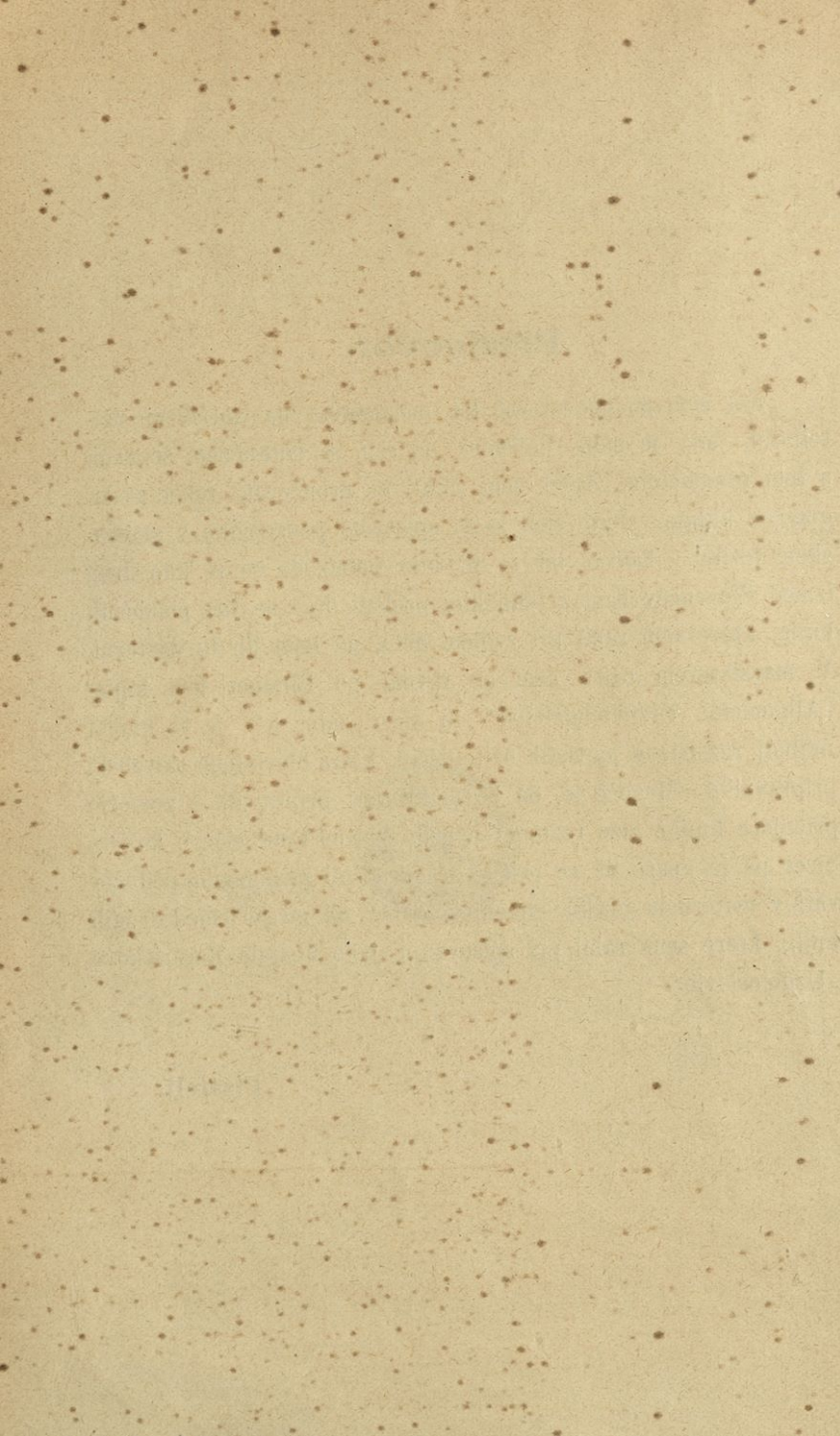

IN= 030004460

Predgovor.

Ker sem podučeval več let pedagogiko na goriškem učiteljišču, bila je moja dolžnost, da sem se natančneje seznanil s tem predmetom. Začel sem čitati in proučevati razne pedagogične knjige. Nato sem začel spisovati pedagogiko v slovenskem jeziku. Takrat mi še ni bilo znano, da se še kdo drug izmed Slovencev bavi z enakim poslom. Kar se tiče pomočnih knjig, ktere sem rabil pri svojem delu, ne bom jih tu našteval. V marsikterem oziru sem se ravnal po Lindner-jevi knjigi „Allgemeine Erziehungslehre“ in sicer zato, ker je ta knjiga najbolj razširjena na tistih učiteljiščih, ktera obiskujejo slovenski pripravniki. Mogoče je, da bo marsikteri pripravek s pomočjo pričujoče knjige laže razumel nemški pisano Lindnerjevo knjigo. Sicer pa je upati, da se prične sčasom tudi pedagogika podučevati v maternem jeziku. Omenim naj še, da mi je izmed drugih knjig, ktere sem rabil pri spisovanju, jako ugajalo Basaričkovo „Uzgojoslovje“.

Pisatelj.

KAZALO.

U v o d.

	Stran
§ 1. Pojem in potreba vzgoje	1
§ 2. Vzajemno delovanje duše in telesa	3
§ 3. Živci	5
§ 4. Čuti	6
§ 5. Prirojeni darovi	8
§ 6. Temperament	11
§ 7. Narava, družba in osoda	13
§ 8. Vzgojstvo in njegove pomočne znanosti	15
§ 9. Razdelitev pedagogije	17

Prvi del.

O g o j e n c u.

Prvi odstavek.

Vzgoja razuma. (Intelektualna vzgoja.)

§ 10. Občut in zaznava	19
§ 11. Nazor	21
§ 12. Predstava, zavest in samozavest	22
§ 13. Reprodukcijska	24
§ 14. Spomin	28
§ 15. Pazljivost (pozornost)	33
§ 16. Domišljija	36
§ 17. Govor	40
§ 18. Razum	43
§ 19. Apercipcija	45

Drugi odstavek.

Vzgoja srca. (Vzgoja čustev.)

§ 20. Čustvo	47
§ 21. Estetično čustvo	51

	Stran
§ 22. Intelektualno čustvo	53
§ 23. Moralno čustvo	55
§ 24. Versko čustvo	56
§ 25. Sočutje	57
§ 26. Samočutje	59
§ 27. Afekti	60

Tretji odstavek.

Vzgoja volje. (Moralna vzgoja.)

§ 28. Težnje	62
§ 29. Nagon	63
§ 30. Nagnenje in strast	65
§ 31. Volja	68
§ 32. Značaj	71

Drugi del.

O vzgojni svrhi.

§ 33. Kakovost vzgojne svrhe	73
§ 34. Vestnost	75
§ 35. Popolnost	76
§ 36. Dobrohotnost	78
§ 37. Pravicoljubje	79
§ 38. Pravičnost	81

Tretji del.

O vzgojnem postopanju.

Prvi odstavek.

O vzgojnih sredstvih.

§ 39. Napotek	83
§ 40. Zgled	84
§ 41. Plačila in kazni	86
§ 42. O uporabljevanju plačil in kazni	87
§ 43. Raznovrstnost plačil in kazni	91
§ 44. Dopuščanje in zabranitev	93
§ 45. Ukaz	94
§ 46. Spodbuda, opomin, nasvet, svarilo, naročilo in naloga	97
§ 47. Čitanje	98

Drugi odstavek.

O vzgojnih načelih.

	Stran
§ 48. Vzgoja naj bo resnična	99
§ 49. Vzgoja naj bo pameti primerna	100
§ 50. Vzgoja naj bo naravi primerna	102
§ 51. Vzgoja naj bo primerna času in kraju	103
§ 52. Vzgoja naj bo razumna	104
§ 53. Vzgoja naj bo jedinstvena	105
§ 54. Vzgoja ne sme biti ne prerealna in ne preidealna	106

Tretji odstavek.

O vzgojnih metodah.

§ 55. Pojem vzgojne metode	108
§ 56. Metoda nadzorovanja	109
§ 57. Metoda vladanja	110
§ 58. Metoda poslovanja	111
§ 59. Metoda negovanja	113
§ 60. Metoda občevanja	115
§ 61. Metoda vaje in privajanja	116
§ 62. Metoda izobraževanja	117
§ 63. Metoda podučevanja	118

Četrty del.

O vzgojnih oblikah.

§ 64. Pregled vzgojnih oblik	120
§ 65. Posamezna in skupna vzgoja	121
§ 66. Domača vzgoja	123
§ 67. Vzgojevališča za male otroke	124
§ 68. Šolska vzgoja	128
§ 69. Šolska disciplina	130
§ 70. Učitelj	132
§ 71. Šola in dom	134
§ 72. Vzgojni zavodi	135
§ 73. Gluhonemi in njih vzgoja	138
§ 74. Slepci in njih vzgoja	141

U v o d.

§ 1. **Pojem in potreba vzgoje.**

Živali si morejo navadno že v začetku svojega življenja pomagati ter skrbeti za svoj obstanek. Drugače je pri človeku, ki je dalj časa po rojstvu v telesnem in duševnem oziru slaboten in nerazvit. Ima sicer vse organe, kateri so mu potrebni, a manjka mu moči, da bi mogel samostojno skrbeti za svoje potrebe. Sam sebi prepuščen moral bi v kratkem poginiti. Dolgo časa je navezan na pomoč, katero dobiva od drugih ljudi, posebno od starišev, ki ga varujejo in gojé, da more živeti ter se razvijati.

Na posebno nizki stopinji je duševno življenje v zibelki ležečega deteta. O njegovih bodočih sposobnostih ne vemo čisto nič. Iz otroka lahko vse postane. Kaj da bo iz njega, odvisno je od njegovih prirojenih darov in pa od zunanjega vplivanja.

Ker pa je za otroka jako važno, da postane v vsakem oziru kolikor mogoče popoln človek, treba je, da takoj začno odrasli ljudje skrbeti za njegov telesni in duševni razvoj ter ne pripuščajo, da bi slučaj odločeval njegovo prihodnost.

Izprva je treba skrbeti samo za **telesni razvoj** malega deteta, treba je otroka **izrežati**, da pride k moči, da raste, da se navadi hoditi, govoriti itd. S časom se začno kazati tudi **duševne sposobnosti**, katere je treba **vzgojevati**.

Iz rečenega je razvidno, da ima vzgoja v prvi vrsti opraviti z duševnim razvitkom gojenca. Duševna vzgoja je veliko važnejša,

kakor pa telesna izreja, ker prva odločuje popolnost ali nepopolnost, veljavo ali pa neveljavo kakega človeka. Po pravici smemo trditi, da v telesnem oziru jako dobro rejeni, a duševno zanemarjeni človek ni vzgojen in olikan. Vendar je tudi telesna izreja jako važna za človeka, ona je pogoj in sredstvo duševni vzgoji. Le v zdravem telesu more prebivati zdrava duša.

Vzgoja je torej človeku **potrebna**. Kakoršna je vzgoja, takošno je mnogokrat tudi celo prihodnje življenje. Ako je bila vzgoja zanemarjena, postane iz gojenca surov človek, katerega strasti in slaba nagnenja zamore v njem vsako dobro kal.

Vzgoja pa ni samo človeku potrebna, temuč je tudi **mogoča**. Pse in nekatere druge živali moremo do neke meje izuriti ali dresirati, a vzgojiti se ne dajo.

Telesno in duševno se more dete le takrat prav razviti, kadar mu v to svrho pomagajo odrasli ljudje, katerih pamet je dovolj razvita. Odrasli ljudje torej vplivajo na mladostne z namenom, da bi tudi ti s časom postali to, kar so oni. Človek, ki vzgojuje, zove se vzgojitelj. Da pa more svojo nalogo izvrševati, mora biti sam dovolj vzgojen. Le odrasli in polnoletni ljudje, ki so sami dosegli neko stopinjo duševnega razvoja, sposobni so v resnici, da vzgojujejo mladino.

Gojenec je oseba, ktero je treba vzgojevati. On mora biti sposoben za vzgojevanje. To je pa mogoče le takrat, ko je še mlad in ko njegovo duševno življenje še nema stalne oblike. Starih ljudi ni mogoče vzgojevati.

Vzgojno delovanje mora biti urejeno po **stalni osnovi**. Vzgojitelj mora vedeti, da vplivajo razun njega na gojenca tudi drugi činitelji, kakor narava, družba in osoda. Ako bi ne bilo njegovo delovanje premišljeno, zgodilo bi se lahko, da bi rečeni činitelji premočno vplivali na gojenca in uničili vzgojiteljevo prizadevanje. Ako postopa vzgojitelj brez načrta in reda tja v en dan, ne more se njegovo delovanje zvati vzgojevanje.

Vzgojitelj si tudi mora postaviti **smoter**, h kateremu hoče privesti gojenca. Truditi se mora, da napravi iz njega samostojnega in značajnega človeka.

Vzgoja je tedaj po stalni osnovi urejeno delovanje odraslega človeka na mladoletnega z namenom, da bi tega notranjost dobila človeškemu poklicu primerno samostojno podobo.

§ 2. Vzajemno delovanje duše in telesa.

Človek obstoji iz duše in telesa. Akoravno sta ta dva med seboj jako različna, vendar se mora reči, da vplivata drug na drugega. Telo je odvisno od duše, ta pa od telesa. Duša je s telesom vred čvrsta ali pa utrujena, slaba ali pa močna, trezna ali pa pijana, budna ali pa zaspana. Zdravo telo krepi dušo in nasprotno vpliva zdrava duša blagodejno na telo. Ako je telo bolno, občuti to tudi duša. Ako se le malo vrežemo v prst ali kam drugam, nastane vsled tega v duši velik prevrat; neznatna bolečina, katero občutimo, ustavi za nekoliko časa prejšnje dušno delovanje.

Duša raste in se stara, kakor telo. Otrok misli po otroško, mladenčeva duša je ognjena, postopanje moža je premišljeno, starček je pa počasen in slaboten na duši in telesu.

Ako uživamo močne jedi in pijače, ne čuti njih učinka samo telo, temuč tudi duša. Vsled preobilne množine zavžitih opojnih pijač zgubimo lahko za nekaj časa svojo zavest. Duša je potrta, ako je želodec preprazen; ko pa se najemo, vrne se tudi dobra volja. Tudi podnebje kakega kraja vpliva na dušo in telo.

Odvisnost telesa od duše kaže se pri raznih priložnostih. Že po telesnem vedenju kakega človeka sklepamo na njegovo dušno stanje ter spoznamo po raznih zunanjih znamenjih, kedaj je vesel, žalosten, jezen, zamišljen itd. Osupnjeni človek sklepa roki nad glavo, jezni se trese, zbija z nogama, škriplje z zobmi, grize si ustnice ter bi najrajši „skočil iz kože“, sramožljivega oblike rudečica, nevošljivec pa postane „rumen“ od nevošljivosti. Po razpoloženju duše ravna se tudi glas, ki je včasih močen in osoren, drugikrat pa mil in mehke. Veselemu

človeku bije srce hitreje in hitreje se pretaka kri po njegovih žilah, tudi rad poskoči ali pa zapoje. Ako je pa žalosten, priča o tem njegov „kisli“ obraz in počasna hoja.

Zdravo telo pospešuje duševno omiko in utrjuje značaj, bolno pa slabi voljo in ovira vsako duševno delovanje. Zdrav človek je vesel, podvzeten in zaupa v lastno moč, ako je pa bolan, polasti se ga malosrčnost in otožnost; prvi se po-prime lahko vsakega dela, skrbeč za svoje prihodnje blagostanje, zadnjemu pa zgine vsled bolezni dostikrat zadnji ostanek težko prisluženega imetja.

Napačno bi bilo, ako bi se vzgojitelj premalo brigal za telesno izrejo svojega gojenca in bi ga prezgodaj preobložil z vsestranskim duševnim delom. Narava se v takem slučaju dostikrat maščuje in rodi ravno nasprotno vspehe, kot se je želelo. Vzgojitelj tedaj ne sme skrbeti samo za duševno omiko svojega gojenca, temuč tudi za telesno blagostanje. Njegova naloga je, paziti na to, da se gojenčevo telo primerno razvija, da raste in da postane zdravo, čvrsto in okretno.

Važnost telesne izreje je že zarad tega velika, ker je podlaga in pospešiteljica duševne vzgoje. Njen pomen je pa še očitnejši, ako pomislimo, da si večina ljudi služi svoj kruh s telesnim trudom. Površno telesno izrejevanje v kaki državi bila bi velika nesreča za posameznike in za celoto.

Človeško telo se pa more le takrat ohraniti in primerno razviti, kadar dobiva od narave dovolj tistih tvarin, ktere so potrebne njegovemu obstanku, in kadar pravilno delujejo tisti organi, ki imajo te tvarine prejemati in predelovati. Vzgojitelj naj torej gledé telesne izreje skrbi za dobro hrano, svež zrak in čistoto, ugodno toploto in obleko, pravomerno gibanje in počitek. Posebno pa naj neguje tiste organe, ki posredujejo med dušo in telesom, namreč živce in čute. Ker se pa kaj rado zgodi, da pravilno delovanje tega ali drugega organa preneha za časa bolezni, treba je vzgojitelju vedeti, kako mu je v takem slučaju postopati. Reči smemo, da se dâ dostikrat popraviti tudi slaba telesna sestava kakega gojenca, ako se vzgojitelj v resnici briga za njegovo telesno izrejo.

§ 3. Živci.

Sredstvo, katero veže dušo s telesom in sploh z zunanjim svetom, je **živčni sistem** ali **živčevje**. To se loči v osrednji del, h kateremu spadajo možgani in hrbtenjača, in pa v obkrajne živce, ki izvirajo deloma iz možganov in hrbtenjače. Obkrajni živci, ki so jako mnogovrstno zapleteni, nahajajo se po celem životu. Po njih se prevajajo vtisi, kakor po kaki brzojavni žici, in sicer po nekterih od zunaj k možganom in duši, tedaj centripetalno, po drugih pa od duše k zunanjemu svetu, tedaj centrifugalno. Prvi se zovejo občutni (sensitivni), drugi pa gibni (motorni) živci. Občutni živci donajajo možganom posamezne, po različnih telesnih delih vzprejete vtise in v možganih nastane nato **občut**, ki se vjema z dotičnim vtisom. Gibni živci pa pošiljajo od možganov dobljene vtise mišicam, ki se vsled te pobude skrčijo ter na svojih koncih pripete gibke kosti premaknejo. Tako nastane **gibanje**. — Ako za občutom, ktereга so vzbudili občutni živci, takoj po gibnih živcih nastane gibanje, zove se odsevno ali refleksno gibanje. Tako na pr. nehoté zamižimo, ako se očesu nenadoma kaj približa. Ako muha leti proti nam, mahnemo z roko proti njej, da bi jo odbili.

Možgani so glavno središče vsega živčevja. Človeški možgani so primeroma dosti težji in bolj razviti, kakor živalski. Možganski zavoji niso pri vseh ljudeh jednaki; čim bolj so pri kakem človeku razviti, tem večja je njegova duševna sposobnost. Pri malih otrocih so možgani še jako mehki in nedovršeni, pravilno se razvijejo še le okolu sedmega leta. V starosti se začno krčiti ter postanejo nekako taki, kakoršni so bili v otroških letih.

Živce, posebno pa možgane, treba je skrbno varovati in negovati. Dobra hrana, čisti zrak in mirno spanje jako blagodejno vplivajo na živce in možgane. Posebno spanje poživi na novo naše možgane. Ako smo dovolj spali, čutimo, da nam je po spanju glava mnogo lažja, kakor prej.

Živčevje krepčajo tudi primerna gorkota, gibanje, počitek, čistota in sploh vse, kar koristi celemu telesu.

Možgane moti pri njih delu vsak udarec, pretres, naval krvi proti glavi itd. Udarci in pretresi so posebno nevarni otrokom, katerih lobanja še ni dobro razrastena in možgani še niso utrjeni. Iz tega razloga naj se opusti pri mladini vsako lasanje in uhanje.

Živcem in možganom škoduje preobilno duševno delovanje. Otroci se ne smejo prezgodaj siliti k učenju in v šolo. Tudi ne sme trajati poduk v nižjih razredih toliko ur, kolikor v višjih. Za duševno delovanje je najugodnejši čas dopoldne, najneugodnejši pa po jedi in zvečer. Bolje je za mladino, da se uči po šolah nekoliko manj, da pa ostane zdrava na duhu in telesu.

Dalje škoduje živcem in možganom premočna razburjenost, kakor jeza, žalost, strah, skrb itd. Taka razburjenost je posebno nezdrava, ako traja dalj časa, ako se večkrat ponavlja, ali pa, ako nepričakovano nastane. — Nevarno je tudi dražiti živce z vživanjem omamljivih pijač in jedi.

Vsled oslabeledih in pokvarjenih živcev in možganov zamorejo nastati omotica, vrtoglavost, besnost, nezavest, mrtvoudnost ali pa še celo smrt.

§ 4. Čuti.

Med občutnimi živci so najvažnejši tisti, po katerih občujemo z zunanjim svetom. Ti živci vežejo posebne zunanje organe ali čutila z možgani. Čutila so telesna orodja, s katerimi vzprejemamo zunanje vtise ali mike; čut pa se zove moč, s katero se na kakorkoli način zavemo kake stvari.

Človek ima petero čutov in ravno toliko čutil in sicer oko za **vid**, uho za **sluh**, kožo za **tip**, jezik za **okus** in nos za **vonj**. Nekteri razločujejo še šesti životni (vitalni) čut, ki je razširjen po celem telesu. Izmed čutov

sta za duševno omiko vsakega človeka najvažnejša vid in sluh, zoveta se zato tudi višja čuta. Tudi ste čutili za vid in sluh mnogo umetnejše sestavljeni in se hitreje pokvarite, kakor čutila za tip, okus in vonj.

a) Vid. — Notranjost očesnega zrkla je temna in zato je za vid pred vsem potrebna svetloba, ktera v žarkih prehaja od svetečih ali pa osvetljenih teles skozi zenico v očesno temnico. Ti žarki se blizu središča lečnega sistema križajo in narejajo na mrežnici vzvurno in zmanjšano sliko, ktero nato vidni živec priobči možganom. Na ta način dobi človek predstavo podobne, pa tudi velikosti, lege in oddaljenosti kakega telesa od očesa. Najmanjša oddaljenost, pri kateri oko predmet še dobro vidi, imenuje se dogled. Ako je oko kratkovidno, moramo mu približati predmet, da pade njegova slika na mrežnico in ne pred njo. Oko pa, kateremu se mora predmet odmakniti, da pade njegova slika na mrežnico, je dalekovidno.

Vid je treba skrbno varovati. Njemu škoduje premočna ali pa preslaba svetloba. Zato je treba paziti, da se solnčni žarki ne upirajo naravnost v oko. Škodljivo je zreti v lesketajoče in presvetle predmete. Mladina naj nikar ne piše ali čita v somraku ali pa v slabo razsvetljeni sobi. Za vid ni dobro, ako za temoto prec sledi močna svetloba ali pa narobe. V šolsko sobo naj dohaja svetloba od zgorej ali pa z leve strani. Ako prihaja od spredej, takrat se preveč blišči; ako se pa sveti od zadej ali pa z desne strani, napravljajo si učenci sami sebi senco, ko pišejo ali rišejo. Čitanje bolj utruji oči takrat, ko človek hodi ali pa se vozi, kakor takrat, ko sedi.

Vid se tudi pokvari, ako preveč napenjamo vidne živce. Če čitamo drobno tiskano knjigo, če natančno rišemo kako sliko itd., trpé več ali manj naše oči. Knjiga, iz ktere čitamo, in drugi jednaki predmeti ne smejo biti ne preblizo in tudi ne predaleč; oddaljeni naj bodo od oči kakih 25 cm. — Dalje škoduje vidu prezgodnja poraba očal, potem prah, dim, prepih, prenapetost, prevelika toplota itd.

Ako hočemo vid negovati in zboljševati, gibati se nam je mnogo v prosti naravi med zelenimi travniki in košatimi gozdi, kajti temne barve, posebno modra in zelena, dosti bolj ugajajo našim očem, kakor svetle. Po mestih, kjer žive prebivalci večidel med belim zidovjem je mnogo več kratkovidnih, kakor pa na kmetih. Dobro je, da se mladina dostikrat vadi meriti s svojimi očmi oddaljenost, velikost in podobo kakega predmeta.

b) **Sluh.** — Da se vzbudi v naši zavesti občut sluha, treba je, da prihajajo zvočni valovi skozi uho do slušnega živca. Nekoliko zvočnih valov pride lahko tudi skozi usta v notranje ušesne dele; zato lahko opazujemo pri naglušnih ljudeh, da odprô tudi usta, da bi bolje slišali.

Ravno tako, kakor oči, treba nam je tudi ušesa skrbno varovati, da ne oslabimo sluha. Temu lahko škodujejo premočni in neskladni glasovi. Zato naj stariši pazijo, da se otroci ne mude brez potrebe v zvonicih, kadar se zvoní, na streliščih, v mlinih itd. Dalje se jim mora zabraniti, da si ne bodo v zunanji sluhovod vtikali kakih tujih reči ali pa ž njimi vrtali po ušesih. Sluhu more škodovati udarec po ušesu ali pa po glavi. Kdor hoče imeti zdravo uho, varovati se mora prepiha. Ušesu ne ugaja prevelika gorkota tik zakurjene peči. Sluhu škoduje nesnaga, zato je treba paziti, da si mladina večkrat spere in očisti ušesa.

Kakor vid, tako je mogoče tudi sluh izboljševati in vežbati. Sluh se le polagoma vzbuja in razvija pri otrocih, katerim je v prvih letih ropot in krik veliko ljubši, kakor pa umetna godba in petje. Otrokom naj se zgodaj vcepi ljubezen do blagodonečih glasov, veliko lahko stori v tem oziru mati s svojim petjem. Ako je dete vzrastlo med ljudmi, ki so gojili petje in godbo, ima gotovo več veselja do glasbe, kakor tisto, ktero ni živelo v taki obližini.

Kar se tiče ostalih čutov, niso tako važni, kakor vid in sluh, tudi jih je lažje negovati. V obče se je treba varovati prehlada, nesnažnosti, dražljive hrane in premočnih dišav.

§ 5. Prirojeni darovi.

Vzgojitelj, ki ima skrbeti za razvitek svojega gojenca, ne sme prezreti njegovih prirojnih moči, to je s

podedovanjem pridobljenih predpogojev za to ali drugo delo.

V vsakem človeškem organizmu se nahajajo prirojeni darovi, katerih bi zastoj iskal pri živalih. Človeku je prirojena sposobnost, da se lahko nauči govoriti in misliti, živalim pa ne. Vendar se prirojeni darovi ne nahajajo pri vseh ljudeh v jednaki meri; nekteri ljudje so daroviti, drugi pa ne. Marsikteri učenec se lahko uči, pa kmalu pozabi; drugi se težko uči, pa lahko obdrži, kar se je naučil; zopet tretji se lahko uči in si tudi zapomni, kar si je hotel vtisniti v glavo.

K prirojenim lastnostim človeške duše prištevamo **prejemljivost**, **živost** (hitrost) in **krepkost**. Odvisne so te lastnosti od nekterih posebnosti telesne ureditve. Znano je, da je neka podedovana narav notranjega dela človeškega telesa glavni pogoj muzikalne sposobnosti. Razum, pamet, spomin itd. niso prirojene, temuč pridobljene dušne vzmožnosti, ki so nastale vsled medsebojnega delovanja predstav.

Velika prejemljivost za zunanje vtise je glavni pogoj, da dobi duša žive in natančne občute in zaznave, tedaj tudi zanesljive predstave in nazore. Ako je prejemljivost prevelika, povzročuje občutljivost, bojazljivost, razburjenost, razne strasti itd., premajhna pa topoumje.

S pomočjo velike živosti pridobi si človek v kratkem času mnogo raznovrstnih predstav, katere lahko hitro reproducira in sestavlja. Tak človek ima živahno domišljijo, veliko produktivnost, praktično izurjenost in mnogo sposobnosti, delati dovtipe in zabavati ljudi. V nasprotnem slučaju je pa počasen v svojem mišljenju. Ker potrebuje mnogo časa, preden se zave svojega stališča in preden se spomni, kar hoče povedati, zaostaja v življenju za drugimi, ki nimajo potrpežljivosti, da bi ga čakali.

Krepkost je vzmožnost, s katero hranimo dobljene občute in zaznave, da jih lahko reproduciramo in uporabljamo, kadar je treba. Z njeno pomočjo pridobi si duša polagoma jasne predstave in trdne nazore, katere potem dalj časa obdrži (dober spomin). Tak človek si lahko nabere v teku časa

raznih vednosti in za praktično življenje mnogo stalnih načel. Ako je pa krepkost duše neznatna, postane dotičnik navadno površen, pozabljiv, lahkomišljen in premenljiv.

Iz rečenega je razvidno, da je prejemljivost podlaga vsakemu višemu razvitku. Ako bi duša ne imela prejemljivosti, manjkali jej bi tudi živost in krepkost. Ako je duši razun prejemljivosti in živosti lastna izvrstna krepkost, dana je dotičnemu človeku sposobnost, da postane **talent**. Posebno velika izvrstnost dušnih lastnosti, spojena z redko izvirnostjo, je podlaga **veleumu**.

Kar se tiče moškega in ženskega spola, trdi se lahko, da prevlada pri prvem v obče krepkost, pri zadnjem pa prejemljivost in živost. Iz tega so tudi razvidne prednosti in pomanjkljivosti, ktere se nahajajo pri moškem in pa pri ženskem spolu.

Iz prirojenih darov se ne more sklepati, kaj bo nastalo iz človeka. Ako je komu prirojena muzikalna sposobnost, mogoče je, da postane jedenkrat operni pevec, ako so vzgoja in druge razmere temu ugodne, lahko pa postane tudi kaj drugega. Le tam, kjer manjka človeku kakega posebnega daru, ve se že prej, da mu je zaprta pot do tega ali drugega poklica. Nem človek ne more postati govornik.

Prirojenih darov ne smemo zamenjati z nagonom in instinktom. **Nagon** se zove neka, v človeški in živalski naravi ležeča, stalna in samostojno delujoča moč, ktera hoče zadovoljiti kako izvestno težnjo. Prec po porodu vsakega otroka nastopi nagon dihanja, kmalu potem nagon hranitbe, tudi nagon gibanja se zgodaj prične razvijati, pozneje se prikažejo še drugi nagoni.

Nagonu soroden je **instinkt**, kterega lahko opazujemo posebno pri živalih. Razlikuje se od nagona v tem, da jih goni do kakega, njim lastnega delovanja, da si potem lažje zadovolje prirojene težnje. Pajek prede mrežo, da si lovi muhe, od katerih se živi; ptice znašajo gnjezda, da lažje skrbè za svoj zarod; instinkt goni raco v vodo, kokoš pa na gnojišče, da si poišče hrane. Živalsko telo je instinktu primerno ustvarjeno. Žival ne odstopi od svojega instinkta, zato je pa tudi njeno razvijanje jako jednostransko. Kako se je treba truditi, preden človek izuri žival česa, kar je nasprotno njenemu instinktu! Taka jednostranost se ne

nahaja pri človeku, ki se more svobodno razvijati ter se poprijeti tega ali drugega poklica.

§ 6. **Temperament.**

Vsebina naših predstav nam ni prirojena, temuč jo dobimo od zunaj po čutih. Prirojene so nam samo formalne različnosti, to je način, kako predstave v zavest dohajajo in kako se v njej mudé. Formalni nastop predstav obstoji v večji ali manjši stopinji krepkosti in živosti. Predstave lahko nastopajo živahno ali pa medlo ter so v svojem teku hitre ali pa počasne. Jeden shvati živahno in globoko, drugi medlo in površno, jeden razume v hipu, drugi še le čez dalj časa. Vzrok temu tiči navadno v prirojeni kakošnosti živčevja.

Navadno dušno svojstvo gledè krepkosti in razdražljivosti se zove **temperament**. Ker je stopinja krepkosti in razdražljivosti pri ljudeh različna, različni so tudi njih temperamenti.

V obče razločujemo štiri glavne temperamente in sicer:

- 1.) **Kolerični** temperament z veliko krepkostjo in razdražljivostjo.
- 2.) **Flegmatični** temperament z neznatno krepkostjo in razdražljivostjo.
- 3.) **Sangvinični** temperament z veliko razdražljivostjo in neznatno krepkostjo.
- 4.) **Melanholični** temperament z neznatno razdražljivostjo in veliko krepkostjo.

Kolerični temperament je flegmatičnemu ravno tako nasproten, kakor sangvinični melanholičnemu.

Človek koleričnega temperamenta je nagel in postane še silnejši, ako se mu kdo protivi. Njegovo postopanje je hitro in odločno ter se loti brez strahu tudi najtežavnejšega dela. Navadno je častilakomen in vladohlepen; dostikrat se mu posreči, da pride vsled svoje energije do više socialne stopinje in do slavnega imena.

Flegmatični človek je pravo nasprotje koleričnemu. On je miren in počasen, velika razburjenost mu je skorej tuja, zarad neznatne občutljivosti lahko shaja z drugimi ljudmi, tudi

ga ni težko zadovoljiti. Trudapolnega dela ne ljubi, pač pa redno vsakdanje opravilo. Nekteri flegmatiki so brezčutni, malomarni in leni.

Človek sangviničnega temperamenta je razdražljiv, a le za malo časa; rad se poprime vsakega dela, a kmalu je zopet opusti. V obče je dobrosrčen in postrežljiv, ako se mu ni treba mnogo truditi; tudi je rad dobre volje in v veseli družbi. Navadno je površen in lahkomisljen, ni ga težko pregovoriti, opomine in svarila voljno posluša, a kmalu jih pozabi.

Melanholični človek je počasen, a vztrajen. V obče nagiblje k otožnosti, navadno vidi v življenju le zapreke in slabe strani. Najrajši je sam ter redkokrat zaupa svoje skrivnosti drugim.

Pri malokterem človeku se nahaja izključljivo samo jeden temperament, navadno so združena v jedni in isti osebi svojstva tega in drugega temperamenta.

Pri vzgojevanju se mora vzgojitelj ozirati na gojenčev temperament. Koleričnega človeka je treba brzdati, flegmatika pa spodbujati. Ne bilo bi prav, ako bi napake temperamenta, kakor lahkomiselnost in raztresenost sangvinka, lenobo flegmatika, nevoljo in neznosljivost melanholika ter togoto kolerika prestrogo kaznovali.

Ker so živci v ozki zvezi z drugimi deli telesa, vplivajo vsi telesni organi na živčevje in po njem tudi na dušo. Važnosti močne ali slabotne telesne sestave, zdravih ali bolnih udov, obilnosti ali pomanjkanja krvi itd. ne opazujemo samo v fizičnem, temuč tudi v duševnem življenju. Ravno tako delujejo na dušo starost, spol in rod. Navadno stanje celega telesa, kolikor vpliva na duševno življenje, zove se **narav**. Vendar ta narav ni pri vseh ljudeh popolnoma odvisna od telesne kakošnosti. Pri izobražencih dobiva duša čedalje večo oblast čez telo in njeno razvijanje je dostikrat nasprotno telesni naravi. Tako na pr. opazujemo, da je kak bolnik še na smrtni postelji veselega srca. Le živalim je njih narav stalne odločila, kako da imajo živeti. Tako na pr. je psu lastna zvestoba, lisici zvijača, volku požrešnost itd.

§ 7. **Narava, družba in osoda.**

Razun prirojenih darov so še trije važni, akoravno nezavestni činitelji, ktere mora vzgojitelj pri svojem delovanju imeti pred očmi, ti so namreč narava, družba in osoda. Ti trije faktorji včasih vzgojitelju olajšujejo njegovo delo, včasih ga ovirajo, na vsak način pa mu omejujejo njegovo svobodno postopanje.

Kar se tiče **narave**, misliti nam je tu na vsakovrstne vplive zunanjega sveta izvzemši človeka. Tu sem spadajo vplivanja hrane, stanovanja in podnebja, kakor gorkota, vlažnost, vetrovi itd. Vse to deluje neposredno na telo, posredno pa tudi na duh. Zmerni pas najbolj ugaja duševnemu razvijanju; prevelika gorkota človeka kaj rada omehkuži, a tudi prevelik mraz mu ni prikladen. Da si človek pridobi potrebne hrane, mora delati in se truditi; način njegovega truda in prizadevanja je v ozki zvezi z njegovo omiko. Drugače se razvijajo ljudje, ki stanujejo po mestih, od tistih, ki so na deželi; razvijanje prebivalcev v pustinji se loči v marsičem od razvijanja primorcev.

Narava pa tudi neposredno vzgojuje človeški duh s svojimi predmeti in pojavi. Narava se da primerjati veliki šoli, v kateri se neguje nazorni poduk; cela narava je velikanska zbirka, ktera presega vse muzeje in razstave.

Poduk, ktereга dobiva človek od narave, je sicer neprenehljiv, vendar jednoličen in počasen; zato pa zaostajajo v omiki taki ljudje, ki rastejo zunaj šole in človeške družbe ter so skorej izključljivo izročeni naravinemu vplivu.

Še bolj, kot zunanji svet, vpliva na gojenca **človeška družba**. Otrok se rad shaja z drugimi otroci, da bi se ž njimi kratkočasil; pri tej priložnosti se poprime njih navad in razvad. Na otroka vplivajo odrasli ljudje, posebno pa stariši. Zgodaj ga nauče govoriti ter mu razun jezika vcepijo tudi svoje misli in čustva. Uporabljajo ga za razna opravila ter ga tako vadijo različnih ročnosti. Deloma z besedo, deloma z zgledom vplivajo nanj razni člani družine. Ako ima otrok pridne in pametne

stariše, kateri ga skrbno vzgojujejo ter varujejo slabe tovaršije, sme se pričakovati, da postane iz njega dober človek; ako so pa stariši zanikrni in tudi drugi ljudje v njegovem obližju malovredni, je dvomljivo, da bo iz njega kaj prida.

A ne samo stariši in družina, temuč tudi srenja, država in cerkev močno vplivajo na gojenca, ker skrbe s svojimi naredbami in napravami, da morejo vsi prebivalci med seboj živeti v redu in miru.

Vpliv človeške družbe na posameznike je že zato jako velik, ker človek kaj rad posnema, kar vidi v svojem obližju. V kratkem času si prisvoji šege in navade dotičnega kraja, še celo tuja načela in prepričanja izpodrinejo dostikrat lastne nazore. Tuje ideje in običaji se z neznanško hitrostjo širijo v družbi ter jo v teku časa predrugajo skoraj popolnoma.

Tudi je treba omeniti, da vzgoja ne more in ne sme popolnoma odstraniti človeške družbe. Gojenca je treba vzgojevati za družbo, kar je najlažje izvesti s pomočjo družbe. Vsako osamljenje na tem polju bi se sčasom hudo maščevalo.

Tretji nezavestni činitelj, ki vpliva na vzgojo, je **osoda**. Vsakega človeka, naj si bo bogat ali reven, zdrav ali bolan, nadarjen ali nerazvit, spremlja njegova osoda od rojstva do groba. Marsikteri človek je srečen, vse se zgodi tako, kakor si želi; drugega pa zadevajo nezgode in nadloge ter ga silijo k obupu; prvemu je osoda mila, drugemu pa ne. Vse drugače kakor narava, vpliva osoda na človeka. Njeno delovanje je navadno naglo, burno in nepričakovano.

Ker vzgoja ni odvisna samo od vzgojitelja, temuč tudi od narave, človeške družbe in osode, nastane vprašanje, je li vzgojiteljev vpliv močnejši ali pa vpliv imenovanih treh faktorjev. Ako je vpliv teh večji, bilo bi odveč, da bi se tudi vzgojitelj pečal z vzgojevanjem.

Kar se tiče razmere med vzgojiteljem na jedni strani ter med naravo, družbo in osodo na drugi strani, reči se mora, da je prvi že zato na boljem, ker je zavestno bitje ter ima nasproti le slepe moči. Vzgojitelj ima pred očmi smoter, ktereга hoče doseči, narava, družba in osoda pa delujejo brez svrhe in brez načel.

Vzgojitelj ima pa tudi to prednost, da more vpliv narave in družbe na gojenca uporabljati za svoje namene, kolikor mu to dovoljuje osoda. Ako osoda starišem pripušča, vzrejujejo lahko svoje otroke v mestu ali pa na deželi; tudi lahko določijo, kaki ljudje se smejo ž njimi shajati in kaki ne. Narava, družba in osoda se dajo primerjati velikemu kupu kamenja, katero leži nakopičeno na kakem prelazu ter ovira ljudi, da morejo le s težavo priti na drugo stran. Iz tega kamenja se da napraviti pripravna pot tako, da potem prehod ni več težaven.

Nasproti tema dvema prednostima je pa vzgojitelju na škodo, da vplivajo narava, družba in osoda neprestano na gojenca, on pa le včasih. To neugodnost si more s tem popraviti, da vcepi s svojim podukom, vzgledom in drugimi pedagoškimi sredstvi gojencu tako mišljenje in hotenje, da bo ta ravno tako napredoval v dobrem in pravem za časa vzgojiteljeve nenavzočnosti, kakor če bi bil zraven.

Ker vspehi vzgoje niso samo odvisni od vzgojiteljevega prizadevanja, temuč tudi od delovanja drugih tehtnih, akoravno nepoklicanih činiteljev, zato ne smemo v vsakem slučaju prvega obsoditi, ako se mu ne posreči njegovo delo. V obče se vendar sme pričakovati, da bo dobra vzgoja rodila dober sad.

§ 8. Vzgojstvo in njegove pomočne znanosti.

Pedagogi morejo na dvojen način pokazati svoje sposobnosti in koristiti človeštvu. Nekteri preiskujejo svrhu vzgoje ter izvajajo občna sredstva in metode, ktere bi bile najpripravnejše v dosego dotične svrhe; drugi pa imajo opraviti z gojencem, opazujejo njegove telesne in duševne posebnosti ter se poslužujejo raznih sredstev in načel, da bi ga privedli do zaželene svrhe. Iz tega je razvidno, da je vzgojstvo v prvem slučaju teoretično, v drugem pa praktično. Jedenkrat ima pedagog opraviti z znanostjo, katero imenujemo vzgo-

jeslovje, drugikrat pa želi gojenca izobraziti, opiraje se pri svojem delovanju na lastne izkušnje, na poročila drugih oseb in na pravila vzgojeslovja, kar je pa jako težavno ter se nikakor ne da izvesti samo mehanično. V tem slučaju ima pedagog opraviti z umetnostjo, koja obstoji v spretnosti, da pravočasno in pravomerno uporablja načela vzgoje.

Praksa je starejša, kakor teorija, ker je ta nastala iz prve. Praksa nam daje izkušnje. Kakor vsaka znanost, tako se je tudi pedagogija razvila iz izkušenj. Izmed raznovrstnih izkušenj so najvažnejše tiste, ktere dobivajo pedagogi z lastnim opazovanjem. To je največ pripomoglo, da so se utrdila pravila in načela, po kterih je treba vzgojevati.

K razvitku pedagogične znanosti ste pa tudi mnogo pripomogle **dušeslovje** in **etika**; te dve smemo zato zvati pomočne znanosti pedagogije.

Vzgojitelj mora vedeti, kake lastnosti in duševne sposobnosti ima gojenec, ktere ga hoče vzgojevati. Še le potem, ko ga je vsestransko spoznal, ve, kakih sredstev se ima posluževati pri svojem delu. Vzgojitelju je torej potrebno, da spoznava človeško dušo in njene sposobnosti; to ga uči dušeslovje ali znanost o človeški duši.

Vzgojitelju pa še ne zadostuje, da ve, kakošen je njegov gojenec; znati mora tudi, kakošen mora postati, da dobi pravo in neminljivo vrednost. Imeti mora pred očmi svrha, do ktere hoče privedi svojega gojenca. Kaka ima biti ta svrha, kaže mu etika.

Pedagogija je lahko **naravna** ali pa **znanstvena**. Kadar ima za podlago dušeslovje in etiko, takrat je znanstvena, ako pa je oprta le na izkušnje brez odločujočih načel, zove se naravna. Večina starišev in drugih ljudi vzgojuje navadno na podlagi naravne pedagogije, pravi vzgojitelj pa uporablja tudi znanstveno, ker na ta način si pridobi v kratkem času precej veliko spretnost v vzgojevanju in ni mu treba še le iskati potrebnih izkušenj. Ako vzgojitelj pozna znanstveno pe-

dagogijo, ve, kaj ima storiti v dvomljivih slučajih, da bo pravo pogodil. Kdor se pa ni pečal z znanstveno pedagogijo, zamuja čas z raznimi poskusi, ki dostikrat ne obveljajo; tak vzgojitelj koristi gojencu primeroma le malo.

Trdilo se je že, da je znanstvena pedagogija nepotrebna ter poudarjalo, da marsikteri stariši vzgojujejo prav dobro svoje otroke, ako-ravno jim je znanstvena pedadogija popolnoma neznana; drugi pa, ki so se pridno pečali z znanstveno pedagogijo, bili so vendar jako slabi praktični vzgojitelji. Res je, da so dosegli dosti boljše vspehe nekteri stariši, ki so se ravnali po zdravi pameti in po vzgojnih tradicijah, kakor pa tisti pedagogi, kateri so vsled prevelike učenosti pozabili najnavadniša pravila vzgojevanja. Vendar se mora priznati, da najboljše vspehe so imeli tisti možje, ki so vzgojevali svoje gojence po načelih znanstvene pedagogije in pa po zdravi pameti.

§ 9. Razdelitev pedagogije.

Skupnost vseh znanosti in nauk, ki se nanašajo na vzgojo, zove se enciklopedija pedagogije. Ta obsega vzgojeslovje in pa njegove pomočne znanosti, h katerim je treba v prvi vrsti prištevati dušeslovje, etiko in logiko.

Vzgojeslovje delimo v občno in posebno. Občno vzgojeslovje se bavi z vzgojo v obče ter se ne ozira na posamezna svojstva gojenca, kakor na njegovo starost, stan, vzmožnosti, spol, in tudi ne na posebne razmere vzgojevanja. Posebno vzgojeslovje izvaja svoja načela iz občnega vzgojeslovja in sicer tako, kakor zahtevajo posebne razmere gojenca ali pa vzgojevanja.

Vzgojevanje je **neposredno** in **posredno**. Važno je, kar človek ve; a še važnejše je, kar hoče. Ako presojujemo njegovo notranjo vrednost, ne oziramo se na njegovo znanje in njegove besede, temuč na njegovo hotenje in delovanje. Ako vpliva vzgojitelj naravnost na voljo svojega gojenca, zove se njegovo vzgojevanje **neposredno**.

Volja pa ni samostojna dušna vzmožnost, temuč se ravna po mislih in čustvih dotičnega človeka. Vsak teži po tem, kar

si more predstavljati, ter teži zato, ker ve, da nastane v njegovi duši, ako zadovolji težnjo, ugodno čustvo, v nasprotnem slučaju pa neugodno. Kakoršne so misli in čustva, take so tudi težnje. Vzgojitelj more posredno vplivati na voljo svojega gojenca, ako vpliva neposredno na njegovo spoznanje in mišljenje, kar se godi s pomočjo poduka.

Del pedagogije, ki se peča z neposrednim vzgojevanjem, zove se **vzgojeslovje** ali pedagogija v ožem smislu; tisti del pa, ki govori o posrednem vzgojevanju ali poduku, imenuje se **podukoslovje** ali didaktika.

Kar se tiče občnega vzgojeslovja, govoriti nam je najprej o **gojencu**, katerega je treba vzgojevati. Razun njegovega telesa mora vzgojitelj dobro poznati njegove duševne možnosti. Prvi del občnega vzgojeslovja ima torej opraviti z vzgojnim **dušeslovjem**. Delovanje človeške duše je pa raznovrstno. Ona namreč dobiva predstave in nazore, iz katerih tvori pojme, sodbe in sklepe; duša misli in vzmožnost mišljenja je razum. Raznotere zaznave in predstave provzročujejo v duši prijetno ali pa neprijetno razpoloženje, katero imenujemo čustvo. Z ugodnimi čustvi je združeno hrepenenje, da bi jih obdržali dalj časa, z neugodnimi pa, da bi jih kmalu odstranili ter nadomestili z ugodnimi. Tako nastanejo težnje. Vzgojno dušeslovje obsega torej tri odstavke in ti so: **Vzgoja razuma** (intelektualna vzgoja), **vzgoja srca** (vzgoja čustev) in **vzgoja volje** (moralna vzgoja). Naloga intelektualne vzgoje je, da preskrbi duši dovolj jasnih in resničnih predstav, vzgoja srca naj gojencu vzbudi množico plemenitih in vzvišenih čustev, vzgoja volje naj ga pa pripelje do mravnosti in značajnosti.

To pa še ni zadosti, da vzgojitelj pozna gojenca in njegove možnosti; vedeti mora tudi, kaj je treba iz njega napraviti. Imeti mora pred očmi **vzgojno svrho**, o kateri hočemo razpravljati v drugem delu občnega vzgojeslovja.

Da pa more vzgojitelj doseči svojo svrho, poznati mora razna potrebna sredstva in tudi vedeti, kako jih je treba

uporabljevati. V tem delu bomo govorili o vzgojnih **sredstvih**, o vzgojnih **načelih** in **metodah**.

V četrtem delu pa bo treba navesti razne **kraje**, v katerih se vzgojuje, in **osebe**, ki imajo opraviti z vzgojo.

Prvi del.

O g o j e n c u.

Prvi odstavek.

Vzgoja razuma. (Intelektualna vzgoja.)

§ 10. Občut in zaznava.

Novorojeno dete ima pač razne telesne organe, kakor oči, usta, možgane, pluća, srce itd., nima pa še razuma, pameti, zavesti, spomina itd. V zibeli ležeče dete ne zna misliti, soditi in sklepati; pri njem ne moremo opaziti niti najmanjšega duševnega delovanja.

V začetku se dete samo telesno razvija. V prvih mesecih raste tako hitro, da bi v nekterih letih doseglo velikost odraslih ljudi, ako bi šlo tako naprej. Razun spanja, uživanja hrane, dihanja in posameznega gibanja nekterih udov in glasil ne opazujemo pri njem nobenega drugega delovanja.

O zunanjem svetu ter o lastnem telesu in duši ne ve dete v prvih tednih svojega življenja čisto nič. Uho je sicer prejemljivo za glas, oko za svetlobo, vendar se ne zaveda občutov, kateri so vsled vtisov od zunaj nastali v njegovi duši, akoravno občuti neko premembo svojega notranjega stanja. Dete dobiva po svojih čutilih izprva samo občute brez vsakega zavedanja, ki so pa vendar kal in začetek vsega duš.

nega razvijanja. **Občuti** so prvo in najjednovitejše dušno stanje.

Najbliži predmet duši je telo. V njem se neprestano vršé razne premembe, ki so v zvezi z dihanjem, pretakanjem krvi, hranitbo itd. Te premembe vplivajo na občutne živce ter vzbujajo v duši občute, ki se zaradi tega, ker so nastali vsled prememb v telesu, zovejo **telesni občuti**. Najnavadnejši telesni občuti so občuti glada, žeje, utrujenja itd.

Telesnih občutov se človek nikakor ne mora iznebiti. V vsakem trenutku človeškega življenja se združujejo neštevilni telesni občuti iz raznih strani našega telesa v duši ter sestavljajo **životni** (vitalni) ali **občni občut**. Životni občut je torej skupnost telesnih občutov, ki se v vistem trenutku nahajajo v duši.

Vtisi zunanjih predmetov, ki prihajajo od čutov do duše, vzbujajo **čutne občute**. Delimo jih po čutilih v občute vida, sluha, tipa, okusa in vonja. Telesni in čutni občuti so podlaga, iz katere se polagoma razvije dušno življenje.

Kar se tiče občutov, treba je razločevati njih kakovost ali vsebino, njih jakost ali jasnost in njih ton.

Vsebina občutov se ravna po kakovosti vtisov. Kakoršni so vtisi, taki so občuti. Občut barve se po svoji vsebini razločuje od občuta trdote. — Jakost občutov je odvisna od množine vtisov. Čim več je vtisov, tem jačji in jasnejši je občut. — Ton občutov se ravna po večji ali manji stopinji njih ugodnosti ali neugodnosti. Vtisi, ki pospešujejo občno dušno stanje, rodé ugodne, tisti pa, ki je ovirajo, neugodne občute.

Izmed čutnih občutov so vidni najznamenitejši, ker so najdoločnejši in najštevilnejši. Za temi slede slušni občuti, potem občuti tipa in nazadnje občuti okusa in vonja.

Izprva dobiva dete samo občute, pozneje se jih tudi zaveda. Ako se isti občut pri detetu večkrat ponavlja, postaja mu čedalje jasnejši; začne ga spoznavati in razločevati od drugih ter se prepriča, da je nastal zaradi izvestnega zunanjega vzroka. Tak občut se zove **zaznava**.

§ 11. **Nazor.**

Iz občutov in zaznav nastanejo nazori. Zunanji predmeti imajo razna svojstva, kakor velikost, barvo, toplino, vonj itd. S svojimi čutili dobimo lahko o enem in istem predmetu več vtisov, iz katerih se rodé v duši razni občuti. Skupnost čutnih občutov o enem in istem zunanjem predmetu se zove **nazor**. K nazoru kakega predmeta ne spada samo njegova podoba in barva, temuč tudi njegova toplotina, okus, vonj, zvok, vlažnost itd. K nazoru kakega jabelka prištevamo njegovo okroglasto podobo, rumenkasto ali rudečkasto barvo, sladki ali kislí okus, dišeči vonj itd. Ker so občuti vida najznamenitejši, zovejo se vse predstave o kakem predmetu **nazor**.

Brez pravih nazorov ni pravega mišljenja, ker nazori so gradivo, iz kterega tvorimo pojme, sodbe in sklepe. Čim več je število nazorov tem več imamo izkušenj. Ker je veliko na tem ležeče, da so izkušnje vsakega človeka kolikor mogoče obilne in vsestranske, treba je, da si gojenec zgodaj pridobi veliko množico jasnih in raznovrstnih nazorov. To se pa doseže, ako vzgoja ne zanemarija negovanja njegovih čutov in mu preskrbi dovolj nazornih predmetov.

Negovanje čutov je negativno, ako se človek varuje tega, kar bi čutilom moglo škodovati, in pozitivno, ako se prizadeva izbistriti in izboljšati svoja čutila z raznimi sredstvi. Komur manjka jeden čut, ne more si pridobiti toliko nazorov, kakor človek z vsemi čuti. Najhujše je, ako kdo nima vidnega čuta.

Vzgojitelj naj skrbi, da si njegov gojenec zgodaj pridobi mnogo jasnih in raznovrstnih nazorov, in sicer:

1.) Najprej naj gojenec spoznava, kar mu je najbližje, kakor hišo, vrt, vas, ulico; še le potem naj se seznani tudi z oddaljenimi predmeti.

2.) V istem času zre naj samo jedno stvar. Ako bi hotel ob enem dobiti več nazorov, zgodilo bi se lahko, da bi ne bil nobeden izmed njih dovolj jasen.

3.) Vsako stvar je treba zreti dolgo in od vseh strani. Ako pogledamo kak predmet le površno, ne bomo dobili o njem pravega nazora.

4.) Bolje je, da gojenec zre predmet, ne pa njegov obrazec ali pa sliko. Obrazci so bolji, kakor slike, ker predstavljajo predmete od vseh strani. Barvane slike so boljše, kakor nebarvane. A tudi najboljše slike nam ne morejo podati popolnoma jasnih nazorov. Naslikano jabelko vidimo sicer od jedne strani, a ne moremo ga okusiti in poduhati.

Kar se tiče nazornih predmetov, imamo jih brez števila v svojem obližju. Še več jih pa ni pri rokah in te si je treba, ako je mogoče, preskrbeti od drugod, ako pa ne, dobiti si o njih dobrih kopij in slik. Tudi je dobro, da gojenec potuje v tuje kraje, kjer lahko dobi novih nazornih predmetov. Število svojih nazorov moremo pomnožiti, ako obiskujemo muzeje, galerije, menažerije, razstave, tovarne, rudnike itd. Vendar je tu treba pomisliti, da bi prevelika množica neznanih predmetov lahko napravila v duši mladega gojenca zarad premnogih vtisov nejasne nazore.

§ 12. **Predstava, zavest in samozavest.**

Iz vtisov, ki prehajajo po čutilih od zunanjih predmetov k duši, nastanejo, ako se jih ta zaveda, zaznave in nazori. Vsaka zaznava, ktera je nastala v duši vsled zunanjih vtisov, lahko še v njej ostane, ko so dotični vtisi minuli. Vsled novih vtisov dobi duša nove zaznave in nazore, prejšnja zaznava pa se lahko za nekaj časa izgubi iz dušne zavesti, more se pa potem zopet vzbuditi ter brez dotičnih zunanjih vtisov iznova postati budna in jasna. Mi si moremo predstavljati ali predočiti prej dobljene zaznave in nazore. **Predstava** je podoba kake čutne zaznave ali kakega nazora, ktera se je v duši vzbudila brez direktnih zunanjih vtisov.

Čim jasnejše so zaznave, tem lažje nastanejo predstave. Po vsebini se predstave ne razlikujejo od zaznav, pač pa po jakosti. Predstave so namreč navadno temnejše, kakor za-

znave. Naj si kdo še tako živo predstavlja nekdanje dogodke in vtise, vendar te predstave niso nikdar tako jasne in žive, kakor je bilo n. pr. opazovanje tujih dežel in mest, ko jih je videl z lastnimi očmi. Spomin veselja nikdar ni tako prijeten, kakor je bilo veselje samo.

Predstava, ki je postala samo od zaznave, zove se *jednovita*, ona pa, ki je postala od nazora, *sestavljena*.

Vse predstave, ktere ima človek v kakem trenutku, zovemo njegovo **hipno** (momentno) **zavest**. Niti dva človeka nimata jednake zavesti; a tudi zavest jedne in iste osebe je v vsakem hipu drugačna, ker ima vsak v raznih trenutkih druge predstave. Sedaj mi je v mislih brat, potem kraj, kjer sva bila skupaj, nato najini razgovori, dokler ne zagledam prijatelja, ki mi gre ravno naproti. Ko govorim ž njim, šlo mi je iz misli vse, o čemur sem se prej menil z bratom; pozneje, ko pridem domov ter se lotim svojega dela, uide mi iz misli moj prijatelj.

Nasprotno zavesti je *nezavest*. V duši nezvestnega človeka ni nobene predstave, poluzavesten človek se pa le nejasno zaveda svojih občutov.

Najvišja stopinja zavesti je **samozavest**. Ako človek spozna, da je njegova zavest v vseh raznovrstnih oblikah jedna in ista, takrat ima samozavest. Ta nastane, ako človek združi raznovrstnost svojega duševnega bitja in življenja v jedno jedното. On nanaša razne oblike svoje zavesti na prejšnje, ko n. pr. pravi: Jaz stojim in govorim, jaz sem hodil in se veselil, jaz bom sedel in mislil. Središče, okolu kterega se vse vrti, je lastni „jaz“. — Živali imajo zavest, ne pa samozavesti. Kadar začne dete govoriti o sebi v prvi osebi, kaže nam to, da se je povzdignilo do samozavesti.

Vsebinska duševnega življenja ni pri dveh osebah jednaka in tudi pri jednom in istem človeku je v raznih dobah različna. Vsak trenutek našega življenja ima svojo posebno zavest. O tem se prepričamo, ako primerjamo vsebino zavesti minulih časov s sedanjo. Kar sedaj delam, govorim, mislim, hočem in čutim, to mi je bilo neznano pred jednim letom, ker takrat sem imel

drugačne misli, čustva, težnje itd. A vkljub tem premembam naše zavesti nahaja se v našem duševnem življenju „nekaj“, kar ostane zmirom nepremenjeno in ta „nekaj“ je naš jaz. Ako jemo ali pijemo, ako se veselimo ali žalujemo, nanašamo vendar vsako duševno stanje na svoj „jaz“ ter je smatramo za svoje. Zavest in samozavest se daste primerjati reki, ki ostane vedno ista, kot je bila, akoravno ima v vsakem trenutku v svoji strugi druge vodne dele. Samozavest je podobna vojaški četi, ktera gre skozi sotesko. Kdor stoji ob soteski, vidi vsako minuto druge vojake, ki so pa člani jedne in iste čete.

§ 13. **Reprodukcija.**

Otrok spozna predmet, katerega vidi v drugo ali pa v tretje, ter se spominja, da ga je videl že prej jedenkrat. To si razlagamo tako, da se občuti in zaznave, ki so nastali v duši vsled zunanjih vtisov pri prvem pogledu, niso izgubili, temuč ostali v njej kot skrito (nezavestno) dušno svojstvo. Duša ima torej to lastnost, da lahko hrani dobljene vtise ter jih zopet vzbudi in pripelje v zavest, ako je priložnost ugodna.

Povrnitev otemnelih predstav v zavest zove se **reprodukcija** ali **obnova**. Predstave, ktere so prišle v drugič v zavest, zovejo se **obnovljene** (reproducirane) predstave ali predstave v ožem pomenu, ktere je treba ločiti od občutov in zaznav, ki se rodé iz neposrednih čutnih vtisov.

Dostikrat hipoma opazimo in spoznamo med množico tujih ljudi znanega človeka. Mi bi ga ne bili spoznali, ako bi ga že prej ne bili videli. Prejšnjo predstavo o tem človeku je nova, njej jednaka zopet vzbudila in pripeljala v zavest. — Nova predstava pa ni samo prejšnje obnovila (reproducirala), temuč je tudi vzbudila mnogo drugih predstav, ktere so bile nekda v dušni zavesti v istem času, kot prejšnja. Mi ne spoznamo samo starega znanca, mi se tudi spominjamo vseh takratnih okolišnosti. Mi še vemo, kje, v kaki družbi in v katerem času smo ga videli. Tudi vemo, kako je bil oblečen, kaj je govoril in kako se je obnašal.

Reprodukcija predstav more biti neposredna in posredna. **Neposredna** je reprodukcija, kadar privede v zavest kako predstavo druga jednaka ali pa slična predstava. Vzrok neposredne reprodukcije predstav je jednako ali pa sličnost njih vsebine. **A reproducira A.** — N. pr. Podoba kake osebe nas spominja na osebo samo. Predstava kakega jezera vzbudi lahko v naši duši predstavo morja.

Posredna je reprodukcija, kadar kako predstavo privede v zavest druga predstava, ktera je bila nekdanj s prvo istodobno ali pa prec za njo (oziroma pred njo) v zavesti in ste bile torej obé združeni v skupno predstavo ali pa vrsto. Vzrok posredne reprodukcije predstav je združevanje (asociacija) vsled istodobnosti ali pa zaporednosti. **A reproducira B** in **B reproducira A** v tem slučaju, ako sta bila oba nekdanj istodobno ali pa zaporedno v zavesti in združena v skupno predstavo ali pa vrsto. Obnoviti moremo množico raznih predstav, ktere so skupoma ali pa vrstoma združene med seboj.

Zakon posredne reprodukcije se lahko tudi glasi: Vsak člen skupne predstave ali pa vrste more obnoviti celo skupino ali pa vrsto. Ako nam pride na misel mesto, v katerem smo nekdanj stanovali, spomnimo se tudi marsičesa drugega, kar smo tam doživeli in videli. V spomin nam pride, kaj smo tam delali, kje smo stanovali, kdo je tam bival pred nami, s kakimi ljudmi smo občevali itd.

Reprodukcija ne obsega samo enakih, temuč tudi slične predstave, torej take, ki so deloma jednake, deloma nejednake, kakor **AB** in **AC**. Predstava **AB** reproducira od skupne predstave **AC** predstavo **A** neposredno, predstavo **C** pa posredno. Ako je med **B** in **C** močna nasprotnost, zovete se slični predstavi **AB** in **AC** **kontrasta**. N. pr. milijonar in berač, debel in suh človek. Da more predstava milijonarja v duši vzbuditi predstavo berača, ni težko razjasniti. Ni nam namreč mogoče jasno predstavljati si kake reči same zase, vselej imamo poleg jednega predmeta tudi drugega. Ko bi si poleg visokega ne mislili tudi nizkega, ne mogli bi si dobro predstavljati visokega. Bogastva

bi si ne mogli misliti, ako bi ne poznali uboštvá. To je vzrok, da se spomnimo poleg kake predstave kaj radi tudi nasprotne predstave.

Reprodukcija je samovoljna ali pa nesamovoljna. Kadar vzbudé otemnele predstave zunanje pobude, takrat je reprodukcija **nesamovoljna**. Tako n. pr. morejo besede, ktere slučajno slišimo ali pa čitamo, priveriti mnogo otemnelih predstav v zavest. Izraz „hiša“ me lahko spominja rojstne hiše in domačega kraja. Beseda „drevo“ spominja me lahko sadonosnih dreves na sosedovem vrtu ali pa posameznih delov kakega drevesa itd.

Pri **samovoljni** reprodukciji vzbudé otemnele predstave notranje dušne moči. Duša si namreč poišče s pomočjo znanih predstav druge, že otemnele predstave, ktere so bile nekđaj zvezane s prvimi. Včasí se moramo dolgo truditi, preden se spomnimo zaželene predstave. Dostikrat pravimo, da nam je ime kakega predmeta „na jeziku“, a domisliti se ga vendar ne moremo. Tisto prizadevanje, da bi obnovili nekđanjo predstavo, imenujemo pomišljanje.

Po gostem sodelujejo zunanje pobude in pa notranje moči, da reproducirajo zaželene predstave. Pri izpitih delujejo zunanje pobude (n. pr. učiteljeva vprašanja) in pa notranje moči (n. pr. učenčev premislek), da je reprodukcija primerna. Obnoviti moremo samo to, kar se nahaja v duši. Mnogokrat ne zado- stujejo samo zunanje pobude, potrebno je tudi delovanje dušnih moči. Zato ni dobro, ako je učenčev duh že utrujen, ko pride k izpitu. Da se reprodukcija ne ovira, ne sme biti človek nemiren, boječ in razburjen.

Pri obnovi predstav opazujemo včasí neko pravilnost. Dostikrat se nam v prvem hipu čudno zdi, da so nam prišle na misel kake predstave; ako pa premišljujemo natančneje, prepričamo se lahko, zakaj da smo obnovili ravno dotične predstave in ne drugih. Ako so nam misli kake osebe znane, vemo že naprej, kak vtis napravi na njo ta ali druga beseda. V tem obstoji tudi učinek cikanja in zbadanja.

Predstave, ki morejo druge predstave obnoviti, zovejo se **pomočne predstave**. Ako hočemo privedi v zavest kake otemnele predstave, poslužujemo se pomočnih predstav, ki so prvim jednake, slične ali pa ž njimi zvezane po istodobnosti ali pa zaporednosti.

Ločiti nam je tvorne predstave, ki se nahajajo v naši zavesti, od otemnelih, ki je mogoče privedi v zavest. Meja med obema se zove **prag zavesti**. Reči smemo, da se nahajajo tvorne predstave nad pragom zavesti, otemnele pa pod njim.

V zavesti vsakega človeka je jako mnogo predstav, ki čez nekoliko časa otemné, da naredé drugim prostor. Vse predstave, ki so bile kedaj v zavesti, bilo bi mogoče obnoviti. Vendar jih v resnici le prav malo reproduciramo in sicer tiste, ki privedejo v zavest zdatne pomočne predstave.

Po gostem navajajo psihologične knjige za obnovo četiri zakone in sicer: 1. Zakon sličnosti (analogije), 2. zakon nasprotja (kontrasta), 3. zakon istodobnosti, 4. zakon zaporednosti (sukcesije). Ti zakoni se imenujejo **zakoni združevanja idej**. To ime naznanja, da se ideje in predstave morejo združevati v spominjanju tako, kakor zahtevajo zakoni.

Večkrat je potrebno, premeniti skupne predstave v vrste, ker so te preglednejše in jih je lažje obdržati v spominu.

Vrsta nastane, ako prihajajo predstave A, B, C, . . . druga za drugo v zavest. Prva predstava cele vrste, A, spoji se z naslednjo B, ta zopet z naslednjo C itd. Za predstavo A je prišla v zavest predstava B in mislimo si lahko, da ste bili obe jeden trenutek združeni. Potem je predstava A otemnela, v zavest je pa prišla predstava C, ki je bila jeden hip združena s predstavo B. Prec nato je predstava B otemnela itd. Tako je nastala vrsta in tako jo je mogoče tudi obnoviti.

Prva predstava cele vrste se zove **začetni člen**. Ta more reproducirati vse druge člene cele vrste v prvotnem redu. Tako obnovi črka „A“ celo abecedo, število „jeden“ dolgo vrsto drugih števil, beseda „očenaš“ dotično molitev itd.

Izkušnja uči, da so predstave kake vrste tem tesnejše združene, čim pogostejše smo jih združevali, t. j. ponavljali v zavesti. Na zakon zaporednosti je oprto učenje na pamet. Čim večkrat smo ponavljali kako vrsto besed, tem lažje smo jo hoté ali nehoté obnovili. Trdnost kake vrste se posebno pokaže, ako njene reprodukcije ne more ovirati nikakoršna nasprotna predstava. Ako štejemo od jedne do sto, ni se bati, da bi nas mogel kdo zmotiti. Prihod imenitne osebe more nevajenega govornika tako zmešati, da umolkne za nekaj časa. Ako se je učenec le na pol naučil svoje lekcije, lahko ga učitelj zbega z raznimi vprašanji.

Nektere vrste so nam tako dobro v spominu, da jih lahko obnovimo, če tudi na njih vsebino ne mislimo. Taka reprodukcija se zove mehanična. O trdnosti nekterih vrst v naši duši se tudi lahko prepričamo, ako jih hočemo reproducirati v nasprotni meri ZA, ne pa v prvotni AZ.

Ako so vrste preveč dolge, dobro je, da se po možnosti razdelé v več manjših vrst. Včasih spremljajo kako glavno vrsto v naši zavesti istodobno še druge vrste, katerih jednakomni členi se stikajo s členi glavne vrste. Ako kdo igra na glasoviru, paziti mora ob enem na note, glasove, taste in gibanje prstov. — Dostikrat so členi glavne vrste začetni členi sovrst. Primerjaj znanstveno razdelitev posameznih predmetov v šolskih knjigah!

S členi kake vrste je po gostem združeno telesno gibanje, katero je izprva jako okorno, n. pr. gibanje prstov pri pisanju, pri igranju na glasovir itd. Treba se je nam dolgo časa vaditi, t. j. reprodukcijo dotične vrste večkrat ponoviti, da nam delo postane lahko.

§ 14. **Spomin.**¹⁾

Kadar iz naših misli kaj izgine, ne mine tako, da bi se nikdar več ne moglo povrniti, ampak ravno tiste predstave dostikrat zopet stopijo pred naše dušno oko in v našem spoznanju

¹⁾ Glej dr. Fr. Lampetov spis o spominu v Letopisu Matice slov. za 1886, str. 152—210.

se godí naslednje: 1. Mi se zavemo predstave kakega predmeta. 2. Mi se zavemo, da je bila predstava tega predmeta že jedenkrat v naši zavesti. 3. Mi vemo, da je ta predstava ravno tista, katero smo že jedenkrat imeli v svoji zavesti. Te tri momente lahko ločimo v popisanem dušnem pojavu, ki se zove spominjanje. **Spominjanje** je torej zavedanje predstav, katere so nam bile že nekdanj v zavesti. Ako se ne moremo popolnoma domisliti kake predstave, pravimo, da smo jo že pozabili.

Vzmožnost, predstave tako obdržati, da jih pri priložnosti moremo nepremenjeno reproducirati, zove se **spomin**. Ta je tem popolnejši, čim več predstav si kdo pridobi, čim dalj jih obdrži in čim lažje in zvestejše jih more obnoviti. Glavne lastnosti dobrega spomina so zanesljivost, trajnost, lahkota, obsežnost in služnost.

Spomin je zanesljiv, ako kdo to, kar si je zapomnil, lahko nepremenjeno obnovi. Kdor more svoje predstave dolgo časa obdržati, ima vztrajen spomin. Lahek je spomin, ako si človek pridobi predstave brez posebnega truda. Obsežen spomin ima tisti človek, ki si more pridobiti mnogo raznovrstnih predstav. Spomin je služen, ako se brez težav in naglo spomnimo, česar se spomniti želimo.

Prednosti dobrega spomina niso zmiraj združene. Marsikdo si to ali uno hitro zapomni, pa kmalu pozabi; njegov spomin je lahek, a ne vztrajen. Zopet drug zna veliko, a ne more svojega znanja vsakokrat uporabiti, kadar bi bilo treba; njegov spomin je sicer obsežen, a služi mu slabo. Slabost spomina, zaradi katere nam ne pride o pravem času potrebna misel v zavest, imenujemo **pozabljenost**. Ta je za nekatera opravila lahko velika, a za druga morebiti zopet ne.

Delavnost spomina je dvojna. Najprej mora duša predstave vzprejeti in hraniti (pamtenje), potem jih pa obnoviti ali reproducirati.

Delovanje spomina je **samohotno**, ako se nalašč prizadevamo, da bi si dane predstave vtisnili v dušo ali pa jih obnovili;

ako pa manjka tako prizadevanje, je njegovo delovanje **nesamohotno**.

Samohotno delovanje spomina je lahko mehanično, umetno ali pa razumno.

Delovanje spomina je **mehanično**, ako si človek prisvoji od besede do besede dotično stvarino, ne brigajoč se za njeno vsebino. On neprestano ponavlja dotične predstave, dokler se jih ne nauči na pamet. Na ta način se tudi more naučiti stvari v popolnoma nerazumljivem jeziku.

Delovanje spomina je **umetno** (ingenijsko), ako predstave, ki so med seboj osamljene ter jih je težko zapomniti, spojimo z raznimi pomočnimi sredstvi. Umetnost, po stalnih pravilih pomagati spominu s pomočnimi sredstvi, zove se mnemonika ali mnemotehnika (umetnost zapomnjevanja).

V tej umetnosti si je največ imena pridobil neki Reventlov z Danskega. Med drugim priporoča naslednje vodilo, kako naj bi se iz letnic naredile take besede, ki bi bile v nekaki zvezi z dotičnimi zgodovinskimi dogodki ali pa osebami. Številke od 0 pa do 9 naj se nadomesté z dotičnimi črkami in sicer:

0 = l ali pa z. (l zato, ker se ta črka nahaja v besedi ničla = null).

1 = t ali pa d. (t zato, ker je nekoliko sličen številki 1, d pa zato, ker se skorej ravno tako izgovarja, kakor t.)

2 = n ali pa v. (n zato, ker ima dve glavni potezi, ravno tako tudi v.)

3 = m ali pa w. (Obe črki imate po tri glavne poteze.)

4 = r ali pa q. (r se nahaja v besedi vier = četir na koncu, q pa v francoski besedi quatre v začetku.)

5 = s in ss. (Številka 5 in črka s ste si nekoliko podobni.)

6 = b ali pa p. (b zarad sličnosti, p pa, ker se skorej ravno tako izgovarja, kakor b.)

7 = f, pf, ph. (f zarad sličnosti s številko 7, pf in ph pa zarad sličnega izgovarjanja.)

8 = h ali pa j.

9 = g ali pa ch. (Številka 9 in črka g ste si nekoliko podobni.)

Samoglasniki so brez pomena.

Ako si hočem kako število zapomniti, nadomestiti mi je posamezne številke z dotičnimi črkami ter vrniti med nje nekatere potrebne samoglasnike. A paziti moram, da napravim tako besedo, ktera bo v nekaki logični

zvezi z dotično osebo ali pa dogodkom. N. pr. Frankovski kralj Karol Veliki je bil rojen leta 742. Nadomestivši številke te letnice z dotičnimi črkami lahko napravim besedo „Frank“. — Barometer so iznašli l. 1643. Iz številke te letnice (razun tisočice, katero je treba dostaviti) dobim lahko izraz „**barometer**“.

Tudi na drug način so si nekteri prizadevali spominu olajšati njegovo delovanje. N. pr. Karol Veliki je umrl leta 814. Primerjali so osmico uri peskarici (Sanduhr) kot znaku smrti, jedinico sulici kot znaku boja in šterico plugu kot znaku miru, kar bi pomenjalo: „Umrli je mož, ki je bil slaven v boju in v miru“.

Iz rečenega se vendar lahko razvidi, da je tako postopanje pri učenju zamudno in nezanesljivo. Namesto izraza „Frank“ napravim lahko na isti način iz letnice 742 besedo „faraon“, s katero so zaznamovali egiptovske vladarje. Beseda faraon ni v nikakoršni logični zvezi z rojstvom Karola Velikega. — Razun Karola Velikega so živeli še drugi vladarji, ki so bili pred svojo smrtjo slavni v boju in v miru, torej bi bili morali tudi umreti leta 814.

Delovanje spomina je **razumno** (judicijsko), ako si človek predstave sistematično vredí po njih vsebini in notranji zvezi, preden si jih prisvoji. Najprej je treba učno stvarino razumeti, potem še le zapomniti. To velja posebno tam, kjer so deli učne stvarine v logični zvezi, n. pr. pri kaki znanstveni razpravi.

Mehanični spomin je zanesljiv in vztrajen, a manjka mu urnosti, ktera se nahaja posebno pri razumnem spominu. Pri poduku je v prvi vrsti treba negovati razumni spomin, a tudi ne popolnoma zanemariti mehničnega. Umetni spomin se more le v nekterih izvanrednih slučajih priporočati.

Izobraževanje spomina po vsebini in obsegu je deloma odvisno od **zanimanja**. Zanimanje je trajna pazljivost do kakega predmeta. Naše zanimanje se najrajše obrača do takih stvari, ktere vzbujajo v naši zavesti sorodne skupine predstav, ki se zaradi množine njih notranjih medsebojnih odnosajev dolgo časa ne pomirijo. Za kar se človek zanima, to si lahko zapomni. Nekteri razločujejo spomin za stvari, imena, kraje, števila itd. V takih slučajih smemo sklepati, da se dotičnik posebno zanima za stvari, imena, kraje, števila itd.

Razne zmožnosti spomina so pa tudi odvisne od prirodnih svojstev in pa od izobraževajočih razmer dotičnega človeka.

Moč spomina je v posameznih starostnih dobah različna. Največa je v mladosti okolu 13. leta. Zato se posebno mladina jako lahko uči na pamet, ne gledé nato, ali razume tvarino ali pa ne. Pozneje spomin počasi zginjuje tako, da začné okolu 33. leta preobladati razum, ki doseže svoj vrhunec po 50. letu.

Dober spomin je velike važnosti za duševno izomiko vsakega človeka, ker hrani dobljene predstave, nazore in izkušnje, da jih lahko pri raznih priložnostih uporablja razum. Ta more le takrat vspešno delovati, ako ima na izbiro množico predstav. Nič bi nam poduk ne koristil, ako bi ne bilo mogoče obdržati v duši dobljenih predstav ter jih po lastni volji obnoviti, kadar se nam zdi potrebno.

Dober spomin ni prirojen, temuč pridobljen. Izvrstnost spomina je deloma odvisna od telesnega ustrojstva. Znano je, da morejo nektare bolezni spomin jako oslabiti. Zdravemu človeku je mogoče spomin zboljševati, ako pametno postopa in ga prične vaditi o pravem času. Veliko je odvisno od tega, kako si človek pridobi predstave. Kar smo sami skusili, zapomnimo si bolje, kakor to, kar smo le slišali ali pa čitali. Kar je novega in posebnega, napravi veči vtis, kakor to, kar je vsakdanje. Ako smo raztreseni, kadar dobimo kake predstave, ne zapomnimo si jih tako, kakor takrat, ko smo zbrani in pazljivi.

Da se pridobi in ohrani dober spomin, treba je paziti na sledeče.

1. Spomin naj se že pri otrocih vadi in neguje. Izprva je delovanje spomina več ali manj mehanično. Otroci se naučé na pamet raznih izrekov, malih pesmic in kratkih molitvic. Pri nazornem poduku mora vzgojitelj paziti, da si mladina vsako reč dobro ogleda ter si zapomni njene bistvene znake.

2. Vzgojitelj naj skrbi, da se mehanično učenje pri mladini zgoda j premení v razumno. Rastolmačiti jej je treba vsebino tega, česar se ima naučiti, in razložiti vsak

nejasen pojem. Kar le na pol razume, zapomni si težko in kmalu pozabi. Kar je novo, spoji naj se s stvarino, ktera jej je že znana. Začeti je treba pri lažjem, bližnjem in posebnem ter iti k težjemu, daljnemu in splošnemu.

3. Vrste predstav sledé naj po primernem naravnem redu in sicer posamezni deli pri prostornih vrstah, posamezni dogodki pa pri časovnih vrstah. Ako je treba pri zemljepisnem poduku učencem naštetih razna mesta ali gore, začne naj učitelj na jednom koncu, n. pr. na vzhodu ter gre polagoma proti zapadu. Zgodovinske dogodke naj pripoveduje v kronološkim redu. Izpeljuje naj iz vzroka učinek, iz razlogov posledice in iz sredstev svrhe.

4. Spomin se ne sme preobložiti s prevelikim učnim gradivom. Čim več predstav mora duša na jedenkrat vzprejeti, tem slaběji vtis napravi vsaka posamezna. Bolje je, da se mladina uči malo, pa temeljito, kakor mnogo, pa površno. Izmed raznovrstnega učnega gradiva je treba izbrati to, kar je najkoristnejše in najpotrebnejše.

5. Učno gradivo je treba večkrat ponoviti. Mnogokratno ponavljanje olajša reproduciranje. Pri ponavljanju večje partije se učitelj ne sme preveč ozirati na posameznosti, temuč se zadovoljiti, ako pokažejo učenci sposobnost, da lahko z raznih stališč napravijo pregled večje celote. Ponavljanje je učencem potrebno, ker si tako osvojé učno gradivo ter je lahko uporabijo, kadar je treba. (*Repetitio est mater studiorum.*)

§ 15. **Pazljivost (pozornost).**

Včasi preobladajo posamezne predstave s svojo jasnostjo vse druge tako, da se same nahajajo v zavesti. Takrat pravimo, da smo zbrani, pazljivi ali pozorni. **Pazljivost** ali **pozornost** je zbiranje zavesti v jedni predstavi ali pa v manjši zvezi predstav. Čim jasnejše so predstave, tem večja je pazljivost. Močni čutni vtisi posebno lahko vzbujajo našo pazljivost. Že pri otroku lahko opazujemo, kako se njegovo oko obrača na kak svetel ali pa lesketajoč predmet.

Množica vnanjih vtisov, ki delujejo na naše čute, je dokaj večja, kakor pa množica resnično dobljenih zaznav. Mnogih predmetov in prikazni ne opazimo v svoji bližini, ker se ravno takrat nahajajo v naši zavesti druge, za nas važnejše predstave. Ako smo n. pr. na sprehodu jako zamišljeni v kako reč, ne opazimo znanca, ki nas je srečal, ne vidimo cvetic na travniku in ne slišimo ptičjega petja. Objektivnih pogojev čutnega zaznavanja ne manjka, kajti svetlobni žarki prihajajo od dotičnih predmetov v oko, zvočni valovi pa v uho, pač pa ni subjektivnih pogojev, namreč pazljivosti.

Pazljivosti nasproti je **raztresenost**, pri kateri je zavest odprta vsem vtisom brez razločka. Ako je pazljivost na posebno visoki stopinji, pravimo, da je napeta. Človek z napeto pazljivostjo se ukvarja samo z jedno stvarjo, vse drugo mu ni mar. Ljudje, ki se mnogo pečajo z znanostjo, raztreseni so navadno za stvari vsakdanjega življenja, ker sploh mislijo na to, kar je v dotiki z njihovo znanostjo.

Pazljivost je samohotna in nesamohotna. Nesamohotna je, ako se vzbudi brez naše volje ali pa še celó proti njej. Ako jo pa spremlja volja, zove se samohotna. Ker pa volja ni absolutno svobodna, zato tudi pazljivost ne more biti absolutno samohotna. Včasih bi bil kdo rad pazljiv, pa ne more biti. Samohotne pazljivosti se je treba navaditi.

Pazljivost je odvisna od jakosti, množine in trajanja vtisov. Tako n. pr. vzbujajo našo pozornost požari, grom in tresk, vihar, hud smrad itd. — Dalje morejo pazljivost vzbuditi novosti in redkosti, tako n. pr. zvezda repatica, mrknjenje solnca ali lune itd. — Pazljivi tudi postanemo, ako dobí predstava, na katero smo namerili svojo pozornost, v duši pomočne predstave. Na ta način morejo vzbujati našo pozornost tudi jako neznatne predstave. Na hrumečem koncertu posluša veščak na gosli v prvi vrsti glasove, ki prihajajo od gosel, akoravno se le malo slišijo izmed glasov drugih instrumentov.

Predmete, ki morejo našo pazljivost vzbujati in mikati, imenujemo zanimljive ali interesantne. Zanimanje ni pri vseh ljudéh jednako; meni se lahko zdi kaka reč zanimljiva,

drugemu pa ne. Zanimanje se ravna po veči ali manjši izomiki dotičnega človeka. Vsestransko znanje vzbuja vsestransko zanimanje. Ako si je kdo pridobil v kaki stroki posebno veliko znanja, zdi se mu zanimljivo vse to, kar je z dotično stroko v zvezi. N. pr. Najdeni denar kakega rimskega cesarja zanimlje starinoslovca, ne pa kmeta. Poljsko orodje je zanimljivo za poljedelca, ne pa za jezikoslovca.

Pazljivost je pri otroku izprva jako nepopolna. Svetli in nenavadni predmeti vzbujajo sicer njegovo pozornost, a le za malo časa. Navadno je raztresen. Vzgojiteljeva naloga je, da ga navadi pazljivosti. Pri začetnem poduku je pazljivost učencev navadno nesamohotna. Ako je poduk mikaven, pazijo učenci, drugače pa ne. Le počasi se razvije iz nesamohotne pazljivosti samohotna.

Pazljivost je v vsaki šoli prva in najpotrebnejša zahteva. Po pazljivosti učencev se lahko sodi, koliko je vreden učiteljev poduk. Da se pri mladini pazljivost vzbudi in obdrži, pomniti je treba sledeče:

1. Odstraniti se mora vse, kar bi moglo v šoli mladino vznemiriti ter motiti njeno pazljivost. V obližju šole ne sme biti preveč ropotanja in hrupa, s katerim bi se motil poduk. V šoli sami pa se ne sme nahajati nič nepotrebnega, kar bi moglo kaliti pazljivost. Dobro je, da se celó nekteri potrebni učni pripomočki pokažejo učencem še le takrat, ko jih je treba rabiti.

2. V šoli je potrebna dobra disciplina. Učitelj naj bo zmeren in previden, ko hvali ali graja, ko plačuje ali pa kaznuje svoje učence. Kjer je vse v redu, gotovo ne manjka pazljivosti; kjer se pa mora učitelj posluževati izvanrednih sredstev za vzdrževanje miru, tam je prej ko ne sam kriv, da so take razmere. Za šolo se mora učitelj dobro pripraviti. Njegov glas naj bo razločen in ne pretih, a tudi ne premočan.

3. Poduk naj bo mikaven, to je tak, da bo sam vzbujal pri učencih pazljivost in zanimljivost. Male otroke k pazljivosti opominjati ne koristi veliko. Tudi se nič ne doseže,

ako jim učitelj govori o važnosti in koristi dotičnega predmeta. Ravno tako jih tudi obljube in kazni ne prisilijo k pazljivosti.

4. Učencu naj se vcepi veselje do duševnega dela. Učitelju morajo biti znane sposobnosti in vednosti učencev. Postaviti se mora na njih stališče ter od tu napredovati počasi pa sigurno. Dâ naj jim čas in priložnost, da si samostojno rešijo primerne naloge, ktere ne smejo biti niti pretežke, niti prelahke. Pretežke naloge zmanjšale bi njegov pogum, prelahke bi ga pa napolnile s prevelikim zaupanjem v samega sebe.

5. Učencem se ne sme podati preveč predstav najedenkrat. Ako bi prišlo preveč predstav v istem času v zavest, umeli bi jih učenci primeroma slabo, kajti pazljivost bi bila v toliko delov razdeljena, kolikor bi bilo raznih predstav. V zavesti more v istem času popolnoma jasno nastopiti le jedna predstava. Poduk naj se torej razvija počasi od stopinje do stopinje, da se otroci ne navadijo površnosti in raztresenosti.

6. Učitelj se ne sme predolgo ukvarjati samo z jedno stvarjo. Ako učenec večkrat sliši že znane reči, naveliča se je poslušati, ker njegova pazljivost je le tako dolgo budna, dokler kake stvari popolnoma ne spozná.

7. Učitelj naj se varuje suhoparnega razlaganja abstraktnih pojmov. Bolje je, da jih razjasnuje s pomočjo basni in pripovedek. Vsebino šolskega poduka je treba vsakikrat spojiti s tem, kar je mladina že doživela, izkusila ali pa se naučila. Tu veljá pravilo, da je treba iti od znanega k neznanemu, od lažjega k težjemu itd.

8. Da se pazljivost more ohraniti, treba je, da so učenci duševno in telesno čvrsti in spočiti. Čegar telo ali pa duša je utrujena, ne more biti pazljiv. Zato se mora mladina po daljšem ali krajšem prestanku spočiti

§ 16. Domišljija.

Ako hočemo reproducirati množico otemnelih predstav kake dobe, zgodí se dostikrat, da izostanejo nektare predstave, ktere smo takrat imeli; namesto teh pa obnovimo marsiktero predstavo

iz prejšnje ali pa poznejše dobe. Posamezni deli skupnih predstav in pa vrst iz raznih dob se med seboj pomešajo tako, da reprodukcije ne moremo zvati povrnitev starih predstav kake dobe, in nam se zdi, da smo z reproduciranjem raznovrstnih predstav iz raznih časov ustvarili nekaj popolnoma novega. Tu imamo tedaj opraviti z reprodukcijo, ki pa ni nepremenjena, kakor pri spominu, temuč premenjena. Vzemost možnost premenjene reprodukcije se zove **domišljija** ali fantazija.

Predstave se premenjujejo po odločevanju (abstrakciji), dodavanju (determinaciji) in sestavljanju (kombinaciji). Po tem takem razločujemo odločujočo, dodavajočo in sestavljajočo domišljijo.

Domišljija je **odločujoča**, ako odstrani od skupne predstave nekatere posamezne dele ali pa, ako prestavi predmete, kateri so povzročili dotične predstave, na drugi kraj ali pa v drugo dobo. S pomočjo odločujoče domišljije si snujemo pojme. Od mnogih istovrstnih nazorov in predstav odloči fantazija vse to, kar se nahaja samo pri posameznih predmetih. Nazadnje ostane samo to, kar je skupno vsem predmetom iste vrste. N. pr. Pred seboj imam najprej enakokraki trikotnik, potem pravokotni trikotnik, nato pa jednakokrani trikotnik. Vsem trem trikotnikom je skupno, da so geometrijski liki, ki imajo po tri kote in po tri stranice.

Domišljija je **dodavajoča**, ako pridene kaki predstavi nekatere nove dele. N. pr. Ako si mislimo človeka s perutnicami. Národne pravljice poznajo orjake in orjaške deklice.

Domišljija je **sestavljajoča**, ako naredí iz delov raznih skupnih predstav novo predstavo. N. pr. Romanopisec zajemlje gradivo za svoj roman deloma iz lastnih izkušenj in dogodkov, deloma iz pripovedovanja drugih oseb, deloma pa iz knjig.

Domišljija ne more ustvariti (iz nič storiti) nikakoršne stvarine. Vse njeno delovanje je, da napravlja nove predstave iz gradiva, katero je nastalo iz raznih čutnih zaznav. Fantazija more porabiti le to, kar dobiva človek po svojih čutilih. Od rojstva slepi človek ne more s svojo domišljijo napraviti iz barv nobenega utvora, ravno tako ne od rojstva gluhi iz glasov.

Ustvarjati more fantazija le v formalnem (oblikovnem) oziru. Njena glavna lastnost je **izvirnost**, ktera obstojí v tem, da napravlja iz obstoječega gradiva popolnoma nove sestave. Vsi napevi so sestavljeni iz nekterih glasov, vse knjige iz raznovrstnih črk in vse slikarije iz raznih barv. Pri vsem tem, da je že toliko izvirnih napevov, literarnih izdelkov in slik, ustvari se še zmirom lahko na tem polju s pomočjo fantazije mnogo izvirnega. Domišljija včasí zveksuje, včasí zmanjšuje stvari, sestavlja dogodbe, ktere se niso nikdar zvršile, daje predmetom znake, katerih nimajo, a nasprotno jim jemlje njih svojstva ter nareja iz raznih delov popolnoma nove podobe.

Domišljija spremlja človeka od prve mladosti, ko pride k zavesti, pa do njegove smrti. Pri otroških igrah lahko opazujemo, da ima otrok palico za konja, kteremu je treba dati včasí krme, da se najé, včasí ga pa mora s šibo natepsti, da bi bolj tekel. Mlada deklica pestuje punčico ter se z njo pogovarja, nekaj časa jo hvali, potem pa kara, kmalu jo oblači, kmalu zopet devlje spat. Otroška domišljija nareja iz mrtvih stvari živeče živali in ljudi. — Kako delujoča je domišljija na vse strani, razvidimo, ako pomislimo, da so sanje, pravljice, mitologija, uzori (ideali), skorej vsi umotvori, vesele in nevesele podobe o prihodnosti več ali manj utvori fantazije.

Domišljija je jako važna za duševni razvitek vsakega človeka. Podučevanje mladine bilo bi brezvspešno, ako bi učitelju ne pomagala živa domišljija njegovih učencev. Učitelj opiše tuje in oddaljene predmete samo z besedami, učenci pa si napravijo o njih s pomočjo svoje domišljije tako jasne predstave, kakor da bi imeli dotične predmete pred očmi. Tako dobiva šolska mladina jasne pojme o tujih deželah in tamošnjih ljudéh; s pomočjo domišljije predstavlja si pretekle dogodbe in temno prihodnost. Brez domišljije znali bi samo to, kar bi sami izkusili, ter bi ne razumeli tega, kar bi nam povedali drugi.

Domišljija ni pri vseh ljudeh v jednaki meri razvita. Vzgoja in pa zunanji vplivi, kakor podnebje, hrana, tovaršija itd., provzročujejo dostikrat, da postane domišljija živa, močna in ognjena, ali pa bolna, slaba in mlačna.

Med domišljijo in drugimi duševnimi močmi se mora nahajati pravo razmerje. Domišljija je lahko človeku **škodljiva**, posebno ako se odtegne oblasti pameti. Bolna ali pa razuzdana domišljija moti mirno mišljenje, vnema divje strasti, ki pahnejo človeka v pogubo, nesrečo mu riše več, kot je v resnici, ter ga sili v obupno brezdno. Nasprotno pa nam

pravomerno razvita domišljija lepša prihodnjost s krasnimi slikami, daje nam upanje do boljših časov, vnema nas k delu, s katerim bi si olajšali bodoče življenje, kaže nam uzore, ktere bi radi dosegli ter nas navdušuje za lepo, dobro in pravo.

Vzgojitelj naj torej skrbi, da se **pravilno in redno razvije** domišljija njegovega gojenca. Da se pa to doseže, prisvojiti si mora gojenec dovolj gradiva za domišljijino delovanje. Najbolje je, ako dobiva gradivo z neposrednim nazorom, to je, da ima pred seboj predmete, s kterimi se hoče seznaniti. Preiskuje naj jih vsestransko, loči od njih bistvene dele od slučajnih ter si vtisne v dušo o vsakem predmetu istinito predstavo in jasen pojem. — V prirodi nahajamo na tisoče raznih stvari, ktere lahko neposredno opazujemo in pretresujemo.

Ko si je gojenec pridobil z neposrednim nazorom precejšnje število jasnih pojmov, začne naj vekšati svoje znanje tudi s pomočjo posrednega nazora. Ker mu namreč ni mogoče, da bi dobil sleherni predmet v svoje roke in v svojo bližino, mora si pomagati s podobami in modeli. Najprej naj se mu pokažejo podobe in modeli znanih predmetov, od teh naj se pa preide k podobam in modelom neznanih objektov. Ker so pa podobe in modeli le senca pravih predmetov ter nam kažejo le nekatere njih posebnosti, drugih pa ne, dostaviti mora domišljija to, kar manjka, ter si narejati predstave o predmetih, kakoršni so v resnici. — Delovanje domišljije se posebno vzbuja pri pogledu lepih slik in kipov. Zato je dobro dajati mladini priložnost, da lahko opazuje take umetnijske izdelke; treba jo je torej včasih peljati v muzeje, v galerije slik, na razstave itd. Vendar se mora pri razkazovanju slik in kipov postopati previdno, ker ni vse za njo, kar se javno razpostavlja.

Ko si je gojenec nabral z neposrednim in posrednim nazorom precej velik zaklad predstav in pojmov, spoznal njih dele in znake ter zvedel, kako se smejo predstave vezati in kako ne, more se nazorni poduk polagoma nadomestiti z opisovanjem in pripovedovanjem. Tu se pokaže delovanje sestavljajoče domišljije v mnogo večji meri, kakor pri nazornem poduku. Opi-

sovanje in pripovedovanje mora biti jasno, živo in razumljivo. Semtertje naj se učitelj poslužuje primer, s kterimi opozoruje učenca na jednake predstave, ktere so mu že znane.

Ravno tako, kakor s pripovedovanjem, vzbuja in razvija se domišljija tudi s čitanjem. Pri tem je treba paziti, da čita mladina primerne spise, h kterim se smejo prištevati pravljice, legende, basni, zgodbe svetega pisma, povesti itd. Vendar je napačno, ako se mladini pripovedujejo ali pa čitati dajejo pravljice in pripovedke, v kterih se opisujejo grozni dogodki, strahovi, pošasti in zli duhovi. Varovati jo je treba pred takimi spisi, ki bi mogli dražiti njeno domišljijo in jo zapeljati k sanjarstvu.

§ 17. Govor.

Zgodaj se začne otrok prizadevati, da bi glasove, ktere sliši v svoji bližini, s pomočjo svojih govoril tudi sam spravil na dan. Posnemajoč to, kar sliši od drugih, posreči se mu, da začne izprva izgovarjati posamezne zloge in besede, sestavljene iz takih glasov, kterih izreka je lahka. Polagoma se tudi navadi izgovarjati težje in daljše izraze.

S tem pa še ni vse opravljeno, da se otrok samó nauči besede izrekovati. Odrastli ljudje mu pokažejo ob jednom tudi stvar, ktero zaznamuje dotična beseda. Pri besedi „konj“ opozoré ga na četrinogato žival, ktera ima grivo, rep, kopita, dolg vrat in še nekatere druge posebnosti; pri besedi „miza“ pokažejo mu hišno orodje, ktero je navadno iz lesa ter ima četiri noge in zgorej ploščo. Ko mu tako večkrat ponové kako ime, ob jednom ga pa tudi seznanijo z dotičnim predmetom, zapomni si otrok to, kar je slišal in kar je videl, ter oboje spoji v skupno predstavo tako tesno, kakor da bi bilo ime le znak predmetu. Ako vidi otrok konja, pride mu na misel tudi dotično ime, in ako sliši besedo konj, predstavlja si prec dotično četrinogato žival.

Imen, ktera si je otrok prisvojil, pa ne strinja samo s tistimi predmeti, ki jih je že videl in so mu torej znani; lahko se zgodi, da opazi nov predmet, ki pa ima ravno te znake,

kakor nekteri drugi, ktere že pozná. V takem slučaju zaznamuje novi predmet s starim imenom. Ako n. pr. otrok, ki že pozna domačega konja, zagleda prvokrat sosedovega, rekel bo morebiti: „Tudi ta žival je konj“. Tu vidimo, da zgodaj pričenja otrok stvari in njih lastnosti med seboj primerjati, istovrstne predmete združevati, nasprotno pa odstranjevati, ali z drugimi besedami, da pričenja zgodaj presojevati in misliti.

Tako si pridobi otrok v kratkem času precej veliko nazorov ter si zapomni mnogo imen, iz katerih sestavlja sôdbe in stavke. V prvih treh letih navadi se jezika že tako, da mu ni težko izraževati svojih misli, želja in potreb. Ako pomislimo, kako se mora odrastli človek truditi, da se nauči tujega jezika, mora se nam zdeti skoraj neverjetno, da je mali otrok v stanu v nekterih letih si toliko vtisniti v glavo.

Vsled posnemanja se navadi otrok tako hitro jezika, ktereга sliši v svoji okolici. Nauči se le tistega jezika, ktereга govoré ljudje v njegovi bližini in sicer, ako živi otrok med Slovenci, nauči se slovenski, med Nemci nemški, med Lahi laški itd. Iz tega je razvidno, da je jezik pridobljen, ne pa prirojen. Pri rojstvu kakega otroka še ni določeno, kateri jezik bo govoril. Ako ne sliši človeške govorice, bodi si da je gluha ali pa popolnoma ločen od vseh drugih ljudi, ne navadi se nobenega jezika.

S pomočjo jezika dobi človek jasne pojme o predmetih in njih medsebojnih razmerah. Govor je v ozki zvezi z mišljenjem, ker izrazuje pojme z besedami, misli pa s stavki. Ni mišljenja brez pojmov in jasnih pojmov ni brez besed. Človek brez jezika bi moral ostati na nizki stopinji izomike, kar se opazuje deloma pri gluhonemih. Brez besed bi ne mogli obdržati predstav, ktere so nastale iz čutnih zaznav, a tudi bi nam ne bilo mogoče obraževati splošnih predstav, ki so važne za više duševno življenje. Predstave bi se namreč zaradi njih množine med seboj pomešale in brez vsakega reda združile, ako bi ne bilo imen, okolu katerih se zbirajo enakovrstne predstave.

Govor je prvo in najvažnejše sredstvo, da morejo ljudje med seboj občevati. Ž njegovo pomočjo vpliva vzgojitelj na gojenca, da bi iz njega napravil popolnejšega človeka. Zato je treba, da skrbi posebno vzgoja za razvitek

jezika pri mladini. Da se dosežejo povoljni vspehi pri jezikovnem poduku, treba je paziti na sledeče:

1. Govorne vaje naj bodo ozko zvezane z nazornim podukom. Ako zagleda otrok kako novo stvar, mora se mu povedati tudi njeno ime, katero naj ponoví, da je ne pozabi. Ako pa sliši kako novo besedo, ktere še ne razume, mora se mu razjasniti in razložiti. Tudi najmlajšemu otroku je treba vsako stvar imenovati s pravim imenom. Ako rabi otrok napačen izraz, popravi naj ga učitelj takoj. On se ne sme zadovoljiti, ako se uče njegovi učenci mehanično tvarine, ktere ne razumejo. Ako kaj čitajo, razložiti se jim mora pomen vsake manj znane besede. Ko pride otrok v šolo, prinese s seboj že precej veliko množico besed in nazorov, ki so pa dostikrat nepravi, nepopolni in zmedeni. V takih slučajih se tu pa tam trdi, da dotični otrok še ni sposoben za šolo. Učiteljeva naloga je, da mu popravlja napačne nazore in besede ter ga vadi pravilne izreke.

2. Mladino je treba spodbujati, da pazi na lepoto jezika v govorjenju in pisavi. Učitelj naj se prizadeva, da se navadi učenec besede čisto in umevno izgovarjati ter se ogibati nepristojnih izrazov. Zato je dobro, da jim kaže s svojim zgledom, kako naj postopajo. Govori naj torej pravilno ter se varuje nepotrebnih besed, še bolj pa psovalnih imen. Z majhnimi otroki naj govori v prav priprostih stavkih ter se poslužuje le znanih besed. Dobro je, da vzrastejo otroci, ako je mogoče, v družbi takih ljudi, ki govoré lepo, čisto in pravilno.

3. Mladina naj se najprej dobro navadi maternega jezika, potem še le naj se prične učiti tujega. Otroci, ki se uče na jedenkrat več jezikov, ne naučé se nobenega popolnoma. Razun tega zgubé mnogo časa, katerega bi lahko porabili za stvarni poduk, ki je prav za prav glavni temelj omiki.

Napačno je, ako se trudijo nekteri stariši, da bi se naučili njih otroci že v prvi mladosti razun maternega jezika še kakega drugega. V tem oziru pravi Richter in za njim Niedergesäß (Allg. Erziehungslehre, 4. Aufl. str. 52): „Zdrava pedagogika mora zavreči učenje tujega jezika v otroških letih za tako dolgo, dokler

nima gojenec svojega maternega jezika v oblasti. Vsled vsake prezgodnjosti v tej zadevi postane gojenec notranje raztresen, njegova moč se trati in misli neprestano omahujejo. Ta škodljivi nasledek, ki se ne more odobriti v psihologičnem oziru, ni nič manjši za razvijanje otroka gledé njegovega maternega jezika. Ker se čas in moč delita za izučenje maternega in tujega jezika, slediti mora tudi v izidu polovičarstvo, katero se gledé maternega jezika najžalostnejše pokaže v motnosti jezikovnega čustva.“

Bormann in za njim Niedergesász (op. cit.) pišeta: „Nikar naj se ne misli, da se dà pozneje dobiti tisto potrebno zaostajanje v maternem jeziku. Dohiteti (v pravem pomenu) ne dà se prav za prav čisto nič. Najmanj se pa dà kaj dohiteti v razvijanju človeške narave. Vsaka stopinja človeškega življenja ima svojo določeno nalogo, odvisno od moči, katere so ravno v njem pričele delovati, in ako se tu ne izvrši, ne bo se nikdar, tudi na nobeni naslednji stopinji razvijanja. Pa tudi, ako bi škoda gledé maternega jezika v posameznih slučajih ne bila tako velika, kako pravico ima tuji jezik, da ovira popolnejšo prisvojitve maternega jezika? Jezik sam na sebi je obrazujoč element — tuji jezik je tuj obrazujoč element.“

§ 18. Razum.

Nazori o predmetih iste vrste imajo zmirom nekaj skupnega in jednakega, a tudi dostikrat nekaj različnega. Tako ima n. pr. vsak nazor trikotnika predstavi ravne ploskve in omejenosti od treh prem. Razun teh predstav pa se lahko nahajajo še druge, ki se nanašajo na trikotnikovo veličino, podobno, tvarino itd. Ako združimo v mislih skupne in bistvene predstave nazorov o istovrstnih predmetih, slučajne in nebistvene pa izločimo, dobimo **pojém**. Tako n. pr. obsega pojem trikotnika predstavi ravne ploskve in omejenosti od treh prem.

Ako opazujemo in vzpoznavamo posamezne predstave istovrstnih nazorov, jih po njih sorodnosti ali pa nasprotnosti združujemo ali pa ločimo ter se ob enem zavedamo, kako in zakaj smo jih združili ali pa ločili, takrat **mislimo**. Mišljenje je delovanje duše s pojmi. Vzmožnost mišljenja pa se zove **razum**.

S pomočjo razuma pa ne sestavljamo samo pojmov, temuč tudi **sodimo** in **sklepamo**. Med posameznimi pojmi se lahko nahajajo raznovrstne razmere. Ako se zavedamo kake take raz-

mere med dvema pojmom, napravimo sodbo. Ako imamo pojma „orel“ in „ptica“, napravimo lahko sodbo „orel je ptica“. Iz sodeb nam je mogoče izvajati sklepe. Ako imam sodbi „orel je ptica“ in „ptica je žival“, lahko iz tega sklepam „orel je žival“.

Razum ni prirojen, temuč pridobljen. Sposobnost mišljenja seže samo tako daleč, kakor daleč sežejo predstave in pojmi, pridobljeni na podlagi notranjih in zunanjih zaznav. Od jasnosti predstavljanja odvisi jasnost mišljenja. Kdor se ni nič učil, ta ne razume nič, ne more pojmiti, soditi in sklepati, nima tedaj razuma.

Potrebno je, da se gojenec zgodaj navadi pravilno misliti. Da se to doseže, naj se pomni:

1. Prvi pogoj za razvoj razuma je, da si gojenec prisvoji jasne in razločne nazore. Treba je, da se dobro seznani z nazornimi predmeti, da izsledí razmere med posameznimi deli in celoto, da primerja enakovrstne predmete ter da poišče na jedni strani njih skupne in bistvene, na drugi strani pa nebistvene in slučajne znake. Na ta način si gojenec sâm naredí pojem, ki mu bo mnogo jasnejši, kakor pa, ako bi ga čul iz vzgojiteljevih ust v obliki definicije.

2. Učitelj naj dâ učencem priložnost, da bodo sami sodili in sklepali. Navadi naj jih, da bodo vsakikrat prej premislili, preden bodo izrekli svojo sodbo ali pa svoj sklep. Po gostem naj učitelj popraša za razloge, zakaj so tako sodili ali pa sklepali, da se prepriča, ali učenci v resnici znajo, ali pa so le slučajno prav pogodili. Učenec ne sme soditi o rečeh, o katerih nič ne razume. Nikar naj učitelj ne zahteva od njega sklepov, definicij in dokazov, kateri bi bili zanj še pretežki. A tudi mu ne sme dela preveč olajšati, da se ne prevzame. Pokazati se mu mora, da je treba pri sojenju in sklepanju postopati previdno, ker se je lahko zmotiti.

3. Učenec naj se vadi iskati iz posebnega občno, iz konkretnega abstraktno, iz zgledov pravilo, iz nazorov pojme, iz posledic razloge in iz učinkov vzroke. Da pa more dobiti iz posameznih, isto-

vrstnih slučajev občno veljavne resnice, ne sme biti prvih premalo, tudi morajo biti dovolj jasni. Čim več ima učenec istovrstnih zgledov, tem lažje mu je iz njih izvesti pravilo. Iz mnogih enakih učinkov je lažje poiskati vzrok, kakor pa samo iz jednega. Posamezni slučajji morajo biti istovrstni, ne pa mnogovrstni. Mnogovrstnost bi ga mogla zmotiti in zmešati.

4. Občna načela, ktera si je gojenec pridobil, treba je urediti in spraviti v soglasje, da jih lahko prav uporabi v posebnih slučajjih. Pojme z manjšim obsegom je treba podrediti pojmom z večim obsegom.

§ 19. **Apercepcija.**

Zaznavanje ali zavestno predstavljanje se tudi zove *percepcija*. Ako se pa z neposrednim zaznavanjem združi kaka reprodukcija, imenujemo tako združevanje **apercepcijo** ali **primeno**. N. pr. V šoli učitelj opiše leva tako, da dobí učenec precej jasno predstavo o njem, akoravno ga še ni nikdar videl. Kmalu potem pride učenec v menažerijo ter zagleda tu leva. Takoj ga spozna ter reče: Ta žival je lev. Prejšnja predstava o levu, ktero je učenec reproduciral, ko je zagledal živečega leva pred seboj, združila se je z novim zaznavanjem. Iz rečenega je razvidno, da imamo pri apercepciji opraviti z dvema predstavama, izmed kterih je tista, ktero reproduciramo, že stara, druga je pa nova. Starejša predstava je tudi močnejša, ker po njej se mora ravnati mlajša. Slabejša, mlajša predstava se spoji z močnejšo, starejšo, zato se prva zove **primenjena** (apercepirana), druga pa **primenjajoča** (apercepirajoča) predstava.

Primenjene predstave zgubé po apercepciji nekoliko svoje samostojnosti, a zato pa tem bolj okrepé. Spoznanje kake osebe ali reči, imenovanje kakega predmeta, uvrstenje neznane med znane stvari, vse to so čini apercepcije. To, kar zapazimo, zaznavamo in izkusimo, ne preide v zavest prec v takem stanu, kakoršno je, temuč se prej primerja s starejšimi, sorodnimi predstavami,

katere pri tej priložnosti reproduciramo, ter se mora ravnati po njih vsebini tako, da zremo novejšje zaznave s pomočjo starejših, kakor skozi barvano steklo.

Apercepcija je jako važna, ker ustvarja nekako stalnost in trdnost v našem duševnem življenju. Novejšje vtise podreja starejšim ter dene vsako novo predstavo na pravo mesto. Brez apercepcije bi ne bila mogoča duševna omika. Z njeno pomočjo moremo obdržati tudi jako neznatne posameznosti in malenkosti, ako se za nje nahaja v duši dovolj sorodnih primenjajočih predstav. Ako so trajne in jake, imenujemo takega človeka doslednjega. Stari ljudje se pogostokrat odločno upirajo novotarijam, ker so se njih nazori včvrstili v teku časa.

Tvarino, katero dobimo po izkušnji, treba je urediti tako, da spojimo sorodno s sorodnim, podredimo posebno pod občno, pridružimo k staremu novo itd. Vse to se vrši v obliki apercepcije. Ako sodimo, to je, ako se zavedamo kake razmere med dvema pojmom ter napravimo rek, v katerem je iz jednega pojma nastal osebek, iz drugega pa dopovedek, godí se to s pomočjo apercepcije. Osebek je mlajša, slabejša in tedaj primenjena predstava, dopovedek je pa starejša, močnejša in primenjajoča predstava.

Dobro uravnana apercepcija je podlaga učenju. Učenec si zapomni to, kar more razumeti, ali z drugimi besedami, on si zapomni take predstave, katere se lahko v obliki apercepcije spojé z drugimi, njim sorodnimi predstavami, katere se že nahajajo v njegovi duši. Ako učitelj govori o skladnosti trikotnikov, ne razumeli bi ga učenci, ako bi ne znali čisto nič iz geometrije. Apercepcija je v ozki zvezi s pazljivostjo. Le ta je pazljiv, v kogar duši dobé nove in neznane predstave dovolj sorodnih, a že znanih predstav, da se ž njimi združijo. Učitelj mora pri podučevanju mladine imeti pred očmi učenčevo znanje in pa način, kako mu bo neznane in nove predstave združil s sorodnimi, katere so mu že znane.

Vsebina primenjajočih predstav je pri raznih ljudeh jako različna, kar je odvisno od razvijanja dotičnega človeka. Zdravnik opazi takoj vsako neznatno znamenje bolezni pri svojem pacientu, a ne zagleda na svoji obleki in perilu pomanjkljivosti, katere bi gotovo ne ušle njegovi ženi. Jeden in isti predmet more pri raznih ljudeh vzbuditi razne vtise. Drevo, katero se nahaja v gozdu, opazuje prirodopisec s popolnoma drugačnega stališča, kakor pa drvar.

Drugi odstavek.

Vzgoja srca. (Vzgoja čustev.)

§ 20. Čustvo.

V naši duši se neprestano vrsté razne predstave. Ko pridejo nove predstave v našo zavest, snidejo se s prejšnjimi. Dostikrat nastane med prvimi in naslednjimi neko nasprotje, katero pospešuje ali pa ovira predstavljajočo moč naše duše. Pospešitev predstavnega življenja napravlja v duši ugodno stanje, oviranje pa neugodno. Zavedanje ugodnega ali pa neugodnega stanja naše duše vsled pospeševanja ali pa oviranja predstavnega življenja se zove **čustvo**, in sicer je prvo **ugodno** čustvo, drugo pa **neugodno**.

Ako dobim naznanilo, da mi je prijatelj umrl, nastane v moji duši neugodno čustvo. Prvo predstavo, da je prijatelj med živimi, teži in ovira nova predstava, da je že mrtev. To mi napravlja neugodno čustvo, namreč žalost za umrlim prijateljem. Ako se istinitost zadnje predstave, da je prijatelj mrtev, odstrani s pomočjo nove predstave, da je prijatelj popolnoma zdrav, nastane v moji duši takoj ugodno čustvo, namreč veselje, da prijatelja še nisem izgubil.

Iz tega je razvidno, da čustvo ni samostojno, temuč je združeno s predstavami. V človeku nastane ugodno čustvo svobode v nasprotju prestanega vjetništva, neugodno čustvo otožnosti zaradi nesrečne sedanjosti, ko se spomni vesele preteklosti. Le ako primerjamo stanje svobode s stanjem vjetništva, dobimo ugodno čustvo svobode.

Ako se ugodno čustvo z neugodnim tako hitro menjava, da se nam zdi, kakor da bi bilo v duši samo jedno čustvo, zovemo to **mešano** čustvo. Tako čustvo bi n. pr. imela mati, ktera se mora ločiti od sina, ker je ta poklican v tuj kraj na kako odlično mesto.

Ako se spojé jednaka čustva, postanejo jačja, ako se pa zedinijo nasprotna čustva, postanejo slabejša. Ako se več čustev spojí v jedno, imenujemo to **skupno čustvo**.

Dostikrat je oviranje in pa pospeševanje naših predstav tako hipno in slabo, da ne rodi nikakoršnega čustva. Včasih mi ni veliko na tem ležeče, ako se ne morem spomniti kakega imena, ktero sem pozabil.

Jakost ugodnih in neugodnih čustev je odvisna 1.) od jakosti in novosti dotičnih vtisov, 2.) od naše razdražljivosti in 3.) od živahnosti naše domišljije.

Po vsebini moremo čustva deliti v **občutna, estetična, intelektualna** (umna) in **moralna**. Ker so vsa ta čustva v zvezi z določeno vrsto spoznav, po katerih so tudi deloma dobila svoja imena, kakor n. pr. čustvo za lepoto = estetično čustvo, zovemo jih posebna čustva. Ta čustva se ne nahajajo pri vseh ljudeh v jednaki meri. Čim bolj izobražen je človek, tem bolj so razvita njegova posebna čustva.

Ta čustva delimo v **niža** in **viša**. K nižim prištevamo občutna čustva. To so tista, v katerih se zavedamo raznega stanja svojega telesa. Ta čustva nastajajo neposredno iz občutov. Ker so občuti prvi duševni čini, dobí človek občutna čustva prej, kakor druga. Iz živótnih ali obénih občutov nastanejo lahko občutna čustva, n. pr. čustvo zdravja, bolezni, glada, žeje, truda, pokoja po težkem delu itd.

Viša čustva se rodé iz spoznav, ktere so nastale s pomočjo mišljenja. K njim spadajo estetična, intelektualna, moralna in vérska čustva, potem sočutje in samočutje.

Čustva, ktera je imel človek, puščajo v duši sled ter se lahko v ugodnih slučajih zopet ponové. Ako se jim takrat pridružijo novi, enakovrstni vtisi, okrepe in utrdé se še bolj. Čustva, ktera so se tako vtisnila v dušo, da jih moremo smatrati kot stalne dušne lastnosti, zovejo se **čud** (Gemüth).

V obče razločujemo veselo in žalostno čud. Čud je vesela, ako se je razvila iz ugodnih, žalostna pa, ako se je razvila iz neugodnih čustev. Čud je

pri raznih ljudéh kaj različna, kar nam pričujejo izrazi: veselost, dobrovoljnost, zadovoljnost, potrpežljivost, stanovitnost, resnoba, malomarnost, hladnost, občutljivost, otožnost, pobitost itd. Raznovrstnost čudi v duši kakega človeka je odvisna od večje ali manjše dušne prejemljivosti za zunanje vtise in od razmer, v katerih človek raste in živi. Ker je čud dveh oseb navadno nejednaka, more isti dogodek v njunih dušah vzbuditi nejednake občute. Ljudí vesele čudi more vsaka malenkost razveseliti, ljudí žalostne čudi pa najmanjša stvar užalostiti.

Čud se v teku časa bolj ali manj premeni. To premembo posebno povzročujejo starostna doba, duševna, нравna in estetična omika, sreča ali nesreča, bolezen in sploh osoda. Ako se čud kakega človeka menja pogosto in brez pravega razloga, pravimo, da je premenljive čudi.

Ljudje dostikrat bolj cenijo to, kar se jim zdi prijetno, kakor pa to, kar jim je koristno, ali z drugimi besedami, oni se ravnaajo bolj po svojih čustvih, kakor pa po razumu. Naloga vzgoje je, da prične zgodaj vzbujati pri mladini plemenita čustva, ktera jo morejo voditi k dobremu. Človek brez plemenitega srca ne more biti kreposten.

Kar se tiče izobraževanja čustev, treba je pomniti:

1. Velik vpliv ima telo na razvitek čustev. Zdravje stori človeka veselega, bolezen pa žalostnega. Tega ne opazujemo samo pri odraslih ljudéh, temuč še veliko bolj pri otrocih. Kako težko je bolno dete utešiti in pomiriti! Treba je torej posebno pri otrocih skrbeti, da se jim telo ohrani zdravo. Po daljšem trudu se mora gojencu dovoliti dovolj počitka in spanja, da živci zopet okrepé.

2. Mladina naj se zgodaj navadi rednega dela. Lenoba ni samô vseh pregreh grdoba, kakor pravi pregovor, temuč tudi začetek slabe volje. Kakor hitro se otroci prično dolgočasiti, udajo se kaj radi raznim neumnostim. Zgodaj naj se jim vcepi veselje nad vsakim vspehom in pa čustvo upanja do prijetnega počitka po dovršenem delu, ker na ta način se jim zmanjša zopernost do truda. Tako se navadijo pridnosti, ktera jim ostane tudi v poznejših letih. O pravem času se bodo

odločili za tisti poklic, ki bo najbolj ugajal njihovim močém, ter tako postali koristni udje človeške družbe.

3. Mladino je treba preskrbeti s tem, česar potrebuje za življenje. Ni dobro, da bi trpela pomanjkanje, a tudi ne, da bi živela v preobilnosti. Otrok, ki mora zgodaj okusiti, kaj je revščina in potreba, postane otožen in le posebno ugodne razmere bi ga mogle sčasom rešiti njegove klavernosti. Gojenec pa, ki je navajen vsega, kar si poželi, postane brezskrben, ošaben in nesočuten. Mnogo otrok pokvari prevelika ljubezen starišev, ki jim radi prizaneso vsak prestopok ter jim čez mero strežejo.

4. Dobro je, da vzbuja vzgojitelj v duši svojega gojenca bolj vesela čustva. Da to lažje doseže, naj bo ž njo prijazen, posebno pa s tistimi, ki so bolj otožnega duha in ktere preganjajo nadloge in nesreče. Dobro je, da gojencu odstrani vsako priložnost, ktera bi ga mogla močno užalostiti. Varovati ga je pa tudi treba lahkomiselnosti in razuzdane radosti.

5. Vzgojitelj naj pazi, da mladina ne postane preobčutljiva. Ljudje premehkega srca ne morejo biti srečni, ker jih vsaka malenkost preveč gane. Kar na pravilno čutečega človeka ne napravi nikakoršnega vtisa, more kakega sentimentalca ganiti do solz. Žalost ali pa veselje, sreča ali pa nesreča, naj si bo resnična ali pa samo namišljena, more razburiti dušo preobčutljivemu človeku. Zarad premočnih čustev ne more vztrajno delati in v svojem postopanju kaže malo samostojnosti. V prvem trenutku obeta vse storiti, a ko ga prevzame drugo čustvo, ne stori ničesar. Dostikrat je iz samega sočutja tako zmešan, da nesrečnežu ne more pomagati; po gostem zamuja izvršiti tiste dolžnosti, katerih bi se moral najprej lotiti.

6. Gojenčevo čustvo naj bo resnično. On se ne sme navaditi, kazati zunanjemu svetu čustva, katerih nima, in čustva, ktera ima, pa prikrivati. Resničnemu čustvu ste nasproti hinavščina in potuhnenost. Hinavec nalašč skriva svoje misli in čustva ter se prizadeva, kazati svetu s svojim govorjenjem, obnašanjem in delovanjem drugačne misli in občute. To

dela včasih iz navade, včasih iz dobičkarije ali pa iz drugih nagibov. Razume se, da se je treba prizadevati starišem in vzgojiteljem, da prej ko mogoče zamore hinavščino in potuhnenost v mladih srcih.

7. Čustvo mora biti jasno, kar se doseže, ako človek ceni in presoja reči in razmere tako, kakoršne so. Jasnemu čustvu nasproti je sanjarija, ki nastaja vsled napačnega razmerja med čustvom in razumom, bodisi da je razum nenavadno slab ali pa čustvo nenavadno močno. Namesto da bi razum vodil čustvo, gospoduje čustvo čez razum. Sanjar vidi reči in razmere v dokaj jasnejšem svitu, kakor so v resnici. Med ljudmi raznih vrst se nahaja tudi precej veliko število sanjarjev, tako v politiki, v veri, v umetnosti itd. Sanjarji in njih privrženci mislijo, da so kaj več, kakor drugi treznejši ljudje, in zato prvim ni težko vplivati na njih jednakomisleče pristaše.

8. Vzgojitelj naj pazi, da bodo predmeti, katere gojenec vidi, in dogodki, katere doživi, vzbujali v prvi vrsti plemenita čustva.

9. Vzgojitelj naj skrbi za primerno razvijanje gojenčeve domišljije, kajti od te je dostikrat odvisen postanek in razvoj raznih čustev. Vsled prevelike dražljivosti živcev, združene z živahno domišljijo, nastanejo lahko iz čustev afekti. Tako more nastati iz dvoma obup, iz osupnenosti strah in groza, iz zabave razposajenost. — Pa ne samo prevelika dražljivost in preživahna domišljija sta škodljivi, temuč tudi nasprotno stanje. Človeku, čegar dražljivost živcev je neznatna in domišljija nerazvita, manjka podvzetnosti, pridnosti, upanja v boljšo prihodnost itd. Gojenec se ne sme nepogojno udajati ugodnim in neugodnim čustvom, temuč se mora prizadevati, da postane razum voditelj njegovi domišljiji. Veliko se v tem oziru dâ doseči s pametno intelektualno vzgojo in dobrim podukom.

§ 21. Estetično čustvo.

Estetična čustva so tista, ktera v nas vzbuja lepota ali pa grdota takega predmeta, v katerem je

izražena kaka ideja. Take predmete lahko zovemo estetične predmete. Oni vplivajo na oko ali pa na uho. Estetični predmeti morejo biti reči in prikazni v prirodi, kakor cvetice, zvezdnato nebo, grom in blisk itd., potem značaji in čini ljudi, posebno iz zgodovine, ter umetna dela, kakor poslopja, slike, kipi, pesniški izdelki itd.

O predmetih, kateri so nam všeč, pravimo, da so lepi, ako nam pa ne ugajajo, trdimo, da so grdi. **Lepota** obstoji v soglasju, **grdota** pa v nesoglasju posameznih delov kakega predmeta.

Vsak človek ne zna razsoditi, je li kak predmet lep ali grd. Kdor nima za to vajenega vida, razvitega sluha in žive domišljije, kdor se za više ne zanima in premalo misli, ta ne dela velikega razločka med lepim in grdim. Sposobnost estetičnega razsojevanja se zove **vkus**. Ta je naraven ali pa umetniško izurjen. Človek naravnega vkusa sodi o lepoti samo po čustvu, človek umetniškega vkusa pa tudi po razumu. Ko presojujemo estetično vrednost kakega predmeta, ne smemo misliti ob enem na njegovo korist ali pa dragocenost robe, iz katere je izdelan.

Estetična čustva so jako **važna** za duševni razvitek vsakerega človeka. Estetično izobraženega človeka je veliko lažje pripeljati na pot kreposti, kakor pa neizobraženega. Človek estetičnega vkusa sicer še ni nraven, vendar mu do npravnosti manj manjka, kakor tistemu, ki je udan samo poltenosti in nasladnosti. Človek ne sme ljubiti pravo in dobro le zaradi oblike; v lepi obliki so dostikrat izražene lepe misli, in kjer so te, ondi še ni vse popačeno. Posebno priporočati je estetični užitek kot odpočitek po resnem delu, ker se človek na ta način varuje dolgega časa in njegovih slabih nasledkov.

Vzgoja naj rano prične v mladini vzbujati in razvijati estetična čustva. Vzgojitelj naj si pomni:

1. Zgodaj se mora gojencu odstraniti malomarnost do lepega. Navaditi ga je treba rednosti in snažnosti. Ako mu ni veliko za snažnost, studilo se mu tudi ne bo to, kar je nesnažno in grdo.

2. Zgodaj naj se gojenec seznani s tistimi predmeti, kateri mu morejo vzbujati estetična čustva. Veliko je ležeče na prvih vtisih, ktere dobí otrok. To kar je lepo, dâ se dostikrat pokazati na priprostih stvaréh in tedaj ni potreba jako dragocenih umotvorov.

Estetična čustva morejo vzbujati razni predmeti.

V **prirodi** je na tisoče predmetov, ki ugajajo našemu vkusu. Pogled na visoke gore in široko morje, na zelene gorice in krasne doline more razveseliti naše srce zarad lepote in vzvišenosti, ki se tu nahaja. Kdo še ni občudoval jutranje zarje, zahajajočega solnca in zvezdnatega neba! Mladino je treba večkrat peljati na prosto, da tu lažje opazuje krasoto prirode ter se vnema za to, kar je lepo.

Estetični predmeti morejo biti **značaji** in **čini** živečih ali pa zgodovinskih ljudi. — Mladini je treba zgodaj pokazati, kaj se v življenju med ljudmi sme govoriti in storiti, kaj pa ne, kaj je spodobno in lepo, kaj pa grdo in umazano. Navadi naj se značajne ljudi spoštovati in posnemati.

Izmed **umotvorov** morejo posebno slike vzbujati v mladini estetična čustva. Zato je dobro, da ima vsaka šola nekoliko lepih slik. — Kar se tiče lepote in vzvišenosti gledé kiparstva in zidarstva, ima mladina navadno manj priložnosti, da bi jo opazovala. — Važen estetični predmet je pesništvo. Mladina rada posluša ali pa čita vsakovrstne povesti in pesni. Pri tem jo je treba opozoriti na taka dela, ki imajo v resnici pesniško vrednost. — Velik vpliv na človeka ima glasba. Posebno mladina rada posluša petje in sviranje. Dobro je, da se tudi ona rano naučí lepih melodij, posebno narodnih. Mnogokrat je naredila lepa pesen neizmeren vtis na srca vseh poslušalcev. Za pevanje naj se izbero take pesni in take melodije, ktere so primerne starosti učencev, da jim bolj sežejo v njih srca.

§ 22. Intelektualno čustvo.

Naše mišljenje spremljajo navadno čustva. Ako izreče kdo kako trditev, ki se vjema z našim nazorom o dotični stvari, nam

je to všeč; ako se pa ne strinja, nam ni po volji. Taka čustva, ki so v zvezi z našim mišljenjem in z našimi spoznavami, zovejo se **intelektualna**. Ako so spoznave, ki so iz nova nastale v naši duši, v soglasju s prejšnjimi, vzbujajo v njej ugodno čustvo, v protivnem slučaju pa neugodno. Soglasje med spoznavami zovemo **resnico**, nesoglasje pa **neresnico**. K intelektualnim čustvom spada čustvo razločnosti in kalnosti naših predstav, čustvo prepričanja in dvoma gledé našega znanja, čustvo veselja, ako se nam posreči, svoje znanje na katerikoli način povečati in popolniti, čustvo žalosti, ako se zastonj duševno trudimo itd.

Intelektualna čustva so jako znamenita pri vzgoji in poduku. Od učitelja in učenca smemo le takrat pričakovati uspešnega napredka, kadar spremljajo njuno delovanje močna intelektualna čustva. Da se to doseže, treba je pomniti:

1. Podučevanje mora biti zanimljivo in mladini primerno. Ako se podučuje mikavno, uče se učenci radi; ako se pa znanje le s silo vtepa v glavo, smatra mladina podučevanje kot nekako muko, ktere se hoče prej ko mogoče iznebiti. Poduk ne sme biti niti prelahek, pa tudi ne pretežek, ker z obojnim se ugašuje veselje do učenja in napredka.

2. Učitelj naj daje učencem priložnost, da bodo sami našli resnico. Vendar jih je treba pri tem delu voditi in jim pomagati, da iskanje ni pretežavno in zvezano z neugodnimi čustvi. Ako pride mladina sama ali pa z učiteljevo pomočjo do zaželenega rezultata, gotovo ne izostane intelektualno čustvo radosti. Ako je gojenec vsled svojega truda prav spoznal vrednost intelektualnih čustev, dobil je tudi veselje do duševnega napredka in do samostojnega vednostnega preiskovanja.

3. Učitelj mora pokazati, da tudi njega to zanimlje, kar hoče učence naučiti. Zato je treba, da jim pri težjih vprašanjih pomaga in da se vselej prepriča, kako so učenci rešili svojo nalogo.

4. Podučevanje ne sme biti površno in krivo. Na vsako vprašanje naj sledi stvaren in temeljit odgovor. Po-

vršnost pri poduku ovira izobraževanje razuma in ugašuje voljo k daljnemu delovanju.

§ 23. **Moralno čustvo.**

Moralna čustva se nanašajo na človeško hotenje in delovanje, ktero odobrujejo ali pa zamaetujejo. Ravnajo se po moralni zavesti dotičnega človeka, t. j. po njegovem mnenju o dobrem in hudem, o pravici in krivici, o čednosti in pregrehi. Vsak človek meri po svojem moralnem prepričanju, naj si bo to kakoršnokoli, svoje postopanje in delovanje drugih. Pri nekterih ljudeh je njih moralna zavest jako natančna, pri drugih pa bolj površna. Prvi kaj radi izražujejo svojo zadovoljnost ali pa nezadovoljnost o postopanju kakega človeka, zadnji se pa le malo brigajo za dobra in slaba dela svojih bližnjih.

Moralna zavest, s katero meri človek svoje delovanje in nehanje, zove se **vest**. Ta je spodbujajoča ali pa svareča, kadar se človek hoče lotiti kakega dela; po dovršenem delu je pa priznajoča ali pa očitajoča. Dobra vest človeku njegovo dejanje odobruje, slaba pa zamaetuje. Po večji ali manjši npravni izomiki dotičnega človeka imajo nekteri natančno vest, drugi pa omahljivo.

Moralna čustva so znamenitejša, kakor estetična. Za lepoto se zanimlje le tisti človek, ki ima za to sposobnost, dobro hoteti in storiti pa bi moral vsak. Ako se kak človek ne zmeni za to, kar je lepo, zarad tega še ni tako daleč zašel, kakor tisti, ki ostane hladen proti pravici in krivici.

Zgodaj se prikazujejo moralna čustva pri otrocih. Ti opazujejo delovanje in postopanje tistih, ki so v njih obližju. Vsak, kdor jim dobro hoče, zdi se jim npravno dober; kdor jim pa nagaja, velja za hudobnega. Otroci kaj radi posnemajo ravnanje tistih oseb, ktere imajo radi, ker si mislijo, da ravno to ravnanje je dobro in hvale vredno. Iz tega je razvidno, da je moralna zavest malega otroka odvisna od njegovega obližja.

Vzgojiteljeva dolžnost je, da se moralna čustva pri mladini vzbudé in ohranijo. To se doseže na več načinov:

1. Vzgojitelj naj dela zmirom dobro in se varuje zla. Njegov zgled več izda, kot njegove besede.

2. Vzgojitelj naj pazi, da odstrani kolikor mogoče slabe zglede od gojenčevega obližja ter jih nadomesti z dobrimi. Dobrodejno lahko vplivajo na gojenca zgledi starišev, sorodnikov, tovarišev in drugih ljudi. Važni so tudi idealni in zgodovinski zgledi, vzeti iz sv. pisma, zgodovine in raznih drugih knjig. Tudi životopisi slavnih mož, pravljičice, prilike in basni se morejo porabiti. Povesti, v katerih se opisujejo razna zločinstva, niso primerne nežni mladini.

3. Vzgojitelj naj se prizadeva s svojo besedo utrditi gojencu njegovo moralno zavest. Pokaže naj mu, da je nravno dejanje vsakemu všeč in da za njim sledi plačilo, zlo dejanje pa je zaničljivo ter je prej ali poslej doleti zaslužena kazen. Ako je gojenec sam kaj dobrega storil, lahko ga vzgojitelj pri priložnosti pohvali, ako se je pa pregrešil, naj ga kaznuje. Vendar mora v obeh slučajih previdno postopati, da ne žali njegovega samočutja.

§ 24. Versko čustvo.

Verska čustva vzbujajo v naši duši predstave o vsegavednem in vsegamogočnem bitju, katero je ustvarilo nebo in zemljo, ter o čeznatornem svetu, kjer se snidejo po smrti vsi pravični ljudje, da dobé tam svoje plačilo. Vera v Boga in čeznatorni svet daje človeku upanje, da doseže še le po smrti pravo srečo, ter ga navdaja z ljubeznijo do neskončno modrega in dobrega stvarnika.

Versko čustvo jako vpliva na voljo. Misel, da je Bog povsod pričujoč, da vse vidi in vse ve, da bo jedenkrat dobro poplačal, hudo pa kaznoval, more človeka odvrniti od slabega ter ga privedi na pot resnice in pravice.

Pri mladini je treba zgodaj vzbuditi versko čustvo. Navadno je mati, ki prevzame to nalogo, ko začne

njen otrok popraševati, od kod so cvetice na travniku, kdo je postavil gore, kdo je prižgal solnce in svitle zvezde na nebu. Mati mu odgovarja, da je vse to Bog naredil, da je tudi njega ustvaril, da je ta Bog neskončno dober, ker za vse skrbi, da je jako pravičen, ker vse poplača, kar je dobrega, a tudi kaznuje, kar je slabega. Otroku zaterjuje, da naj bo priden, ako hoče, da ga bo Bog rad imel in vzel jedenkrat k sebi v nebesa. Na ta način se versko čustvo more najprej vcepiti v otroško srce.

Varovati se je mehaničnega učenja verskih resnic, katerih otroci še ne razumejo in tudi pri tem ničesar ne občutijo. S tem se kaj malo doseže, ako so se o raznih verskih resnicah navadili na pamet nekoliko nerazumljivih stavkov. Tudi molitve brez prave pobožnosti ne pospešujejo verskega čustva. Veliko pripomorejo k utrjenju verskega čustva pri mladini zgledi starišev in drugih pobožnih ljudi v obližju.

Ko deca že nekoliko doraste, pospešuje naj rečeno čustvo verski poduk in verske vaje. Vse, kar se mladina uči iz verstva, treba jej je dobro razložiti in razjasniti s primernimi zgledi iz sv. pisma.

§ 25. Sočutje.

Kadar slišimo, da se našemu bližnjemu dobro ali slabo godi, lahko se pripetí, da misel na tujo srečo ali nesrečo vzbuja v nas ugodna ali pa neugodna čustva. Tako čustvo se zove sočutje. **Sočutje** je tedaj čustvo, katero v nas vzbuja predstava jednakega čustva druge osebe. Ako je to čustvo ugodno, zove se soradost, ako pa je neugodno, imenujemo je sožalost.

Sočutju nasproti je **protičutje**, katero v nas vzbuja predstava nasprotnega čustva kake osebe. Protičutje je lahko zavist ali pa zloradost. Zavist je neugodno čustvo, katero nastane vsled ugodnega čustva druge osebe; zloradost je pa ugodno čustvo, katero je vzbudilo v naši duši tuje neugodno čustvo.

Sočutje imamo navadno s tistimi bitji, ktera čutijo, v prvi vrsti z ljudmi, a tudi z živalimi. Sočutje dostikrat vzbuja sreča ali pa nesreča naših sorodnikov, prijateljev, znancev, rojakov in enakomislečih ljudi. Radi se zanimamo za ljudi, s katerimi smo dalj časa skupaj živeli. Za popolnoma neznane osebe se le malo brigamo.

Sposobnost za simpatična čustva ni pri vseh ljudeh jednaka. Kdor se le malo peča z ljudmi in ima večinoma opraviti le s svojo osebo, nima mnogo sočutja, pa tudi protičutja ne. Kdor je sam trpel nesrečo, kaže več sočutja proti nesrečnežu, kakor človek, kteremu se je zmirom dobro godilo. Sočutje more zdatno povečati domišljija. Čim večja je domišljija, tem večje je tudi sočutje. Ženske imajo navadno več sočutja, kakor moški.

V praktičnem življenju se kaže sočutje kot dobrohotnost, milosrčnost, postrežljivost in dejanska pomoč, protičutje pa kot sovražnost, neusmiljenost, grozovitost in trinoštvo. Sočutje veže enakomisleče ljudi v politična društva, v literarne družbe, v prijateljske zveze, v pobožne bratovščine, v pivske tovaršije itd.

Iz sočutja lahko nastane ljubezen, iz protičutja pa sovraštvo. Ljubezen je ugodno čustvo, ktero se vzbudi, ko opazimo, da se naše duševno življenje (misli, čustva in težnje) zлага z duševnim življenjem druge osebe. Sovraštvo pa je neugodno čustvo, ktero v nas nastane, kadar opazimo, da se duševno življenje druge osebe ne zлага z našim duševnim življenjem.

Sočutju in ljubezni je sorodna simpatija, protičutju in sovraštvu pa antipatija. **Simpatija** se zove nagnenje, ktero kdo občuti nasproti kakemu drugemu bitju, n. pr. simpatija do prijateljev, živali, cvetic itd. **Antipatijo** imenujemo zopernost, ktero občutimo nasproti kakemu živečemu ali neživečemu bitju, n. pr. antipatija do lenuhov, kač, žab, raznih jedí in pijač.

Človek je navezan na ljudi in le v zvezi z njimi mu je mogoče kaj posebnega izvršiti. Ako hoče z drugimi ljudmi dobro shajati in si pridol-

biti njih nagnenje, mora znati ž njimi čutiti. Sočutje je torej jako potrebno in treba je je že pri deci vzbujati. Prvi in najvažnejši vpliv v tem oziru ima mati. Njena ljubezen vzbudi jednako čustvo v srcu njenega deteta, ki tudi začne ljubiti mater in vse tiste, ktere ima mati rada, kakor očeta, brate, sestre itd. Čim večje soglasje je v hiši, tem laglje se pri otroku razvija in utrjuje sočutje. Z otrokom samim je treba postopati priljudno in nesebično ter mu pokazati, da nas veseli njegova radost in da nam je bridka njegova žalost. Ko dete doraste in začne hoditi v šolo, mora učitelj, kolikor mu je mogoče, nadomestovati stariše ter paziti, da vladajo med učenci iste razmere, kakor med brati in sestrami. Z dobrohotnim postopanjem proti učencem pridobi si učitelj njih simpatijo in ljubezen. Varovati se mora, da ne daje nekterim učencem prednosti pred drugimi. Priporoča naj jim medsebojno složnost in sočutje do drugih ljudi. Tudi jim je treba zgodaj vcepiti milosrčnost do živali.

§ 26. **Samočutje.**

Človek primerja svojo moč in vrednost z močjo in vrednostjo drugih stvari, posebno pa ljudi. Ko vidi, da jih presega, nastaja v njem ugodno čustvo, ktero se zove **samočutje**. To čustvo se še le prav vzbudi, ko pride človek k samozavesti, to je, ko spozna samega sebe, posebno pa svojo telesno in duševno moč.

Samočutje je pri raznih ljudeh jako različno. Kar se zdi jednemu dobro, to smatra drugi za slabo. Vsak ceni svojega bližnjega po meri, ktero nosi v sebi. Kolikokrat se zgodi, da se bogataš zaničljivo ozira na reveža, pötepuh na poštenjaka, hinavec na resnicoljuba. Pri izobraženih ljudeh je samočutje plemenitejše, kakor pri neomikanih. Vse drugo je, ako je kdo ponosen na svojo telesno moč ali pa na svoj duševni razvitek.

Samočutju sorodno je **častiljubje**, ktero nastaja v duši, kadar se prepričamo, da priznajo našo vrednost ali pa moč tudi drugi ljudje.

Samočutje se kaže že pri otroku, ki se z nekakim veseljem poprime vsakega dela, da bi pokazal svojo prednost pred drugimi. Čim močnejši postaja in čim laglje premaguje razne ovire, tem bolj raste njegovo samočutje; tem večja je pa tudi njegova nevolja, ako se mu ne posreči njegovo prizadevanje.

Samočutje je jako važno, ker mnogokrat vodi človeka k dobremu in ga odvrča od hudega. Vendar se dostikrat ne razvija v pravi meri. Pri nekterih se kaže premočno, pri drugih pre-slabo, in treba je velike previdnosti, da vzgojitelj vcepi svojemu gojencu pravo mero samočutja. Človek preslabega samočutja je boječ, odvisen in prilizljiv; premočnega samočutja pa trmoglav, vladohlepen in prevzetan.

Samočutje je treba previdno vzbujati. Že otroku naj se da priložnost, da vadi svoje duševne in telesne moči. Da se pa ne prevzame, mora se mu pokazati, da segajo njegove sposobnosti le do neke meje. Z otroki, ki so od narave le malo obdarjeni, treba je drugače postopati, kakor z bistroumnimi in krepkimi. Varovati se je površnosti in polovičarske omike, s katero ste mnogokrat združene domišljavost in premočno samočutje.

Vzgojitelj naj skrbi, da se v duši njegovega gojenca vzbudi in razvije pravo častiljubje. Da naj mu priložnost, da se more na primeren način odlikovati. Vendar je tu treba mnogo previdnosti, da se iz častiljubja ne razvije častilakomnost in ničemernost. Premočno samočutje in pretirano častiljubje je treba brzdati in zmanjševati. Dostikrat se tako samočutje nahaja pri ljudeh, ki so lepe zunanosti ter bogatega ali pa plemenitega rodu. Takim se mora pri priliki pokazati, da žlahtni rod, bogastvo in zunanja lepota ne veljajo, ako se jim ne pridruži tudi znanje in plemenita duša. — Nasproti pa bi bilo tudi napačno, ako bi hotel vzgojitelj uničiti samočutje in častiljubje svojega gojenca. V obče je bolje, da ga spodbuja in osrčuje, kakor pa kara in ponižuje.

§ 27. Afekti.

Jako silovita čustva, ktera navadno iznenada nastajajo, malo časa trajajo in ob enem tudi zelo močno razburjajo, zovejo se **afekti**. Delimo jih v ugodne, h katerim prištevamo vzhit, veselost, razposajenost, ginenje, navdušenje, strmenje, občudovanje itd., in pa v ne-

ugodne afekte, kakor jeza, togota, srd, razkačenost, nevolja, gnjev, besnost, sram, strah, groza, obup itd. Afektov ne smemo zamenjati s strastjo, koja znači stalno dušno stanje ter vzbujajo samo ugodne občute.

Afekti močno delujejo na telesni organizem. Oni krepijo ali pa šlabé delovanje živcev in drugih organov, ki so ž njimi v zvezi. Zarad tega napravljajo afekti velike premembe na telesu. Nekteri pospešujejo tekanje krvi, koja vdari s silo v glavo. Oči se zasvetijo, lica zarudé in dihanje postane hitreje in laglje. Človek začne ploskati z rokami, skakati, smejati se in peti, kadar je vesel; kričati, jokati, škripati z zobmi, tolči z rokami in nogami, kadar je srdit. Nekteri drugi afekti zadržujejo tekanje krvi. Vsled tega lica obledé, dihanje je počasno, udje se tresejo, oči srpo gledajo in celo telo postane nemirno.

Močni afekti so jako škodljivi in mnogokrat so že provzročili omedlevico, razne bolezni, blaznost in naglo smrt. Tudi samomori so včasih nasledki kakega afekta. Ti navadno motijo zavednost in svobodno delovanje razuma. Človek ne ve, kaj dela in kaj govori; še le pozneje se kesa svojega dejanja in svojih besed.

Afekti kaj radi nastajajo pri otrocih. Njih dušnost je jako voljna in pristopna vsakovrstnim zunanjim vtisom, ki vzbujajo močna ugodna in neugodna čustva. Za smehom, kterega je provzročil afekt veselja, sledí po gostem jok, ki je nastal vsled afekta nevolje. Ker so pa afekti duši in telesu škodljivi, treba je posebno deco varovati mnogokratne razburjenosti.

Število afektov se skrči in njih moč se zmanjša, ako se skrbi za duševni in telesni razvitek gojenčevega življenja. Bolni ljudje se prej razburijo, kakor pa zdravi. Vse, kar bi moglo gojenca razdražiti, naj se odstrani. Ako pa ni mogoče, treba ga je po malem pripravljati na to, kar bi ga moglo močno vznemiriti, ako bi se mu nepričakovano naznanilo. Razum in voljo je treba izobraževati, domišljijo pa brzdati. Vsakovrstnih ljudskih vraž in pravljič o strahovih ni dobro otrokom pripovedovati.

Tretji odstavek.

Vzgoja volje. (Moralna vzgoja.)

§ 28. Težnje.

Izmed vtisov, ktere dobiva človek od raznih strani, napravljajo nekteri v duši ugodna čustva, nekteri pa neugodna. Z ugodnimi čustvi je združeno hrepenenje, da bi jih obdržali dalj časa, z neugodnimi pa, da bi jih kolikor mogoče hitro odstranili ter nadomestili z ugodnimi. Tako nastajajo **težnje** za ugodnimi čustvi in **protitežnje** zoper neugodna.

Kakor čustva, tako tudi težnje niso prvotno, temuč sestavljeno stanje zavesti, ker nastanejo po medsebojnem delovanju predstav. Predmet težnjam niso zunanje stvari, temuč predstave, ker le té si more duša prisvojiti.

Težnje hočejo doseči to, kar še ni tukaj, protitežnje pa odstraniti in uničiti to, kar je človeku na poti. Predmet težnji je nekaj manjkajočega, ktero je treba dopolniti in popolniti, predmet protitežnji pa nekaj vsiljenega, zoper ktero se upira del naših predstav z večjim ali manjšim vspehom. Težnje se nanašajo na nekaj prihodnjega, to je na nekaj, česar še ni tukaj. Bolnik hrepeni po zdravju, kterega nima. S težnjo je zvezana nezadovoljnost s takratnim stanjem predstav in hrepenenje, da bi dospeli do ugodnejšega stanja.

Težnje nehajo, kadar se jim popolnoma zadovolji. Ako se pa zgodi to le deloma, trajajo še dalje, vendar je njih jakost mnogo manjša. Večkrat je že kdo močno hrepenel po kakem predmetu; komaj ga je pa dobil, ni mu bil več tako zanimljiv.

Predmet težnjam je v obče to, kar nam je vsaj nekoliko znano. Česar si ne moremo predstavljati, za tem tudi ne moremo težiti. Kar vzbuja našo pozornost, za tem radi

težimo in narobe. Čim močnejša je predstava kakega predmeta, tem močnejša je tudi težnja, ktera iz nje nastaja. Ako vidi pijanec vino pred seboj, vzbudi se mu želja do pijače dosti bolj, kakor takrat, ko si vino samo predstavlja.

Težnje so tem močnejše, čim več pomočnih predstav jih podpira. Težnja za bogastvom je jako velika, ker je znano, da se dà ž njim na svetu mnogo doseči.

Človek naj bolj teži za tem, kar ga zanimlje. Divjaki in otroci navadno hrepené po tem, kar ugaja njih čutom, kakor po sladkih jedeh, svetlih predmetih, živih barvah; izobraženi človek pa si želi duševne hrane. Raznovrstno zanimanje vzhuja raznovrstne težnje.

Težnje se pri raznih osebah nanašajo na jako različne predmete. Tudi se mnogovrstno preminjajo v življenju vsakega človeka. Kako vse drugačne so težnje malega deteta, krepkega mladenča in sivega starčka!

Čim večkrat se kaka težnja ponovi in zadovolji, tem močnejša navadno postane. Kdor se je navadil piti, premaga se težko, da bi ne šel v gostilno, ako gre memo nje. Ako bi hoteli težnje uničiti s silovitimi in neprimernimi sredstvi, doségli bi dostikrat ravno nasprotno, kajti čim večji je pritisek, tem večji je tudi upor.

§ 29. Nagon.

Malo dete v zibeli še nima zavesti in zato tudi ne pozna teženj; njegovo gibanje je odvisno od **prirojenih nagonov**. Razločuje se pa nagon od težnje v tem, da deluje prvi nezavestno ter izvira iz neprijetnih občutov in temnih predstav; težnja pa ve, kaj hoče, kajti oprta je na jasne predstave.

Nagoni so kaj mnogovrstni, delimo jih lahko v telesne in duševne. K prvim spada nagon lastne ohranitve, ki se kaže v tem, da se boji človek izgubiti svoje življenje in zdravje. K temu nagonu prištevamo nagon hranitbe, nagon pridobitve in nagon branitve. K telesnim nagonom spada tudi nagon združevanja in spolni nagon. K duševnim nagonom prištevamo med drugimi nagon po pridobivanju znanja, nagon po svobodi in nagon po časti.

Gledé nagonov je treba opaziti, da niso sami na sebi niti čednostni, niti pregrešni, temuč naravni. Človek nima priro-

jenih kreposti in tudi ne prirojenih pregreh, temuč je izprva нравno indiferenten. Zato bi bilo napačno, ako bi hoteli ta ali uni nagon zatreti ali pa preveč gojiti; pač pa je potrebno, da vodi vzgojitelj telesne in razvija duševne nagone svojega gojenca.

Izmed nagonov, pri katerih se le prehitro prekorači mera in na ktere mora vzgojitelj posebno paziti, smemo imenovati nagon hranitbe, nagon po delu, nagon po pridobitvi imetja, nagon po svobodi in nagon po časti.

Kar se tiče **nagona hranitbe** in iz njega izvirajočih teženj, navadi naj vzgojitelj o pravem času svojega gojenca zmernosti. Mladini naj se daje vsakikrat toliko hrane, da si uteši glad in žejo. Ni jej treba pripuščati, da bi jedla preveč in le to, kar bi sama hotela. Varuje naj se sladkosnedosti, kočljivosti ter dražljivih jedi in pijač; hrana naj bo priprosta in naravna. Zgodaj je treba mladino podučiti, da ima slabe nasledke marsikteri vžitek, ki se nam zdi drugače prijeten in sladek. Mladina naj se navadi uživati le kaj takega in toliko, kar in kolikor ugaja njenemu telesu in njeni duši.

Nagon po delu se že zgodaj prikazuje pri otrocih, ki ga zadovoljujejo z igranjem, skakanjem, letanjem itd. Ta nagon je treba negovati tako dolgo, da dobí človek veselje in nagnenje do dela ter se navadi pridnosti. V obče je za male otroke bolje, ako so glasni in nepokojni, kakor pa, da bi morali sedeti mirno in brez dela. Dobro je, ako odrastli ljudje preskrbe otrokom pripravnega dela, s katerim si morejo urediti svoje telesne in duševne moči.

Nagon po pridobitvi imetja opazujemo že pri otrocih. Stvari, ktere so jim vseč, dobili bi radi v svojo oblast ter jih obdržali tako dolgo, dokler bi se jih ne naveličali. Tega nagona ni treba mladini uničevati, pač pa se mora paziti, da ne postane preveč pohlepna za tujim imetjem. Ako se v mladini razvije prevelika in pretirana težnja po tujem blagu, zgodí se kaj lahko, da zaide na nepoštena pota. Na jedni strani mora vzgojitelj varovati svojega gojenca zapravljivosti in razsipnosti, na drugi strani pa skoposti in odrtije.

Nagona po svobodi ne smemo mladini ugaševati, ker bi drugače izredili same sužnike. A nasprotno bi bilo tudi nevarno, ako bi ta nagon preveč gojili, ker bi se lahko premenil v svojevoljo in gospodovanje. Le polagoma naj se vodi gojenec do samostojnosti in svobodnega delovanja.

Velike važnosti pri vzgojevanju je **nagon po časti**. Dobro mnenje, katero imajo ljudje o našem нравnem obnašanju, štejemo si v čast; slabo mnenje pa v sramoto. Čast, ki presega časovne in krajevne meje, to je, ako ni navezana na določeno dobo in ni razširjena samo pri znancih, temuč tudi v drugih krogih, zove se **slava**. Iz časti izvirajoče čustvo se imenuje čustvo poštenja, katero je pri nekterih ljudeh večje, pri drugih manjše. Ako je težnja po časti pri kakem človeku posebno velika, zove se častiželjnost. Iz te se kaj rada razvije strast, katero imenujemo častilakomnost.

Izmed treh glavnih nagibov, ki dostikrat odločujejo človeško hotenje in delovanje, namreč izmed uživanja, dobičkarije in častiželjnosti, je zadnji še najplemenitejši. Vendar se je treba varovati, da se ne premeni častiželjnost v zunanjo ničemernost ali pa v neznosno ošabnost. Človek naj bo zadovoljen, ako ga imajo najboljši sovrstniki v čislih zarad njegovega нравnega obnašanja. Vzgojitelj naj skrbi, da se razvija gojenčevo častiljubje v pravi meri. Gojenec naj se nauči ločiti razsodbe pametnih in vrlih ljudi od besedovanja nerazumnih in nepoštenih oseb. Zunanja čast mu ne sme biti kot zadnji in najvažnejši smoter njegovega obnašanja in delovanja, kajti čim bolj bi hlepel po časti, tem bolj bi otemnelo njegovo нравno čustvo in oslabele čednostne težnje.

§ 30. **Nagnenje in strast.**

Ako zadovoljimo kako težnjo, nastane v duši ugodno čustvo. Predstava o tej ugodnosti se spoji s predstavo zaželenega predmeta tako, da ste nekaj časa obe skupaj v zavesti. Pozneje lahko večkrat drugo predstavo vzbudi prva kot pomočna predstava ter rodi vsakikrat iznova staro težnjo, katero bi radi za-

dovoljili. Čim večkrat jo zadovoljimo, tem bolj se ukorenini v zavesti. Na ta način nastaja v duši neka posebna spremnost (dispozicija) po tej ali uni težnji, katero imenujemo **nagnenje**.

Razlika med nagonom in nagnenjem je ta, da je pri zadnjem predmet, po katerem težimo, izvesten, pri prvem pa neizvesten. Nagon je globoko zasajen v človekovi naravi ter po tem takem stalen, nagnenje pa izvira iz določenega predstavnega kroga, ki ravno tako lahko mine, kakor je nastal. Nagnenja imajo torej v sebi nekaj nestalnega. Nagnenja malih otrok so drugačna, kakor nagnenja odraslih ljudi.

Večkratno ponavljanje in zadovoljevanje iste težnje rodi **navado**, ta pa nagnenje. Kdor večkrat zadovolji težnjo, da bi igral za denar, mogoče je, da nastane iz nje najprej navada, potem pa nagnenje do take igre. Navada ima to posebnost, da nastaja le polagoma in tudi le polagoma izginjeva, ako se premene predstave, katere so jo proizročile.

Nagnenja pa ne izvirajo samo iz navad kakega človeka, temuč so tudi v ozki zvezi z njegovo prirojeno darovitostjo. Čim večja je darovitost kakega človeka do katerega koli dela, tem prej dobi nagnenje do njega. Ako mu manjkajo sposobnosti do kake ročnosti, vzbudilo se tudi najbrže ne bo nagnenje do nje. Nekteri ljudje imajo veliko nagnenja do glasbe; vendar taki navadno ne, ki nimajo posluha. Nekteri ljudje imajo mnogo nagnenja do govorništva; tisti pa navadno ne, ki močno jecljajo.

Človek ima posebno do tega, kar ga zanimlje, veliko nagnenja. Zanimanje kake osebe se ravna po njenem opraviilu, poklicu, navadi in tovaršiji, a tudi vzgoja in poduk moreta kako zanimanje vzbuditi in gojiti.

Nagnenja ne smemo zamenjati s **strastjo**. Včasi postanejo težnje tako močne, da nam jih ni mogoče ukrotiti brez posebnega napora. To se zgodi, ako tiste predstave, iz katerih so se razvile težnje, dobé za nekaj časa v svojo oblast vse druge predstave in tako same gospodujejo celi zavesti. Strasti so torej jako okrepljene in celi zavesti gospodujejoče težnje.

Strast se razlikuje od nagnenja v tem, da nagnenje še ni prava težnja, temuč le spremnost do kake težnje, strast pa je prava in trajna težnja. Nagnenje se mora umakniti, ako to zahtevajo višji razlogi; a strast je slepa in razum ne more opraviti ničesar proti njej. Strastni človek ne premišlja, kaj je dobro, kaj pa zlo, kaj mu koristi, kaj pa škoduje, temuč teži le po tistih predstavah, ktere so mu vzbudile strast.

Težnja se more premeniti v strast, ako se jej ustreza preveč ali pa premalo. Ako kako težnjo večkrat zadovoljimo, postane čedalje močnejša, in ako je ne brzdamo z nasprotnimi, plemenitejšimi težnjami, more se premeniti v strast. Iz teženj pa morejo tudi v takih slučajih nastati strasti, ako jih hočemo uničevati s silo, posebno ako uporabljamo proti njim nepostavna in nedopustljiva sredstva.

Na postanek strasti delujejo razna telesna in duševna svojstva. Pri nekterih krepkih ali pa slabotnih ljudeh vzbuja njih telesna konstitucija razne strasti in sicer pri prvih vladohlepje in nasilje, pri zadnjih pa zvijačnost in prekanjenost. Pri mnogih ljudeh delujejo prebavila tako hitro, da so dostikrat lačni in žejni; pri njih se kaj lahko porodi strast do jedil in pijač. V različnih dobah življenja se prikazujejo razne strasti. Mladina kaj rada razsaja, mož je častilakomen in vladohlepen, pri starih ljudeh pa opazujemo skopost in sumničenje. Strasti, ktere nahajamo dostikrat pri ženskem spolu, ne nahajajo se zmirom pri možkih in nasprotno.

V duševnem oziru pospešujejo strasti posebno premajheno izomikanje razumnosti in moralnosti. Tudi napačna ali pa jednostranska omika more vzbuditi razne strasti, n. pr. strast do čitanja, strast do pravdanja itd. Na postanek in razvoj strasti močno vpliva domišljija, ker nam preživo predstavlja bodoče vžitke, kteri so v zvezi z dotičnimi težnjami.

Mnogo strasti izvira iz nagonov, bodisi telesnih ali pa duševnih. Iz nagona po hrani se lahko razvije sladkosnedost, požrešnost in pijanstvo, iz nagona lastne ohranitve pa sebičnost, ktera ne pozna nič drugega, kakor svoj „jaz“. Nagon po delu rodi včasih strast do igre in zabave, nagon po združevanju pa pretirano ljubezen, narodno in versko prenapetost, pa tudi sovraštvo, sumljivost, maščevalnost in prepirljivost. Iz nagona po časti se lahko razvije častilakomnost, vladohlepje, ničemernost in baharija.

Strasti ne smemo zamenjati z **afekti**. Ti se prikazujejo iznenada ter ne trajajo dolgo, strasti pa se polagoma raz-

vijajo in se tudi le počasi morejo zopet odstraniti. Afekti izvirajo iz čustev, strasti pa iz teženj. Afekt ne pripušča, da bi mogel človek mirno premišljati o tem, kar mu je storiti; strastni človek pa presoja še celo sredstva, s katerimi bi se moglo strasti najbolj ustreči. Silnost afektov je razvidna dostikrat že po telesni zunanosti na obrazu in v vedenju, človek v strasti pa se navadno kaže zunanemu svetu mirnega in hladnega. Afekti škodujejo v prvi vrsti telesnemu zdravju, strasti pa so pogubne duševnemu življenju, posebno nravnosti. Razmera med afekti in strastmi je dostikrat ta, da tam, kjer je mnogo afektov, je navadno malo strasti in narobe. Vendar se nahaja neka zveza med obema in večkrat so že iz afektov nastale strasti, ali pa se je strast memogredé pretvorila v afekt.

Akoravno se nam zde strasti dostikrat nedolžne, vendar so, ako sodimo nepristrano, zavržljive, ker nasprotujejo moralnim načelom in svobodi duha. Škodljivo je, poveličevati strasti, kakor da bi bile glavni povod človeške velikosti. Sicer se pa mora priznati, da so imele nekatere strasti mnogo dobrih nasledkov; a njim se morajo pripisovati tudi skorej vse grozovitosti, ktere omenja zgodovina človeštva.

Dobra vzgoja mora skrbeti, da se ne vgnjezdijo strasti v gojenčevi duši; ako pa so se že rodile, da se prej ko mogoče uničijo. Gojenec naj uboga, kar mu velevalo stariši in učitelji, navadi naj se zmernosti in marljivosti ter naj hrepeni posebno po vzvišenih vzorih. Strasti je tem težje odstraniti, čim bolj so se vkoreninile v celi zavesti. Da se lože zamoré, dobro je, da se jim odvzame njih podlaga. Nekteri so svetovali, da bi se ta ali una strast uničila z vzbujevanjem njej nasprotne strasti, kar pa bi bilo proti zdravi pameti. Ako je mogoče s skrbljivo postrežbo levu in drugim zverinam njih divjost vsaj nekoliko zmanjšati, gotovo more previdna in vztrajna vzgoja tudi človeku zljajšati njegove strasti.

§ 31. Volja.

Volja ali hotenje je izvestna težnja, spojena s prepričanjem, da nam je mogoče doseči to, po katerem težimo. Ako človek razvidi, da ne more doseči predmeta, po katerem teži, zove se v takem slučaju njegova težnja **želja**. Razlika med težnjo, voljo in željo je torej, da je pri prvi

izvesten predmet, a neizvestna je mogočnost vspeha, pri volji je izvesten predmet in izvestna je tudi mogočnost vspeha, pri želji pa sta izvestna predmet in nemogočnost vspeha. Ako ima človek srečko, teži tudi po dobitku; ako je izžrebana njegova srečka, hoče potegniti dobiček; ako pa nima niti srečke, niti denarja, da bi jo kupil, takrat ima samo želje, da bi dobil kak dobiček.

Volja je trajajoča težnja, ktera ni oprta samo na predstavo tistega predmeta, po katerem težimo, temuč tudi na druge predstave. Vsaka težnja se more premeniti v hotenje, ako se človek prepriča, da jo je mogoče zadovoljiti. Včasih kdo hoče kaj takega, česar ni mogoče doseči, ker se ni dovolj prepričal o nemogočnosti svoje težnje. N. pr. Malo dete hoče priti z bližnjega hriba v nebesa; neizkušena mladež hoče navadno več doseči, kakor pametni in razumni možje.

Čim večje je prepričanje kakega človeka, da mu je mogoče doseči predmet, po katerem teži, tem močnejša je njegova volja. To prepričanje pa dobiva po svojih uspešnih izkušnjah. Čim mnogobrojnejše je število resnično doseženih uspehov, tem krepkejša je volja. Kako boječ je človek, ko prvič nastopi na kakem pozorišču! Z uspehi pa raste njegova srčnost, ktera se včasih spremeni celo v predrznost.

Ako hoče človek doseči svojo svrho, to je predmet, po katerem teži, mora se posluževati potrebnih sredstev. Uspeh volje je torej odvisen od uporabe raznih sredstev, h katerim prištevamo telesne popolnosti, kakor moč, zdravje, ročnost, pa tudi druge, kakor bogastvo, prijatelje itd. Kdor hoče imeti novo obleko, potrebuje denar. Kdor hoče napraviti izpite, mora se pridno učiti.

Ni volje brez čina ali vsaj ne brez poskusa, s činom doseči zaželeni predmet. S činom pokaže človek, da ima voljo. Ako ni prišlo do čina, sme se sklepati, da ni mogla volja premagati raznih zaprek, ali pa, da še prave volje bilo ni. Vzgojitelj more svojega gojenca še le prav spoznati iz njegovih del. Zato je potrebno, da ta z dejanji pokaže svoja nagnenja in sposobnosti, da more vzgojitelj razvideti, kaj je na njih dobrega in kaj pa pomanjkljivega.

Preden se človek odloči za kako hotenje, mora **prevdariti** o važnosti svrhe, po kateri teži, in o dovoljnosti sredstev, ktera ga morejo k njej priversti. Predvarek neha takrat, kadar dobi kaka predstava, ojačena z drugimi pomočnimi predstavami, pretego čez njej nasprotno predstavo ter jih odstrani iz zavesti. Predvarek o svrhi in sredstvih traja včasih samo eden hip, včasih pa tudi po več dni in let. Otroci in neomikanci prevdarjajo navadno malo ali pa tudi nič, dostikrat pa tudi odrasli ljudje ne, posebno ako so močno razburjeni.

Ako se človek večkrat odloči za kako hotenje, postaja to čedalje močnejše ter preide s časom v navado.

Brez razboritosti in samovladanja človeku ni mogoče dobro prevdariti o svrhi in sredstvih. Predvarek je razborit, ako pretehtujemo razloge in protirazloge. Samovladanje pa pokažemo, ako imamo tek predstav in misli v svoji oblasti, ako se dosledno držimo določenih vodilnih načel ter se prizadevamo iztrebiti in uničiti vsako tem načelom nasprotujočo silo.

Hotenje je **svobodno**, ako izvira iz razboritega prevdarka in iz samovladanja. Hotenja in dejanja otrok, pijancev in bebecv so nesvobodna, ker ti malo ali pa prav nič ne prevdarijo, preden se česa lotijo. Ako pa odločuje hotenje brez razlogov ter se ravna po simpatiji in antipatiji, po umišljenem mnenju, po afekti in strastih, zove se **samohotje**. Volja je svobodna, ako izvira iz lastnega odloka ter je ni rodila zunanja sila ali pa kakih drugih vzroki. Ako mora sužnik celi dan trdo delati, ne stori tega iz svobodne volje, temuč iz strahu pred bičem. Človek ne ravna svobodno, ako se brez vsakega povoda odloči za to ali uno hotenje ali pa ako samohotno ničesar ne stori v kljub tehničnim razlogom.

Psihologijska svoboda ni absolutna in prvotna svoboda volje. temuč obstoji v odvisnosti volje od spoznanja. Čim bolj se strinjata volja in spoznanje, tem svobodnejši je človek. Vzor svobode je torej popolno soglasje med spoznanjem in voljo. Psihologijske svobode pa ne smemo zamenjati z **moralno svobodo** volje, ktera obstoji v tem, da podredimo voljo moralnim načelom. Tudi moralna svoboda volje ni prvotna, temuč

jo je treba priboriti z velikim trdom, a tudi potem je nestanovitna ter se kaj rada izgubi, ako nima človek dovolj moči nasproti nemoralnim težnjam in izkušnjam.

§ 32. Značaj.

Iz mnogih istovrstnih hotenj more nastati občno hotenje, ktero je mnogo močnejše, kakor pa hotenje, ktero se le posamezno javlja v duši. Občno hotenje more sčasom postati naši volji stalno pravilo, po katerem se ravnamo pri svojem delovanju in postopanju. Tako stalno pravilo naše volje zovemo **načelo**. Načela morejo biti: Govori resnico, ljubi stariše, pomagaj ubogim, bodi štedljiv itd.

Načela ne nastajajo čez noč, temuč le polagoma. Ločiti jih je treba od **nakan**, ktere so dostikrat le pobožne želje in v moralnem obziru skorej brez vrednosti. Nakane so teoretične, načela pa praktična. Načelo je pravilo hotenja in delovanja, po katerem (pravilu) smo se že mnogokrat ravnali v življenju. Vsak čin volje, kateri je v soglasju s praktičnim načelom, utrdi še nekoliko bolj to načelo; a čin volje, kateri je v nasprotju s praktičnim načelom, omaja tudi to več ali manj. Čim doslednejše je naše hotenje, tem bolj raste moč načel, in čim močnejša postanejo ta v teku časa, tem silnejša je tudi doslednost volje, ktera se ravna po njih.

Načela „govori zmirom resnico“ si še nismo prisvojili, ako smo samo sklenili, da hočemo vselej govoriti resnico. Prisvojiti si ga moremo le tako, da se odločimo za resnico v vsakem slučaju, kadar bi prišlo do tega, da bi imeli voliti med resnico in lažjo. Prvikrat bi nam bilo morebiti težko, odločiti se za resnico. Tudi v drugič bi nam bila laž skorej laglja, posebno ako bi imeli od nje kak dobiček. V tretjem slučaju pa bi nam že ne bilo težko priznati resnico. S časom bi se načelo tako utrdilo, da bi se navadili govoriti resnico brez vsakega posebnega prevdarjanja in premagovanja. Ako bi pa včasih vendar ne govorili resnice, temuč lagali, omajalo bi se omenjeno praktično načelo in v naslednjih slučajih bi nam bilo zopet težje, odločiti se za resnico.

Lahko se pa zgodi, da si človek pač prisvoji to ali uno praktično načelo, tako n. pr. da govori dosledno zmirom resnico, a na drugem polju, n. pr. gledé usmiljenja do ubogih, ni se razvilo nikakoršno načelo. Ker pa značaj zahteva popolno soglasje hotenja na vse strani, treba je, da si človek prisvoji praktična načela za vsako področje hotenja in delovanja, tako n. pr. gledé govorjenja resnice, gledé podpiranja ubogih, gledé ljubezni do starišev itd. — Da pa ne nastane med dvema načeloma kako nasprotje, n. pr. med načeloma „bodi štedljiv“ in „pomagaj ubogim“, ali pa „ne bodi skop“ in „ne zapravljaj“, treba je vsa načela podrediti jednemu glavnemu in najvišjemu praktičnemu načelu.

Značaj je torej popolna doslednost vsega hotenja in delovanja, katero je treba podrediti praktičnim načelom, ta pa jednemu najvišjemu praktičnemu načelu.

Značaju bistvena je stanovitnost hotenja. Značajni človek ne sme danes tako hoteti, juter pa drugače; njegovo hotenje mora ostati zmirom jednako tako, da se vé lahko že za naprej, kaj se sme od njegove volje pričakovati, kaj pa ne. Nasprotno pa je človek brez značaja, čegar volja se preminja, čegar hotenje je odvisno od začasnih želja in muh in čegar postopanje je v kakem določenem slučaju danes tako, juter pa popolnoma drugačno. Otroci so brez značajni, ker se pri njih še niso razvile spoznave, težnje in hotenja; a tudi odrastli so dostikrat brez značajni, ker niso njih načela podrejena kakemu višjemu načelu. Posledica tega je neodločnost, omahljivost in negotovost njih hotenja.

Značaj je ravno tako različen, kakor so različna praktična načela, ktera v obče določujejo postopanje in delovanje kakega človeka. Načela, po katerih se ravna hotenje in delovanje, strinjajo se lahko z najvišjimi moralnimi idejami ali pa ne. V prvem slučaju imamo opraviti z moralnim ali dobrim značajem, v drugem pa z nemoralnim ali hudobnim. Človek, ki se zmirom ravna po moralnih načelih, je kreposten, delovanje po nemoralnih nagibih je pregrešno.

Le moralni značaj sme se v resnici značaj imenovati, le on nima nobenega protislovja v svojih načelih. Moralni značaj je soglasje hotenja, delovanja in etičnih idej. Med nemoralnim značajem in najvišjimi moralnimi idejami pa manjka soglasja, zato se pa tudi večkrat oglasi vest, ktera človeka opominja in svari, za njo pa sledi kes. Moralni značaj je vzor, kteremu se more človek, ako se prizadeva in premaga, pač približevati, a popolnoma ga doseči mu ni mogoče.

Na razvitek značaja deluje nekoliko človekova osebnost. Neka stanovitna mirnost, ktero opazujemo posebno pri flegmatičnih in melanholičnih ljudeh, je ugodneja razvitku značaja, kakor pa živahnost in razdražljivost sangviničnih in koleričnih ljudi. Tudi telesno zdravje in moč pospešujete značajnost, kajti zdravi in krepki ljudje se v obče čutijo neodvisne; bolehnne in slabotne osebe pa vedo, da so navezane na druge. Pa tudi druge okolnosti, kakor vzgoja, tovaršija in osoda močno vplivajo na razvitek značaja.

Drugi del.

0 vzgojni svrhi.

§ 33. **Kakovost vzgojne svrhe.**

Vzgojitelj mora imeti pred očmi kako idejo, ko se prizadeva, da bi vtisnil notranjosti svojega gojenca primerno podobo. Ta ideja je svrha vzgoje, ktera je lahko formalna in pa tudi stvarna.

Formalna svrha vzgoje je gojenčeva samostalnost. Vzgoja ne more zmirom trajati in zato je treba, da dobi duša že nekako dovršeno podobo, ko neha vzgojevanje, da more potem gojenec samostojno težiti po smotru, kterega si želi doseči v svojem življenju. Vzgojevati je torej treba gojenca tako, da bo mogel pozneje, ko bo postal samostalen, skrbeti za svojo vzgojo.

S tem pa še ni povedano, kake vrste mora biti ta samostalnost, ker gojenec, ki je postal neodvisen, lahko uporablja svojo svobodo v dobro ali pa v zlo. Zato je treba, da se seznanimo še z drugo stvarno določbo o kakovosti tiste notranje duševne podobe, ktera naj bi se mu vtisnila. **Stvarna** svrha vzgoje je ta, da si vzgojitelj postavi za pravilo svrhu moralnosti, to je, da se prizadeva napraviti iz gojenca moralnoznačajnega človeka.

Ravnokar omenjeno stvarno svrhu vzgoje pa še lahko zaznamujemo z drugačnimi izrazi, ki pa bistveno ne pomenjajo drugega, kakor moralno značajnost. Taka zaznamovanja so: Krepost, krščanska olika, bogosličnost, človeško izveličanje, moralna izobrazba življenja, soglasen razvitek človeških darov in moči, človečnost, pametnost, dosega človeške popolnosti, človeški blagor itd.

Vzgojne svrhe ne smemo zamenjati s poklicem, katerega si izvoli ta ali uni človek z ozirom na svoje sposobnosti in druge okolščine. Ta poklic se za časa vzgojevanja dostikrat ne da določiti in napačno bi bilo, ako bi vzgojitelj opravljal svoj posel z jednostranskega stališča, bodisi da bi hotel svojega gojenca odgojiti za kak poseben stan ali pa ga pridobiti za kako posebno stranko. Prizadevati se mora, da napravi iz njega značajnega in moralnega človeka, kajti vsak, naj si bo tega ali unega stanu, moral bi se ravnati po moralnih načelih.

Ako ima vzgojitelj pri vzgojevanju svrhu moralnosti pred očmi, sme se pričakovati, da njegov trud ne bo zastonj ter da postane njegov gojenec vsega spoštovanja vreden član človeštva. Ako bi bilo vzgojiteljevo delovanje odvisno od zunanjih ozirov ali pa napačne svrhe, moralo bi se njegovo vzgojevanje zvati jednostransko.

Ako hoče vzgojitelj napraviti iz svojega gojenca moralnoznačajnega človeka, imeti mora pred očmi pet praktičnih idej, ktere naj bi skušal vtisniti gojencu v zavest. Te ideje, ktere zaznamujejo izrazi „vestnost, popolnost, dobrohotnost, pravicoljubje in pravičnost“, morale bi sčasom postati tako mogočne, da bi določevale in vodile vsako gojenčevo hotenje, dejanje in nehanje.

§ 34. **Vestnost.**

Pogostoma je človek, posebno ako je neomikan, sam s seboj v nesoglasju. Kmalu vzbuja v njem ta, kmalu uni predmet težnje, ktere hoče zadovoljiti. Mnogokrat teži po nedosegljivem ali pa po predmetih, ki se mu zdé od daleč koristni in dobri, a ko jih doseže, so mu v resnici le v kvar in pogubo. To notranje nesoglasje hoče odstraniti z modrim preračunanjem, ktero ga sili, da v svojem interesu ne zadovolji vsake težnje. A tudi to preračunanje mu ne da trajnega notranjega miru, temuč ga mnogokrat britko prevvari. Glavni vzrok notranjega nesoglasja tiči v nejasnosti naših čustev, v kalnosti naših pojmov, v premenljivosti naših razsodkov in v pomanjkljivosti naših sklepov.

Možno pa nam je te nedostatke odstraniti ter privedi soglasje v dušo, ako se ne vstrašimo truda. Najprej nam je treba **vedeti**, kaj bi bilo v raznih slučajih prav ali napačno, dobro ali slabo, kaj bi bilo treba storiti, kaj pa opustiti. Ko smo spoznali, kaj je prav in kaj pa ne, strinjati se mora s tem spoznanjem tudi **hotenje**. Marsikdo je lahko izvrsten pridigar, a vendar je njegovo življenje nemoralno, ker se ne ravna njegovo hotenje in delovanje po njegovem spoznanju. Marsikteri človek ve, kaj je prav, vendar ne storí tega; prepričanje je tu, a je preslabo, da bi se moglo upirati vabljivim izkušnjam.

Ako se volja kakega človeka vjema z njegovim spoznanjem, nam je to všeč; ako se pa hotenje in djanje ne strinja s prepričanjem, vzbuja to našo nepovoljnost. Znak notranje svobode je, da hočemo in delamo to, kar se nam zdi, da je v moralnem obziru najbolje. V takem slučaju je človek neodvisen od zunaj in se ravna samo po svojem notranjem prepričanju. Kdor svobodno postopa, zasluži že v precejšnji meri naše spoštovanje. Ako človek dela po svojem najboljem prepričanju ter ga ne morejo zapeljati nikakoršne težnje in izkušnje, zdi se nam hvale vreden tudi v takem slučaju, kadar bi se njegovi nazori ne vjemali z našimi.

Notranje prepričanje o tem, kar bi bilo v raznih slučajih v moralnem obziru dobro ali zlo, imenujemo vest. Človek, ki se ravna po svoji vesti, je vesten. **Vestnost** je soglasje spoznanja in hotenja ter prvi pogoj moralnega spoštovanja. Prva praktična ideja je ideja notranje svobode ali ideja vestnosti.

Ideja vestnosti zahteva od človeka, da se ravna njegovo hotenje po najboljem spoznanju. Kar se tiče gojenčevega spoznanja, more se reči, da je še negotovo, premenljivo in omahljivo. Zato je treba njegovo spoznanje nadomestiti s spoznanjem in prepričanjem, ktero ima vzgojitelj. Gojenčeva volja se mora ravnati po vzgojiteljevih besedah in ukazih. Čim bolj pa se innoži in utrjuje gojenčevo spoznanje o dobrem in slabem, tem bolj se mora njegovemu spoznanju umikovati vzgojiteljevo prepričanje, dokler to ne neha popolnoma vplivati na gojenčevo hotenje takrat, ko postane ta samostalen.

Podrejevanje gojenčeve volje vzgojiteljevemu spoznanju se zove **pokorščina**, ki je jako važna za vzgojevanje. Gojenca je treba naučiti pokorščine že zarad tega, da se hotenje navadi ravnati po spoznanju. Pokorščina je šola vestnosti ali notranje svobode. Ako bi gojenec ne hotel ubogati, bilo bi vzgojiteljevo prizadevanje brez vspeha.

Proti pravilom zdrave pedagogike pa bi bilo, ako bi hotel vzgojitelj navaditi svojega gojenca slepe pokorščine, to je, ako bi zahteval od njega da ga mora nepogojno ubogati v vsakem slučaju, tudi ako bi mu veleval kaj napačnega in nepostavnega. Vzgojitelj take vrste jako greši, ker hoče, da bi se gojenec ravnal po njegovi samovolji, ne pa po moralnih načelih. Le takrat, kadar gojenec ne razvidi razlogov, zakaj da mora to storiti, drugo pa opustiti, ali pa, ako je njegova volja nagnena k slabemu, treba je, da se nepogojno ravna po vzgojiteljevih ukazih.

§ 35. **Popolnost.**

Važno je to, kar človek ve, a še važnejše je njegovo hotenje in delovanje. Ako govorimo o moralni vrednosti te ali une osebe, nimamo pred očmi njenih vednosti, temuč njeno voljo in

njena dela. Ako je hotenje kakega človeka popolno, nam je brez dvoma povoljno, ako je pa nepopolno, ne more nam biti všeč.

Da je hotenje popolno, mora biti 1.) **jako**, to je, da se ne vstraši nobenih zaprek, 2.) **mногоstransko** in 3.) med posameznimi hotenji mora vladati **soglasje**, da je možno doseči tehtnih učinkov.

Mi hvalimo tistega človeka, čegar hotenje je jako, mnogostransko in soglasno, ter preziramo onega, čegar hotenje je slabo, jednostransko ter polno protislovja. Ako je učenec odličen v enem predmetu, zasluži našo pohvalo, ker njegovo hotenje je jako; še večje je pa naše priznanje, ako se odlikuje v vseh predmetih, kar kaže, da njegovo hotenje ni samo jako, temuč tudi mnogostransko. Predrzni čini, velika podjetja in znameniti značaji vzbujajo naše občudovanje in tudi zgodovina jih rada omenja; neodločne, polovičarske in neznačajne osebe so pa nam zoperne ter se jih radi ogiblremo. Popolno hotenje se nam zdi občudovanja vredno tudi takrat, kadar je izgrešilo pravo pot. Smeli ropar in morilec, ki je na nečuvven način vzel mnogim ljudem imetek in življenje, imponira nam dosti bolj, kakor tat, ki je zadovoljen z malimi rečmi in ki hitro izbeži, ako ga kdo zasači, akoravno je prvi v moralnem obziru veliko manj vreden, kakor zadnji.

Vzgoja mora biti taka, da postane gojenčevo hotenje kolikor mogoče popolno. Vzbujati in razvijati mora moči, ktere se nahajajo v njegovi duši. Iz popolnega hotenja izvirajo razne kreposti, kakor pridnost, vztrajnost, značajnost itd.

Kar se tiče jakosti in mnogostranosti hotenja, opomniti je treba, da jako hotenje jedne in iste osebe ne more biti lahko tudi mnogostransko in mnogostransko ne jako. Ako se kdo hoče posebno odlikovati v jedni stroki, mora se ž njo pečati in druge zanemarjati. Mnogo je ljudi, ki govoré po več jezikov, a prav temeljito nobenega ne znajo. Ker torej ne more biti hotenje posamezne osebe ob jednem jako in mnogostransko, pač pa jako in jednostransko, zato je treba, da stopi posameznik v dotiko s člani cele družbe. Delovanje posameznih članov bi bilo sicer jednostransko, a delovanje vseh skupaj pa mnogostransko, ako bi se vsak lotil svoje stroke ter v njej dospel do nekake popolnosti. Želeti bi

bilo, da si vsak izvoli poseben poklic ter v njem po možnosti napreduje. Delo je treba dandanes deliti tako, da eden dela za vse in vsi za jednega.

Preden se pa posameznik loti svojega poklica, prisvojiti si mora občno omiko. Ta ga usposabljuje, da more razumeti vspehe v tistih strokah, ktere niso ravno v zvezi z njegovim poklicem. Občna omika ga varuje osamelosti, ktera bi nastopila pri tistem človeku, ki bi poznal samo to, s čimur se ukvarja, vse drugo na svetu pa bi mu bilo tuje.

§ 36. **Dobrohotnost.**

Dobrohotnost in njej nasprotna zlohotnost se nanašate na razmero med lastnim in domnevanim tujim hotenjem ne gledé na to, je li tuje hotenje v istini tako, kakor se misli ali pa ne. Sprejetje tujega domnevanega hotenja v lastno se zove **dobrohotnost**, odbitje tujega domnevanega hotenja pa **zlohotnost**. Ako sprejememo tuje hotenje, želimo, da bi to hotenje doseglo svoj namen tako, kakor da bi bilo naše. Ako pa odbijemo tuje hotenje, pokažemo s tem svoje želje, da bi tuje hotenje ne doseglo svojega namena, ali z drugimi besedami, da želimo svojemu bližnjemu kaj slabega.

Na dobrohotnost ne smejo vplivati nobeni drugi razlogi, kakor tisti, o katerih si mislimo, da vodijo tuje hotenje. Kakor hitro bi se namreč rečenim razlogom pridružili še drugi, nehala bi dobrohotnost. Ako bi se kdo kazal svojemu sosеду postrežljivega zato, ker ga potrebuje kot sredstvo za kako svrho, ktera bi njemu samemu donášala koristi, ne bi se moglo zvati njegovo mišljenje dobrohotnost, temuč sebičnost. Dobrohotnost je krepost, ktera se ne zmeni za plačilo in še zahvale ne terja. Ravno tako bi se pa tudi odbitje tujega hotenja ne moglo zvati zlohotnost, ako bi bilo oprto na razne razloge. Ako stariši kaznujejo svojega otroka, ne storé tega iz zlohotnosti, temuč zato, ker ga hočejo s kaznovanjem poboljšati.

Dobrohotnosti ne smemo zamenjati s sočutjem, ktero v nas vzbuja predstava tuje radosti ali pa tuje žalosti. Simpatetična čustva soradosti in sožalosti so pot, po kateri se pride

do dobrohotnosti. Najprej človek čuti z drugimi, iz tega čustva pa se more razviti čustvo **za** druge.

Z moralnega stališča je dobrohotnost brezpogojno hvale vredna, zlohotnost pa zavržljiva. Prvo je torej treba gojiti, te se pa moramo varovati.

Dobrohotnost je prva in najvišja zapoved krščanske vere ter izražena v evangelijskih besedah: „Ljubite svojega bližnjega, kakor samega sebe“. Njej nasproti je sebičnost, ki rodi na svetu neprestane boje. Vzgojitelji naj se prizadeva, da vcepi v mlada srca dobrohotnost do drugih ljudi. Zato je treba, da je gojenec izprva v družbi takih ljudi, kjer vladajo sočutje, dobrotljivost, postrežljivost, prizanesljivost, spravljalivost in druge kreposti, katere so v ozki zvezi z dobrohotnostjo. Ako bi zašel med ljudi, pri katerih so doma zlobnost, škodoželjnost, grozovitost in sovraštvo, navzel bi se tudi on njih napak, katere bi potem le prav težko opustil. Nikar naj se ne misli, da mora otrok zgodaj spoznati svet ter njegove dobre in slabe strani.

§ 37. **Pravicoljubje.**

Hotenje posameznika se more približati popolnosti le takrat, kadar se združi s hotenjem drugih ljudi z namenom, da bi se delalo za svojo in tujo blaginjo; ideja popolnosti veže torej posameznega človeka na družbo. Ravno to velja gledé ideje dobrohotnosti, kajti ta še le nastane, kadar sprejme kaka oseba tuje hotenje za svoje. Ako bi te dve ideji vodili mišljenje in delovanje vsakega človeka, vladala bi na vsej zemlji popolna nesebičnost in vse postave v raznih državah bile bi odveč. Ker pa skrbi posamezni človek, akoravno navezan na druge, v prvi vrsti za svojo korist in dobiček, njegov sosed pa ravno tako, zato se mnogokrat zgodi, da pride navskriž njuno hotenje in delovanje. Kar bi jeden rad, drugi neče, kar stori prvi, ne ugaja drugemu. Ako ste slučajno hotenji dveh oseb namerjeni na jeden predmet, ki pa more postati lastnina samo jedne osebe, nastane **prepir**.

Z moralnega stališča je prepir zavržljiv, ker preti razdreti človeško družbo ter jo premeniti v prvotno divje stanje, v katerem bi divjal boj vseh proti vsem. Ta boj za obstanek opazujemo še dandanes v naravi ter bolj ali manj tudi v človeški družbi.

Prepir je treba odstraniti. Da se pa to zgodi, morajo se posamezni člani družbe med seboj pogoditi in določiti, čegav naj bo predmet, zaradi kterega je nastal prepír. Obče priznано pravilo, po kterem je mogoče zabraniti prepír, zove se **pravo**, ktero se loči v javno in privatno. Javno pravo uravnava razmere med državno oblastjo in državljani, privatno pa medsebojne razmere državljanov.

Vsak član pravne družbe priznava s svojim pristopom vse v tej družbi veljavne zakone. Ako bi se pregrešil le zoper jedno postavo, začel bi prepír proti vsem tistim članom, ki priznavajo te zakone. Pravo vsake družbe je nastalo po dogovorjeni ali pa nedogovorjeni pogodbi med posameznimi člani ter velja za vse družbenike. Posameznik nima pravice, svojevoljno prenehati postavne določbe; kaj takega smejo storiti vsi družbini člani ali pa njih pravni zastopniki.

Pravna družba se zove **država**, ktera je nastala vsled teženj, da bi se odstranil prepír med ljudmi. V vsaki državi mora biti nekaki pravni red, da se more javno moralno življenje uspešno razvijati. Državnim predstojnikom, kteri imajo paziti, da vsi člani spoštujejo in spolnujejo obstoječe zakone, potrebna je neka večja oblast, da varujejo pravni red pred notranjimi in zunanjimi motilci. Ta oblast bila bi odveč, ako bi se vsi državljani strogo ravnali po postavnih naredbah. Veliko bolj, kakor javna državna oblast, pripomore pravno mišljenje državljanov, da se ne motijo obstoječi zakoni. Pravno mišljenje je moralna podlaga vsaki državi in človek takega mišljenja se ogiblje prepíra ter rad prepušča vsakemu to, kar je njegovega.

Vsak član pravne družbe mora spolnovati obstoječe zakone. Naj bo ta ali una postavna določba kakemu človeku še tako zoperna in tlačilna, vendar je njegova dolžnost, da se ravna po njej, ker drugače bi prišel v prepír z vsemi drugimi ljudmi. Mišljenje, ktero spoštuje obstoječe postave, zove se **pravicoljubje**. Spolnovanje javnega prava imenujemo **zakonitost**, spolnovanje privatnega prava pa **poštenost**. V ozki zvezi s pravicoljubjem pa so še druge kreposti, ktere je

treba pri mladini gojiti, kakor ljubezen do domovine, natančnost v vseh pravnih zadevah, složnost, spravljivost, zvestoba, resničnost itd.

Ako primerjamo pravicoljubje z dobrohotnostjo, moramo reči, da zadnja visoko presega prvo. Ako se kdo drži postavne in poštene poti, ne moremo ga grajati, a tudi posebno hvaliti ne, kajti on stori in opusti le to, kar je storiti in opustiti dolžan. Ako bi tako ne postopal ter n. pr. kradel ali pa se puntal, zaslužil bi ostro kazen. Drugače je gledé dobrohotnosti. Ako kdo neče biti dobrohoten proti svojemu bližnjemu, ne moremo ga hvaliti, a tudi ne kaznovati; kdor se pa skaže dobrohotnega, zasluži naše popolno priznanje.

§ 38. **Pravičnost.**

Včasih je hotenje kakega človeka navlašč namerjeno na tuje hotenje. Ako nastane iz prvega hotenja djanje, sega to v hotenje tuje osebe, kateri se zdi to poseganje ugodno ali pa neugodno. V prvem slučaju se zove poseganje v tuje hotenje **dobrodelstvo**, v drugem pa **hudodelstvo**. Obakrat je hotenje prve osebe motilo hotenje druge osebe, kar tej ne more biti vsejedno. Kar se tiče moralnega stališča, treba je **povračevati** dobrodelstva in hudodelstva. Ako po kakem dobrodelstvu ali pa hudodelstvu izostane povračilo, vzbuja to naše nezadovoljstvo.

Povračilo pa mora biti pravično, to je ne preveliko in tudi ne premajheno. Povračilo za dobrodelstva se zove **plačilo**, povračilo za hudodelstva pa **kazen**. Ideja pravičnosti zahteva, da se v pravi meri plačujejo dobrodelstva, hudodelstva pa kaznujejo.

Važno je vprašanje, kdo naj povračuje. Gledé dobrodelstev se odgovor ne vjema z odgovorom gledé hudodelstev. Kar se tiče prvega slučaja, reči se mora, da naj plačuje dobrodelstva tisti, kdor jih je prejel. Mišljenje, katero želi povrniti prežete dobrote, zove se **hvaležnost**.

Kar se tiče hudodelstev, ne sme jih povračevati tisti, kateri jih je moral prestati. Lastno povračilo za prizadeta hudodelstva bi se imenovalo maščevanje, ktero je v moralnem oziru brez izjeme zavržljivo. Na maščevalea ne vpliva pri njegovem postopanju pravičnost, temuč zlohotnost, in zato se kaj rado zgodi, da je maščevalčeva kazen za prizadeto hudodelstvo prevelika. Ker se torej človek sam ne sme maščevati, treba je, da išče povračila pri višji oblasti, ktera je v ta namen postavljena. Ta oblast ima nalogo, da odmeri hudodelcu pravično kazen po njenem najboljem prepričanju, ne pa iz zlohotnosti.

Vzgoja ima nalogo, da vcepi mladini čustvo hvaležnosti do vseh tistih, kateri so jej skazali kako dobroto, posebno pa do starišev. Vzgojitelj naj večkrat opozori svojega gojenca na dobrate, ktere je dosegel, ter na njegovo dolžnost, da jih je treba tudi po možnosti povračevati. Človek, ki prejema dobrate ter se ne briga, da bi jih tudi na kak način povrnil, zdi se nam moralno surov. Otroci navadno ne mislijo, da so darila, obleka, hrana in drugo, kar dobivajo od starišev ali pa dobrotnikov, dolga vrsta dobrot, ktere bi bilo treba prej ali poznej povrniti, pač pa včasih menijo, da imajo nekako pravico do vseh takih reči.

Ravno tako, kakor do starišev, vcepi naj se mladini tudi hvaležnost do človeške družbe, med ktero živi. Vsakdo dobiva od človeške družbe ali države mnogo dobrot, h katerim smemo v prvi vrsti prištevati pravno varstvo in pa javno skrb za razširjevanje omike in moralnosti. Taka hvaležnost je najbolja podlaga praktičnemu domoljubju.

Ako se je gojencu od ktere koli strani storilo kaj hudega, ne sme sam deliti povračila za prizadeta hudodelstva. Varuje naj se jeze in še bolj iz nje izvirajočega maščevanja, pač pa naj se prizadeva svojemu zoperniku odpustiti. Še večje je pa njegovo zaslužnje, ako goji v svojem srcu proti nasprotniku namesto maščevanja dobrohotnost in krščansko ljubezen.

Tretji del.

O vzgojnem postopanju.

Prvi odstavek.

O vzgojnih sredstvih.

§ 39. Napotek.

Napotek kot vzgojno sredstvo se razločuje od pravega poduka v tem, da je ta sistematičen in teoretičen, uni pa priličen in praktičen. Vzgojitelj popolnuje nezadostne izkušnje svojega gojenca z napotki, ktere mu daje pri raznih priložnostih. Ako otrok pade, pové mu mati, kako naj hodi; ako se vreže, pokaže mu, kako mora držati nož; ako se preveč najé in obolí, opozorí ga na pogubne posledice vsled nezmernosti.

Taki napotki imajo drug značaj, kakor pa šolski poduk. Napotki delujejo jako uspešno, ker jih gojenec dobiva v pravem času, v pravem razpoloženju in na pravi način. Drugače je s šolskim podukom, ki se pričinja o določeni uri ter tudi o določeni uri nehava in čegar tvarina ni uravnana po slučajni gojenčevi volji, temuč po predpisih. Kolikokrat je učenec v šoli raztresen ter se mu ne ljubi poslušati, kar mu učitelj razlaga, pač pa si dobro in lahko vtisne v glavo, kar mu pri kaki ugodni priložnosti povedo stariši ali pa učitelji. Ako pelje učitelj učenca na goro ter mu med potjo razlaga zemljepisne pojme o hribu, prelazu, dolini itd., kazaje mu ob enem dotične predmete v naravi, zapomni si ta v jedni uri mnogo več in bolje, kakor pa, ako bi ga poslušal ravno tako dolgo časa v šolski klopi. Ako bi učenec pri raznih priložnostih dobival učno tvarino, bil bi poduk prijeten, uspešen in lahek. Vendar to ni

mogoče, ker je učna tvarina prevelika, in zato je treba, da je podučevanje v šolah urejeno po stalni osnovi.

Napotek je vzgojevalen, ako opozoruje vzgojitelj svojega gojenca pri njegovih izkušnjah na moralna načela. Želeti bi bilo, da ga spominja pri njegovem djanju in nehanju, kaj je dobro in hvale vredno, kaj pa slabo in zavržljivo. Šola in dom sta posebno ugodna kraja, kjer lahko gojenec dobiva dan na dan množico vzgojevalnih napotkov, ktere naj bi rabil v prihodnjem življenju. Vendar se je treba varovati neprestanega moralizovanja brez pravega vzroka in povoda. Prepogosti napotki nimajo dosti več vspeha, kot glas vpijočega v puščavi.

Iz rečenega je jasno, da se morejo razviti moralna načela samo na podlagi mnogovrstnih notranjih in zunanjih izkušenj. Napotke je torej treba uravnati po gojenčevih izkušnjah, čustvih in težnjah, biti morajo primerni njegovemu duševnemu razvitku.

§ 40. **Zgled.**

Na živalsko in človeško življenje vplivajo razmere zraka, hrane in zemeljskih tal; vendar vpliv teh činiteljev na človeka še ni tako velik, kakor moč **zgledov**, ktere vidi v svojem obližju. Ako živi kdo od mladih nog med Kitajci, prisvoji si navade in razvade tega naroda, ako pa je bil zmirom le med Turki, ravna se njegovo govorjenje in obnašanje po govorjenju in obnašanju drugih Turkov. Moč zgledov je deloma zato tako velika, ker ljudje, posebno pa otroci, kaj radi posnemajo to, kar vidijo in slišijo drugod. Kar vidi otrok pri odrastlih in drugih otrocih, kar sliši govoriti in še celo način govorjenja, vse hoče posnemati. Koliko je ljudi, ki ne zaupajo svojemu razsodku ter hvalijo in grajajo to, kar hvalijo in grajajo drugi! Mnogokrat spoznajo, da je smešno, kar delajo drugi, a moč posnemanja jim ne dovoljuje, da bi se ravnali po svojih boljših načelih.

Zgled je močnejši, kakor poduk. Ta nam pravi, kaj je treba storiti, zgled pa nam ne kaže samo tega, temuč tudi, kako je treba storiti in da je izvršitev tudi možna. Gojenču

se zdi dobro in posnemanja vredno to, kar drugi delajo, ne pa to, kar samo priporočajo.

Zgledi so različni in sicer:

1.) **Zgled vzgojiteljev.** Ni zadosti, da daje vzgojitelj mladini samo dobre nauke in svete, mora jej tudi z zgledom pokazati, kaj naj stori ali pa opusti. Učinek vzgojiteljevega zgleda je dokaj večji, kadar ta izvira iz njegovega notranjega prepričanja. Moti se tisti, ki misli, da zadostuje, ako kaže gojencem le na videz dober zgled. Mladina hitro spozna, da so zgledi le gola hinavščina, in dostikrat se zgodi, da postane sama taka, kakoršen je vzgojitelj, namreč hinavska.

2.) **Zgled človeške družbe.** Vzgojitelj naj pazi, da imajo otroci v svojem obližju le dobre zgledе. Slabe zgledе je treba kolikor mogoče odvrčati. Vzgojitelj naj skrbi, da se mladina druži samo s krepkastimi osebami; med pokvarjene in razvpite ljudi je ne sme puščati. — Tudi v šoli vplivajo zgledi učencev na moralnost součencev. Učitelj naj stori, kar je v njegovi moči, da bodo zgledi boljših in pametnejših učencev močnejše vplivali na druge, kakor pa zgledi malopridnih in pokvarjenih. — Včasih je mogoče tudi slabe zgledе pedagogično uporabiti, ako vzgojitelj gojencem živo naslika strašne nasledke pregrešnega djanja. Špartanci so vpijanili helote, da bi varovali svoje sinove pijančevanja.

3.) **Zgodovinski in idejalni zgledi.** Cerkevna in občna zgodovina nam daje dovolj zgledov o junakih in mučenikih, ki so zaradi svojih blagih načel žrtvovali vse, kar so imeli, blago in denar, srečo in zdravje ter še celo svoje življenje. Mladini je treba večkrat pripovedovati o delih slavnih in značajnih mož ter jo spodbujati k vztrajnosti v dobrem. Ravnati se nam je v tem oziru po zgledu starih Grkov in Rimljanov, ki so na isti način vnemali svojo mladež za plemenita in vzorna dela. — Mnogo idejalnih zgledov nam podajajo prilike, basni, pripovedke in pravljice. Posebno zanimljive so svetopisemske prilike, n. pr. prilika o zgubljenem sinu. Idejalni zgledi so že zaradi tega posebne vrednosti, ker jim je lahko dati tako obliko, da je primerna otroški starosti in drugim potrebam.

Da zgled ne bo brez učinka, treba je paziti na sledeče točke:

1.) Vtis zgleda je večji, ako deluje neposredno na gojenčevo dušo. Kar človek sam doživi in vidi, napravlja nanj več vtisa, kakor to, kar samo sliši in čita. Živi zgledi so torej boljši, kakor zgodovinski in idejalni.

2.) Zgledi se ne smejo mladini vsiljevati. Kar človek sam najde, vpliva močnejše, kakor pa to, kar se mu ponuja. Duša mora biti svobodna in samodejna v tistem trenutku, ko dobi zgled. Tudi ostane zgled brez učinka, ako gojenec opazi, da z namenom vzgojitelj navaja gojencu razne zgled.

3.) Zgled mora imeti dovolj moči, da more delovati na mladino. Ako gojenec ljubi in spoštuje kako osebo, ravna se rajši po njenih zgledih, kakor pa po zgledih tujega človeka. Zgled starišev je silnejši, kakor pa zgledi drugih ljudi. Tudi zgledi množice, kakor še ge in navade, delujejo močno na posameznega človeka.

4.) Zgledi morajo biti primerni gojenčevi osebnosti in razmeram njegovega življenja. Mnogi zgledi zato ne vplivajo na mladino, ker so preumetni, izvanredni in pretirani. Otrok jih ne razume ali pa misli, da niso zanj, temuč za ljudi, ki so v drugačnem položaju, kakor pa on. Kaj rada se ravna mladina po zgledu enakostarih sovrstnikov, ker v njem ni nič izvanrednega in nič takega, česar bi ne mogla storiti.

§ 41. Plačila in kazni.

Človeško hotenje se ravna po najveljavnejših nagibih, ki izvirajo navadno iz razumnega spoznanja in interesa. Otroci še ne poznajo razumnih nagibov in zato je njih hotenje odvisno od tega, kar se jim zdi prijetno ali pa neprijetno; brigajo se le prav malo za posledice svojih djanj. Večkrat je pa za nje dobro in koristno, da storé to, kar se jim zdi neprijetno, ter opusté to, kar se jim vidi prijetno. To se da pri njih doseči s pomočjo umetnih nagibov tako dolgo, dokler se ne seznanijo z razumnimi.

Taka umetna nagiba sta **nada do plačila** in pa **strah pred kaznijo**, ktera silita slabotno hotenje, da se včasih odpove temu, kar mu je ugodno, ter se loti tega, kar mu ni všeč. Plačila so prijetne posledice dobrega, kazni pa neprijetne posledice hudega.

Plačila in kazni ločimo v **naravne**, ki se same javljajo, in pa v **pozitivne** ali **umetne**, ki prihajajo od človeka. Kdor je nezmeren v jedi in pijači, lahko zboli; kdor laže, mu nihče ne verjame; kdor preveč zapravlja, lahko oboža, — to so slučaji naravne kazni. Kdor je priden, postane premožen; kdor je ljubeznjiv, pridobi si nagnenje drugih; kdor rad pomaga, žanje hvaležnost, — to so slučaji naravnega plačila.

Ako bi se po kakem krepostnem djanju pokazale takoj in vsakikrat ugodne posledice ali z drugimi besedami, ako bi za vsakim dobrim delom sledilo prec naravno plačilo, bila bi umetna plačila nepotrebna. Ravno to velja o naravnih in pozitivnih kaznih. Zadostovalo bi, ako bi gojenca opozorili na ugodne ali neugodne posledice, ktere bi nastopile po dobrem ali slabem djanju. Ker se pa prikazujejo take posledice dostikrat jako pozno, mnogokrat tudi izostanejo ali pa sledi za dobrim djanjem še celo kaj neprijetnega, za slabim djanjem pa kaj ugodnega, razvidna je iz tega **potrebnost** umetnih plačil in kazni.

§ 42. O uporabljevanju plačil in kazni.

Plačila in kazni morejo koristiti vzgoji samo takrat, kadar jih previdno uporabujemo. Gledé njih uporabljevanja je treba pomniti sledeče točke:

1.) Plačila in kazni so **izvanredna** vzgojna sredstva, ktera smemo rabiti le v **izvanrednih slučajih**, kadar ne zadostujejo druga vzgojna sredstva. One so za moralnost to, kar zdravilo za zdravje; čim manjkrat smo primorani jih uporabljovati, tem bolje. Ako bi kdo rabil kazni in plačila prepogostokrat, izgubile bi svojo vrednost in gojenec bi začel misliti, da mu je dobro storiti samo zaradi plačila, slabo pa opustiti le iz strahu pred kaznijo. Posebno neprimerno je prepo-

gosto plačevanje dobrih djanj. Kam bi prišli, ako bi navadili mladino, da bi hotela imeti za vsako dobro delo pozitivno plačilo! Potrebnejše so kazni, ker zlo se mora uničiti, ako ne z lepa, pa s silo. Zato pa tudi vidimo, da se nahajajo po državah oblastnije, ki imajo nalogo, da kaznujejo vsakega zločinca, manjka pa oblastnij, ktere bi dajale nagrado za vsako dobro delo.

2.) Plačila in kazni se imajo kolikor mogoče približevati naravnim posledicam kakega dobrega ali pa slabega djanja. Po tem takem naj se kaznuje tisti, ki je slabo izvršil svoje delo, da ga mora še jedenkrat storiti. Kdor je bil nezmeren v jedi in pijači, naj strada, kdor zlorabi svojo prostost, naj se mu prikrati; kdor je delal škodo, mora jo povrniti, ako je mogoče; prepiralca je treba osamiti ter mu ne dovoljiti, da bi se udeležil kake skupne igre ali pa zabave; kdor je bil len, dobí naj manj časa počitka; kdor laže, odtegne naj se mu zaupanje itd. Nasprotno je pa treba odlikovati tistega, kdor ljubi resnico, s tem, da se mu bolj veruje, kakor drugim.

3.) Plačila in kazni nimajo naloge, da bi povračevale storjena dobra in slaba djanja, temuč da bi gojenca spodbujale k dobremu in ga svarile pred hudim. Nekaj preteklega je dalo povod plačilu in kazni, a namera obeh je obrnena na nekaj prihodnjega. Vzgojitelj mora modro postopati ter misliti, kake učinke bodeta napravila pri gojencu plačilo in kazen. Otroci so kaj različni po starosti, spolu, temperamentu itd. in vsled te različnosti so tudi učinki jedne in iste kazni pri raznih otrocih kaj mnogovrstni. Ako učitelj plačuje ali pa kaznuje, imeti mora vso individualnost svojega gojenca pred očmi, posebno pa njegovo prejšnje življenje, njegovo častiljubje in občutljivost. Otrok ne zasluži kazni, ako se je pregrešil zaradi pomanjkljivega spoznanja, pa tudi plačila ne, ako je storil samo svojo dolžnost.

4.) Mera plačila in kazni mora biti **pravična**, to je, plačilo je treba v pravi razmeri uravnati po zasluženju, kazen pa po krivdi. Krivična, še bolj pa nezaslužena kazen ugašuje gojenčevo ljubezen in spoštovanje do vzgojitelja. Jako škodljivo je, ako je učiteljevo postopanje v šoli pristransko, posebno

ako se njegova pristranost ravna po višem ali nižem stanu, po večem ali manjem premoženju dotičnih starišev.

Pedagogične pravičnosti vendar ne smemo zamenjati s kaznosodnijsko. Naloga té je, da kaznuje krivico po zasluženju, naloga prve pa, da poboljša zločinca. Kaznosodnijska pravičnost zahteva, da se kazen odmeri po velikosti zločina, pedagogična pravičnost pa dovoljuje, da se sme kazen zmanjšati ali pa tudi popolnoma opustiti, ako se more pričakovati, da bo odpuščanje prej zboljšalo gojenca, kakor pa kazen.

5.) Kadar vzgojitelj določuje svojemu gojencu plačilo ali pa kazen, ne sme se ozirati samo na njegova zunanja dela, temuč še bolj na njegovo **notranje mišljenje**. Jedna in ista krivda se dostikrat ne sme dvakrat jednako kaznovati. Vzemimo n. pr. laž. Že povodi laži so kaj različni. Prvi laže iz strahu pred kaznijo, drugi se boji osramočenja, tretji laže iz sočutja, četrti iz dobičkarije, peti iz hudobije, šesti iz lahkomišelnosti itd. Laž nekterih gojencev je premišljena in osnovana po določenem načrtu, marsikteri se zlaže v naglici, posebno ako ga mahoma vzgojiteljeva resnoba spravi v veliko zadrego. Prvi lažnivec je skrit potuhnenec, ki dobro ve, kaj dela; drugi je pa nepreviden blebetač, ki dostikrat ne premisli tega, kar govori. Razloček je med lažnivcem, ki laže le prvi trenutek, a potem obstane in pové resnico, in lažnivcem, ki trdovratno trdi neresnico ter še hoče dokazati, da ima prav. Dalje ni vse jedno, ako se je kdo zlagal prvikrat, drugikrat ali pa, če laže iz navade. Grešnost laži se ravna tudi po starosti in izomiki lažnivčevi. Laž je večja, ako kdo trdi neresnico v pričo veljavnih oseb in pri kaki slovesni priložnosti, kakor pa v privatnem krogu med svojimi tovariši. Iz tega je razvidno, da bi bilo jako napačno, ako bi vzgojitelj določil za vsako laž jedno in isto kazen.

6.) Plačila ne smejo biti škodljiva zdravju ali pa nevarna moralnosti. Napačno bi bilo, ako bi dobila mladina za plačilo nezdrave sladkarije, pohujšljive knjige in podobne, neprimerne svote denarja itd. Zavržljiva je pa tudi vsaka kazen, ktera bi mogla gojencu škodovati v telesnem ali pa duševnem oziru. Prepovedano je vsako telesno strahovanje,

vsaj v javnih vzgojevališčih. Pogubno je tudi, ako daje vzgojitelj gojencu sramotilna imena ali pa, ako ga psuje v pričo neznanih ali pa odličnih oseb. Za plačilo naj se rajše izvoli kaj takega, kar napravi duševni, ne pa telesni vžitek, za kazen pa kaj takega, kar rodi duševno bol. Gojenca je treba zgodaj navaditi, da bo smatral notranjo zadovoljnost po dovršenem dobrem delu kot najdražje plačilo, grizenje vesti po kakem slabem djanju pa kot najhujšo kazen.

7.) Vzgojitelj ne sme že naprej gojencu plačila obljubovati za kako delo, katero je storiti dolžan. Najslabše bi bilo, ako bi hotel gojenec s prošnjami ali pa še celo z žuganjem prisiliti vzgojitelja, da mu obljubi in tudi da kako plačilo. Ako mu je vendar v kakem slučaju obetal nagrado, mora tudi dano besedo spolniti.

8.) Vzgojitelj ne sme plačila prisojevati naravnim sposobnostim svojega gojenca, temuč samo njegovim zaslugam. Napačno bi bilo, ako bi učitelj odlikoval učenca s pohvalo zaradi njegove nadarjenosti, telesne moči, dobrega spomina ali pa cvetočega lica. Pohvalo zasluži tisti, ki se je v resnici trudil in napenjal svoje moči, da bi storil še nekoliko več, kakor samo svojo dolžnost. Tudi se razume, da ne zasluži gojenec zaradi svoje slabe nadarjenosti nikakoršne kazni, pač pa je želeti, da ima vzgojitelj ž njim potrpljenje.

9.) Kazni je treba upotrebljevati po **nekakem redu** in sicer tako, da rabi vzgojitelj s početka milejše kazni, potem pa ostrejše, ako bi bile prve brez vspeha. Ako bi se prej s prvega posluževal za najmanjši pregrešek ostrih kazni, izgubile bi te sčasom pri gojencih svojo ostrost, a vzgojitelju bi ne ostalo za večje prestopke nikakoršno sredstvo, katero bi moglo uspešno delovati.

10.) Kdor plačuje ali pa kaznuje, ne sme tega storiti brez razlogov. Kazen brez razlogov bi se zvala zlohotnost, ktera je v moralnem oziru zavržljiva. Vzgojitelj kaznuje, da bi gojenca poboljšal, ter plačuje, da bi ga še bolj spodbudil k dobremu.

11.) Vzgojitelj ne sme kaznovati, kadar je močno **razburjen**. Gojencu bi se takrat lahko zdelo, da ga kaznuje samo zato, ker si hoče nad njim ohladiti svojo jezo. Kadar je človek preveč srdit, zgodi se lahko, da kaznuje preostro. Vzgojitelju naj se pōzna, da kaznuje le nerad in da hoče svojemu gojencu s kaznijo samo koristiti. Ravno tako bi bilo napāčno, ako bi se vzgojitelj jezil nad gojencem ter ga preziral tudi takrat, kadar je ta že prestal svojo kazen.

§ 43. **Raznoverstnost plačil in kazni.**

Kar se tiče **plačil**, ktera more rabiti vzgojitelj, so jako mnogovrstna. Najprimernejše in najnaravnejše plačilo, ktero more doleteti gojenca, je vzgojiteljevo **zadovoljstvo**, ktero ni potreba izraževati s kakim posebnim činom, kajti kaže se že v njegovih pogledih in v njegovem obnašanju. To zadovoljstvo je tem vspešneje, čim večja je vzgojiteljeva veljava pri gojencu in čim tesnejša je ljubezen, ki ju veže.

Z besedami izraženo zadovoljstvo se zove **po-hvala**, ktero je treba previdno upotrebljevati, da ne obudi oholosti v mladih srcih. Vzgojitelj ne sme biti preradodaren s pohvalo in še takrat, kadar hvali, izreče naj na kratko samo svoje priznanje o dovršenem činu ter spodbudi dotičnega gojenca k nadaljni pridnosti in vztrajnosti.

Pohvala, s ktero so zvezani zunanji znaki, zove se **odlika**. V ta namen morejo služiti pohvalnice (listki marljivosti), podobice in knjige, ktere dobé gojenci v dar, potem častni sedeži v šoli in izročitev kakega posebnega šolskega posla. Take odlike so primerne ter se ž njimi vzbuja častiljubje. A paziti je treba, da gojenci ne zlorabijo posel, kateri se jim je zaupal. Drastičnih načinov odlikovanja, kakor delitve šolskih daril na koncu leta in vpisovanja imen pridnejših učencev v častno knjigo ne kaže kot plačilo priporočati.

Kakor plačila, tako so tudi **kazni** kaj različne.

Najnaravnejša kazen je vzgojiteljevo **nezadovoljstvo**, ktero se kaže v njegovem pogledu in njegovem obnašanju. Ker pa

resni pogled dostikrat ne pomaga, da bi gojenec ubogal, treba ga je z besedami opozoriti na njegovo dolžnost ali **opominjati**. Z besedami izraženo nezadovoljstvo je **graja**. Ker je dostikrat sam opomin brez vspeha, treba je gojencu zapretiti ali zažugati ostrejšo kazen, ako se ne poboljša. Pretnjo ali zažuganje je treba tudi izvršiti, ako ostane gojenec trdovraten.

Posebno ostro izraženo nezadovoljstvo se imenuje **ukor**, ktereга je mogoče v šoli zveksati s tem, da se ob jednom naznani starišem, da se vpiše v razredno knjigo, da kara učitelj ali pa ravnatelj v imenu konference ali pa da se ukor vrši v navzočnosti celega učiteljskega osobja. Ukor mora biti kratek, odločen in krepak; dolge pridige ne koristijo nič.

Gojenca je dalje mogoče kaznovati s tem, da se mu odtegne kaka ugodnost, kakor n. pr. kaka igrača, zabava, hrana itd. Ta način kaznovanja morejo s pridom upotrebiti stariši. Kar se tiče hrane, ne sme se gojencu kratiti v preveliki meri in za dalj časa, ker to bi moglo škodovati njegovemu zdravju.

K šolskim kaznim je treba prištevati, ako mora učenec stati v klopi ali pa pred njo, ako mu učitelj odvzame častni posel, ako mu odkaže nižji prostor, ako naloži lenuhu kako delo, ktero mora biti v zvezi z njegovim prestopkom, ako ga obdrži po dokončanem poduku v šolski sobi, ako se obrne do starišev, da bi ga ti doma kaznovali, in kot skrajno sredstvo, ako se začasno izobči iz šole. Popolno izobčenje iz ljudske šole ni dovoljeno, ker je mladina po postavi zavezana, da obiskuje šole.

Gledé zapiranja v šoli je treba pomniti, da mora učitelj zaprtega učenca nadzorovati, dati mu primerneга opravila ter ob jednom naznaniti kazen in njeni vzrok starišem.

Nektere kazni so v šoli neprimerne ali pa še celo zavržljive. K njim spadajo zasramovanje, zasmehovanje, psovanje, klečanje in postavljanje pred vrata, večkratno mehanično prepisovanje kakega odstavka iz šolske knjige, vpisovanje učenčevega imena v posebno „črno“ knjigo. V javnih šolah je v sedanjem času prepovedano vsaktero telesno strahovanje.

Krivično postopa tisti učitelj, ki kaznuje celi razred zaradi pogreškov nekterih učencev. Pravi krivci se v takem slučaju malo zmenijo za kazen ter se še tolažijo s tem, da so tudi drugi kaznovani, nedolžnim pa se godi krivica, ker trpe kazen, katere niso zaslužili.

§ 44. **Dopuščanje in zabranitev.**

K sredstvom vzgoje moramo prištevati **dopuščanje** in pa **zabranitev**. Vzgojitelj dopušča gojencu vse, kar mu je potrebno in koristno. Dovoljuje mu v telesnem oziru hrano, gibanje, počitek in druge potrebščine vsakdanjega življenja, v duševnem oziru pa delo, zabavo, veselje itd.

Ravno tako mora vzgojitelj svojemu gojencu marsikaj zabraniti, posebno pa to, kar mu je škodljivo in nevarno. Dostikrat mu pa odredi kaj neškodljivega, ker hoče s tem brzdati njegovo poželjivost in samovoljo. Dobro je, da se otrok zgodaj navadi zatajevati ter prenašati pomanjkanje in nezgodo.

Kar se tiče dopuščanja in zabranitve, paziti mora vzgojitelj na sledeče: 1.) Kaj sme gojencu dovoliti, kaj pa mu mora odreči. 2.) Koliko se mu sme dopustiti in koliko pa ne. 3.) Kdaj naj se mu kaka reč dovoli in kdaj pa zabrani. 4.) Koliko časa naj dopuščeno vživa in za koliko časa naj se mu kaj prepové.

Dopuščanje in zabranitev ne smete izvirati iz vzgojiteljeve samovolje, temuč iz vzgojnih ozirov. Vzgojitelj mora biti dosleden, kadar kaj dopušča ali pa odreka. Napačno bi bilo, ko bi danes dovolil, kar je včeraj zabranil, ako se razmere med tem časom niso kar nič premenile. Na jedni strani vzgojitelj dosledno dovoljuje, kar je gojencu potrebno, ter dosledno odreka, kar mu je škodljivo, na drugi strani je pa gojenčevo hotenje pripravljeno vse to storiti, kar se mu je dopustilo, in vse opustiti, kar se mu je zabranilo. Po večkratnem ponavljanju se gojenec popolnoma navadi tako postopati, kakor je vzgojitelju nilo in drago. Tako se razvije navada, ktera je tem močnejša, čim večkrat se ponavlja isto djanje ali pa nehanje. Navada je jako važna gledé vzgoje. Kar je prišlo v navado, storimo lahko, nesamohotno, včasih celo nezavestno.

Mladino je treba zgodaj navaditi krepostnega življenja. Mlado drevo je lažje uravnati, kakor pa staro. Kar se človek navadi v prvi dobi svojega življenja, zasadi se mu globoko v srce. Čim starejša je navada, tem močnejši je učinek in tem težje jo je tudi opustiti.

Kakor je na jedni strani potrebno, da se mladina navadi dobrega, tako jo je na drugi strani varovati, da se ne navadi slabega. Vkljub nadzorovanju se vendar po gostem prikazujejo pri gojencih slabe navade, o katerih dostikrat ne vemo, kako so nastale. Treba se jih je odvaditi, kar je pa navadno težje, kakor se jih navaditi. Slabe navade se v mnogih slučajih ne dajo hitro uničiti. Najlože se mladina iznebí kake slabe navade, ako se vadi v tistih krepostih, ktere so nasprotne dotični slabi navadi, in da se premene razmere, v katerih se je ta razvila.

Dopuščanje in zabranitev bile bi brez vspeha, ako bi gojenec ne bil pri volji, storiti to, kar se mu je dovolilo, ter opustiti to, kar se mu je odreklo. Kadar torej manjka dobrovoljnosti, treba jo je nadomestiti s silo, da se gojenec podvrže zahtevanju svojega vzgojitelja.

Dopuščanje in zabranitev je za vzgojitelja važno vzgojno sredstvo, s katerim vpliva na svojega gojenca. S pomočjo tega sredstva določuje, kako in v kateri meri sme gojenec zadovoljiti svoje potrebe, odkaže mu krog, v katerem se mu je gibati, izbere mu tovariše, s katerimi se sme shajati, ter vodi še celo njegovo mišljenje. Vendar je treba opomniti, da ne more rečeno sredstvo dostikrat služiti vzgojitelju v taki meri, kakor bi bilo želeti, ker ovirajo ga razne neugodne razmere.

§ 45. Ukaz.

Naj ima mladina še tako dobre zglede pred seboj, vendar včasih neče iz prostega nagiba storiti dobro in se varovati hudega. Zato je potrebno, da jo vzgojitelj prisili s svojimi ukazi do tega, kar ima učiniti. **Ukaz** je jasen poziv do gojenca, da bi nekaj storil ali pa opustil. Ako je ukaz pozitiven, zove se **zapoved**, ako je negativen, pa **prepoved**.

Z ukazom naznanja vzgojitelj svojo voljo, ktero naj bi gojenec sprejel ter se po njej ravnal. Svobodna volja vzgojiteljeva določuje gojenčevo djanje, ktero je nešamovoljno, dostikrat še celo protivoljno. Vzgojitelj ukazuje, gojenec mora ubogati. Pokorščina je sicer gojencu dostikrat neprijetna, vendar je potrebna, ker je pogoj vsemu vzgojevanju in vladanju. Da je pokorščina radovoljna, odvisno je mnogokrat od načina vzgojiteljevih ukazov.

Pedagogični ukaz mora biti:

1.) Jašen in razumljiv. Mladina mora vedeti, kaj se od nje terja. Dvoumni ukazi dajo jej povod, da se začne izgovarjati.

2.) Preudarjen in odločen. Vzgojitelj mora znati, kaj sme od mladine zahtevati in kaj ne, kaj jej more koristiti in kaj škodovati. Omahljivost in negotovost zmanjšuje njegovo veljavo.

3.) Stvaren, poseben in kategoričen, ne pa abstrakten, občen in pogojen.

4.) Kratek in krepek. Dostikrat zadostuje samo jedna beseda ali pa še celo jeden sam miglje. Vsaka nepotrebna beseda slabi ukazu njegovo moč. Najmanj učinka imajo dolge pridige in naštevanje raznih vzrokov, kar daje med drugim gojencu priložnost, da začne iskati protivzrokov ter se izgovarjati.

5.) Izvedljiv ne le sam ob sebi, temuč tudi z ozirom na gojenca. Ne sme se torej nič zahtevati, česar bi mladina ne mogla storiti zaradi svojih preslabih moči ali pa zaradi prekratkega časa.

6.) Objektiven, ako izvira iz vzgojnih potreb in razmer, ne pa iz vzgojiteljeve samovolje.

7.) Dosleden, to je v soglasju z drugimi ukazi in naredbami vzgoje, da se ne ruši na jedni strani to, kar se je na drugi sezidalo. Zato je pa treba skrbeti, da so osebe, ki sodelujejo pri vzgojevanju, složne. Učiteljeve naredbe se morajo vjemati z naredbami starišev, da ne postane gojenčevo mišljenje nestanovitno in omahljivo.

8.) Ne preoster. Gojenec, sodeč vzgojitelja po njegovih ukazih, ne sme priti do prepričanja, da ga hoče samo mučiti.

9.) Nepreklicljiv. Ako vzgojitelj prekliče dane ukaze brez pravih razlogov, dâ s tem mladini upanje, da se bo to zgodilo morebiti tudi drugikrat, in ako se ne zgodi, postane nevoljna.

10.) Omejen. Napačno bi bilo, ako bi hotel vzgojitelj dati najedenkrat mnogo ukazov. Mladina bi se jih ustrašila ter si mislila, da jih ni mogoče izvršiti. Nazadnje bi morebiti

ničesar ne storila. Tudi je treba opomniti, da nekatere prepogoste prepovedi vzbujajo mik do prestopka. Marsiktere neumnosti se loti mladina še le potem, ko jo je na njo opozoril vzgojitelj s svojimi nepotrebnimi prepovedmi.

Napačno bi bilo, ako bi hotel vzgojitelj podpreti svoj ukaz z razlogi. S tem bi zmanjšal važnost ukaza ter zapeljal gojenca, da bi začel spodbijati veljavnost vzgojiteljevih razlogov ter naštevati protirazloge. Učiteljeva avtoriteta naj bo zadosten razlog učencu, ki ga ima ubogati. Razlogi se navajajo temu, ki je dovolj zrel, da jih more razumeti, mladini pa ne koristijo, ker je še premalo razumna. Vendar je dobro, da je pri ukazih kolikor mogoče razvidna njih koristnost in potrebnost.

Nikakor se ne sme dopustiti, da bi se gojenec zoperstavljal danim ukazom. Ako neče storiti, kar se mu veleva, treba ga je k temu prisiliti z drugimi vzgojnimi sredstvi. Vzgojiteljevo prizadevanje bi ostalo brez uspeha, ako bi ga gojenec ne hotel ubogati.

Ukazom podobni so **predpisi**, ki morajo imeti iste lastnosti, kakor prvi. Biti morajo jasni, kratki, objektivni, izvedljivi in nepreklicljivi. Razločujejo se od ukazov, ker so veljavni za več istovrstnih slučajev; zato jih je pa treba dobro premisliti, preden se spravijo v javnost.

Vsaka šola ima svoje disciplinske predpise, vsak vzgojni zavod svoj hišni red. Predpisi so dobro sredstvo, da se obdrži red v šoli. Njih prednost obstoji v tem, ker so stalni in veljavni za vse gojence dotičnega zavoda. Njih vrednost je še večja, ako jih je potrdila ali pa še celo izdala viša šolska oblast. Ko gojenci razvidijo, da se morajo brez izjeme ravnati po predpisih, podvržejo se temu zahtevanju brez vsakega upiranja. Tako se tedaj rašo navadijo spoštovati predpise in zakone ter se na ta način pripravljajo za prihodnje državljansko življenje.

Predpisi olajšujejo vzgojitelju vladanje, gojencu pa pokorščino. Kakor se sklicujejo v dobrourejeni državi vladajoče osebe na zakone ter poudarjajo, da so ti, ki silijo podložnike k pokorščini, tako dela v šoli učitelj, ki pravi, da predpisi velevalo, kaj se ima storiti in kaj opustiti. Ako je bil učenec kaznovan, ker se ni ravnal po kakem ukazu, more si misliti, da je učiteljeva zlohotnost provzročila njegovo kazen; ako je pa bil strahovan, ker je delal proti predpisom, misli si lahko, da so dotični predpisi preostri, učitelj pa sicer dober človek, samo prenataneč. Razume se,

samo ob sebi, da mora učitelj sam spoštovati predpise ter se jih strogo držati, ker drugače ne bi mogel zahtevati, da bi se tudi mladina po njih ravnala.

§ 46. **Spodbuda, opomin, nasvet, svarilo, naročilo in naloga.**

Volja mladega gojenca je še slaba in nestanovitna, lahko-miselnost in omahljivost ga morete pripeljati na krivo pot. Treba ga je večkrat spodbujati in opominjati, da ne zabrede v zmote. S **spodbujanjem** opozoruje vzgojitelj svojega gojenca na naravne dobre posledice, ki izvirajo iz krepostnega življenja, ter mu prigovarja, da bi še v bodoče tako postopal in hrepenel po zmiraj večji popolnosti; z **opominjanjem** pa mu stavi pred oči njegove dolžnosti, dobre nasledke, ako ga uboga, in slabe nasledke, ako se ne bo ravnal po njegovih besedah. Spodbuda in opomin morata biti kratka, da se lože doseže ž njima zaželena svrha. Vzgojitelj naj spodbuja in opominja v pravem času in pri pravi priložnosti.

Ko je postal gojenec starejši in razumnejši, treba je, da vzgojitelj ne vpliva več na njegovo hotenje z ukazi, temuč z **nasveti**. Razlika med njima je ta, da so nasveti oprti na razloge, ukazi pa ne. Z ukazom hoče vzgojitelj prisiliti gojenca, da bi storil dobro, z nasvetom mu pa le prigovarja, da bi se sam odločil za to, kar je dobro, lepo in pravo. Negativni nasvet, s katerim hoče vzgojitelj varovati svojega gojenca slabega čina, zove se **svarilo**. Kakor spodbujati in opominjati, tako je treba tudi svariti v pravem času in na pravem mestu.

K vzgojnim sredstvom prištevamo tudi naročila in naloge. Ako vzgojitelj odkaže gojencu kako opravilo, ktero naj bi samostojno izvršil, zove se to odkazanje **naročilo**; ako je k izvršitvi potrebna posebna telesna ali pa duševna ročnost, nastane iz naročila **naloga**. Ako je gojenec marljiv, lahko mu je izvršiti dano naročilo; če pa hoče rešiti dano mu nalogo, imeti mora za to potrebne vednosti in nekako izurjenost.

Naročilo je manj določeno, kakor ukaz, ker samo natanjnost, kaj mora učenec izvršiti, ne pa kako. Zato je prvo

gojencem ljubše ter ga rajši izvedejo, kakor pa ukaz. Mladina dobiva naročila, da se vadi v raznih ročnostih in da se varuje lenobe. Nektera naročila so taka, da jih more smatrati kot posebno častna, zlasti ako je ž njimi zvezano nekako zaupanje ali pa nekaka odlika.

Naloge morajo biti primerne gojenčevim močem in vednostim, torej ne pretežke in ne prelahke. Učitelj ne sme z nalogami preobložiti učenca ter mu ž njimi uničiti ves njegov prosti čas. Za vsako nalogo je treba dati gojencu toliko časa, kolikor ga ravno zahteva njena obsežnost in zapletenost. Naloge naj bodo raznovrstne in ako so primeroma težke, mora učitelj pomagati učencem s tem, da jim da navod, po katerem naj jih rešujejo.

§ 47. Čitanje.

Čitanje je dandanes jako razširjeno. Knjige so postale človeštvu dobre prijateljice in pogostokrat se odganja s čitanjem zoperni dolgčas. Vse čita in zato se ni čuditi, da hoče v tem oziru tudi mladina posnemati odrasle ljudi. Ker ima čitanje slabih knjig dostikrat slabe nasledke, čitanje dobrih knjig pa more blagodejno vplivati na človeka, zato je treba ostro paziti, kaj mladina čita, da ne uničijo knjige tega, kar je vzgojitelj dosegel le z velikim trudom. Gledé čitanja je treba pomniti naslednje točke:

1.) Mladina **naj ne čita preveč** in tudi ne **preraznovrstnih spisov**. Preobilno čitanje ovira samostojno mišljenje, ugašuje voljo k delu in spolnovanju dolžnosti ter napolnuje dušo z utvori prebujne ali pa nezdrave domišljije, ki se ne strinjajo z resničnostjo. Mladina naj rajše čita iz bogate, žive prirode, kakor pa iz pustih in mrtvih knjig. To velja posebno za otroke boljših stanov.

Ravno tako napačno bi pa bilo, ko bi mladina ničesar ne čitala ali pa prav malo. To se posebno rado godi na kmetih, kjer morajo otroci pasti ali pa starišem pomagati pri delu. Bolje je, da pastir na paši čita ter izve iz knjig kaj pametnega, kakor pa, da bi se dolgočasil ali pa še celo z drugimi tovariši uganjal nespodobnosti.

2.) Mladina naj čita le **dobre** spise. Učitelj naj sam prej prečita knjigo, preden jo da učencu v roko. Najboljši so spisi, ki mladino podučujejo in ob enem tudi kratkočasijo. Zgodovinski in pripovedni spisi jej jako ugajajo; ne mara pa za knjige, v katerih so suhoparne znanstvene razprave o posameznih moralnih načelih. Berilo naj bo za njena leta primerno, ne preučeno, pa tudi ne preotroško.

3.) Mladina naj čita **razumno** in s **pridomi**. Varuje naj se mehničnega čitanja, s katerim se samo čas izgublja. Čita naj tako, da bo vedla, kaj je čitala, in mogla o tem tudi drugim pripovedovati, ako bi se od nje kaj takega zahtevalo. Primerja naj prečitano stvarino med seboj in z drugimi spisi. Dobro je tudi, da si podčrta glavnejše stavke, da si napravi izpiske in da večkrat čita posebno znamenita in izvrstna dela. Izvoli naj si izmed prečitanih knjig nektore, ki se jej zdé posebno važne in dobre, kot glavne knjige ter naj jih vzame tudi pozneje večkrat v roko.

Drugi odstavek.

O vzgojnih načelih.

§ 48. Vzgoja naj bo resnična.

Vzgoja je resnična, ako delovanje in napredovanje vzgojitelja in gojencev ni samo navidezno, temuč se njih postopanje in vspehi strinjajo z resničnostjo.

Vzgoja bi bila neresnična, ako bi se vzgojitelj zadovoljil z dozdevnimi vspehi, ali pa, ako bi še celo sam delal na to, da bi dosegel take vspehe ter ž njimi slepil lahkoverno občinstvo. Veljava vsakega človeka se ravna po njegovem notranjem mišljenju, ne pa po navidezni zunanosti; tudi je več vredno temeljito znanje, kakor pa slučajni vspehi pri izpitih. Kaj pomaga zunanja oblika, ako pa ni nikakoršne notranje vrednosti!

Treba je, da naudaja vzgojitelja duh resničnosti pri vsem njegovem delovanju. Nikdar naj ne dela samo navidezno, varuje naj se vsake laži, a visoko naj čisla poštenost in pravičnost.

A tudi gojenčevo postopanje naj se vjema z resničnostjo. Zoperna naj mu bo vsaka laž. Veliko je na tem ležeče, da se zabrani prva laž in da laganje ne pride v navado. Treba je torej gojenca skrbno nadzorovati, da mu ne bo tako lahko govoriti neresnico. Vzgojitelj naj mu sveti z dobrim zgledom ter se varuje še celo tistih laží, o katerih se misli, da ni mogoče se jih ogniti zaradi nezrelosti otrok. Ako se je toliko doseglo, da je gojenec zmiraj odkritosrčen, sme se trditi, da je polovica vzgojnega dela izvršena, kajti vzgojitelju se je s tem jako zljajšalo njegovo delovanje. Tudi naj se vzgojitelj prizadeva, da si pridobi z dobrohotnostjo in sočutjem gojenčevo zaupanje. S pametnim prizanašanjem se doseže več, kakor z despotično strogostjo. Vzgojitelj, ki je že zaradi malih pregreškov jako osoren in oster, kriv je dostikrat, ako postanejo gojenci s časom potuhnjeni in lažnjivi.

§ 49. **Vzgoja naj bo pameti primerna.**

Vzgoja se ravna po zahtevah pameti, ako ima vzgojitelj pri svojem delovanju pred očmi skrajno svrha, do ktere hoče privedi gojenca. Ta svrha je pa, kakor je bilo že omenjeno, moralni značaj. Svrha moralnosti obsega vse strani človeškega razvitka ter velja za vse ljudi brez razločka. Ako ima vzgojitelj pred očmi svrha moralnosti, mora se njegovo vzgojevanje zvati občečloveško. On ne vzgojuje za poseben stan in za poseben poklic, ne ugašuje svobodnega razvitka volje s prestrogim ravnanjem, ne prepušča gojenca njegovim nagonom in težnjam, ne ravna se po slučajnih čustvih in željah, ker tako vzgojevanje bilo bi jednostransko. Pametnega vzgojitelja ne smejo voditi zunanji oziri, temuč vzvišeni smoter človeštva. Ako hoče pametno vzgojevati, mora imeti pred seboj celega človeka, ktere ga smatra kot člana raznih društev, h katerim prišteva med drugim družino, srenjo, državo, cerkev in človeštvo. Izobraziti

mora gojenca tako, da postane iz njega vse hvale vreden član imenovanih društev.

Ako se vzgoja ne ravna po zahtevah pameti, zove se **jednostranska**. Jednostranosti v vzgoji izvirajo od tod, ker ima vzgojitelj napačno mnenje o gojenčevih zmožnostih, ali pa, da nima pred očmi prave svrhe. Jednostranosti v vzgoji so med drugim naslednje :

Površna (naturalistična) vzgoja, ako misli vzgojitelj, da je prirojeno svojstvo gojenčevo že po naturi nagneno k dobremu. On meni, da se nahaja cela podoba bodočega človeka, kakor kaka kal, v njegovem notranjem in da mu ni treba nič drugega storiti, kakor skrbeti za razvoj te kali na ta način, da se zdržuje vsakega pozitivnega vplivanja na otroka ter odstranjuje le to, kar bi moglo ovirati samostojni razvoj njegovih notranjih moči. Jedino vzgojno sredstvo je tu nadzorovanje, vzgojitelj je samo gojenčev varuh. Glavni zagovornik te vzgojne zisteme je Rousseau.

Tej nasprotna jednostranost bi bila **despotična vzgoja**, ako bi mislil vzgojitelj, da je prirojeno svojstvo vsakega človeka že po naturi nagneno k slabemu in da ga je mogoče vzgojevati samo s pomočjo ostrih vzgojnih sredstev. S takim vzgojevanjem bi zgubil gojenec svojo osebno svobodo, ker bi si moral živalim jednako vsled zunanje sile vtisniti v glavo te ali druge ročnosti.

Racijonalizem, ako vzgojitelj trdi, da obstoji svrha vzgoje v samem izobrazovanju človeškega razuma ter se ne briga za razvoj čustev in teženj.

Sebična (egoistična) vzgoja, ako ima vzgojitelj pred očmi samo korist svojega gojenca, ne pa tudi blagor vsega društva. On hoče napraviti iz gojenca spretnega človeka, ki bi si v sredi med drugimi ljudmi hitro pripomogel k sreči. Zato mu podaja takih vdnosti in neguje tiste sposobnosti, ktere bi mu bile posebno potrebne v bodočem življenju. Taka vzgoja se zove tudi praktična. Ker teži vzgojitelj po gojenčevi koristi, zovemo to vzgojevanje tudi utilitarizem; in ker se prizadeva, doseči

mu prijetno in brezskrbno življenje, imenujemo je evdajmonizem. Velika večina ljudi se izobrazuje po teh načelih.

Vzgoja ne sme biti umerjena za **poseben stan** ali pa za **poseben poklic**. Napačno bi bilo, ako bi vzgojitelj sam določil mlademu gojencu njegov bodoči poklic ter po njem uravnal vsako vzgojno djanje in nehanje. Vzgoja naj bo taka, da usposobi gojenca za vsak poklic, katerega si hoče izvoliti, vendar mora biti le od njega odvisno, katerega si hoče v resnici izbrati.

Nepremišljena vzgoja, ako se vzgojitelj pri vzgojevanju ravna po premenljivih nazorih, samih čustvih in slučajnih težnjah, ne pa po stalnih načelih. Tako vzgojevanje opazujemo posebno med prostim ljudstvom.

§ 50. **Vzgoja naj bo naravi primerna.**

Na gojenca vplivajo razun vzgojitelja tudi narava, društvo in osoda. Na te činitelje se mora ozirati vzgojitelj, ako hoče doseči svoj namen. Opazovati mora naravne zakone telesnega in dušnega razvijanja svojega gojenca ter po njih uravnati uporabo vzgojnih sredstev. Grešil bi, ako bi hotel naperiti svoje delovanje proti tem zakonom. Vzgojitelj naj bo podoben vrtnarju, ki ne pozna samo cvetlice, ktero hoče vsaditi, temuč tudi ve, kaka prst in kaka toplota jej ugaja.

Da bo vzgoja po zahtevah narave, mora se ravnati po gojenčevih posebnostih, ktere zovemo njegovo **individualnost**. Vzgojitelj mora poznati:

- 1.) Telesne vlastitosti svojega gojenca, kakor starost, spol, moč, zdravje, bolehnost itd.
- 2.) Prirojena svojstva, ktera se javljajo v njegovi nadarjenosti, naravi in temperamentu.
- 3.) Njegovo intelektualno in moralno stališče, to je njegove vednosti, kreposti in napake.
- 4.) Njegove posebne razmere, h katerim prištevamo njegove družinske zadeve, imovitost, stan in poklic starišev, domovino, narodnost in versko vzgojo.

Ko vzgojitelj spozna svojega gojenca, njegovo telo in moči, njegovo dušo in njene vzmožnosti ter razne dušne in telesne posebnosti, začne naj svoje delo. Zahteva naj od gojenca samo to, kar more ta s pomočjo svojih vzmožnosti izvršiti. Vedeti mora, da se ne razvijajo vse dušne moči enakomerno in istodobno. Kakor vrši narava svoje delo o pravem času, napreduje polagoma od stopinje do stopinje, ne dela nikakoršnih skokov, začenja pri lažjem ter končuje pri težjem, ne čini ničesar brez razlogov in pravil, tako naj postopa tudi vzgojitelj. V raznih dobah je treba razvijati posebno tiste dušne moči, ktere so že dospele do neke zrelosti, tako v otroški dobi nazornost, pozneje pa mislenost. Glavni zagovornik tega načela je J. A. Komensky.

V sedanjem času marsikteri vzgojitelj ni zadovoljen s počasnim, a naravnim napredovanjem svojega gojenca, zato se prižadeva, da bi ga vzgojil prej ko mogoče. Tak gojenec je podoben prezgodaj zrelemu sadu, ki ima lepo zunanjo barvo, a njegovo notranje je piškavo. Omika takega gojenca je v naglici pridobljena, a manjka jej temeljitost in stalnost.

§ 51. Vzgoja naj bo primerna času in kraju.

Vsaka doba ima svoje posebnosti, svoje dobre in slabe strani. Omika 19. stoletja se loči v marsičem od omike za časa Rimljanov. Napreduje in razvija se le polagoma in pogostokrat se jej pripeti, da krene bolj ali manj s prave poti. V takem slučaju potrebuje dostikrat mnogo časa, preden popravi napačni korak. V sedANJI dobi opazujemo na jedni strani, da težé narodje in posamezniki po enakosti in svobodi v političnem in privatnem življenju; a na drugi strani pa vidimo, kako se móra pogostokrat dobrohotnost umakniti goli sebičnosti.

Gojenec je ud človeškega društva, med katerim mu bo treba živeti. Vzgojiteljeva naloga je, da ga vzgojuje tako, kakor zahteva **duh časa**. Vendar naj pusti vplivati na gojenca le to, kar je dobrega in hvale vrednega, varuje naj ga pa vpliva slabih strani vsakokratne omike. Napačno bi bilo, ako bi se ta hotel vdeleževati vseh norosti svojega časa; neumestno pa bi tudi bilo,

ako bi vzgojitelj vzrejeval svojega gojenca v omiki preteklih časov ter se nič ne briga za pravične in pametne zahteve sedanjosti.

Vzgoja se mora tudi ravnati po **kraju**, v katerem biva gojenec. Naše razmere se bistveno ločijo od razmer Kitajskega ali pa Japonskega. Vsak narod ima posebna svojstva in posebne potrebe, na ktere se mora vzgoja ozirati.

Človeku je že nekako prirojeno, da ljubi hišo, kjer se je rodil, da ljubi okolico, v kateri je preživel mlada leta, in da ljubi jezik, katerega se je naučil od svoje matere. Vzgoja mu ne sme jemati ljubezni do rojstne hiše, do domovine in do materne jezika, pač pa gojiti. To se doseže, ako vzgojitelj sezna svojega gojenca z naravnimi lepotami njegove domovine, z bogastvom njene prirode, z njeno preteklostjo in njenimi junaki. Opozoruje naj ga na prednosti in lepoto narodnega jezika, uči naj ga narodnih pesni in vzbuja naj mu narodno zavednost. Vendar se pa ne sme narodni ponos tirati tako daleč, da bi gojenec začel iz prevelike nagnenosti do svoje narodnosti zaničevati in sovražiti tuje narode.

§ 52. **Vzgoja naj bo razumna.**

Vzgoja je razumna, ako se vzgojitelj prav poslužuje vzgojnih sredstev. Paziti mu je na sledeče točke:

1.) Ni ga vzgojnega sredstva, ktero bi moglo nadomestiti vse druge. S samimi pohvalami se ravno tako malo doseže, kakor s samimi kaznimi. Vzgojitelj naj torej rabi včasih to, včasih drugo vzgojno sredstvo, včasih tudi več ob enem.

2.) Kjer zadostujejo milejša sredstva, ni se treba posluževati ostrejših. Ako doseže vzgojitelj svoj namen z ukazom, ni mu treba gojenca kaznovati.

3.) Vsako vzgojno sredstvo ima svojo dobro, a tudi svojo slabo stran. Ta se rada kaže, ako vzgojitelj pretirava uporabo kakega vzgojnega sredstva. Pretirana hvala napravi gojenca oholega, pretirana graja pa svojeglavnega.

4.) Učinek vzgojnih sredstev je odvisen od doslednosti, s katero se upotrebujejo. Kar se je v prvem slučaju dovolilo ali pa ukazalo, ne sme se v drugem popolnoma enakem slučaju odreči. Razume se, da more vzgojitelj marsikaj dovoliti mladenču, otroku pa prepovedati, ker razmere prvega se ločijo od razmer zadnjega.

5.) Vzgojna sredstva se ne smejo upotrebljevati do skrajnosti. To velja posebno za ostrejša vzgojna sredstva, kakor za kazni in plačila. Dobro je, ako vzgojitelj daje gojencu vsak dan dobre zglede, napačno pa bi bilo, ako bi ga hotel vsak dan kaznovati.

6.) Vzgojitelj ne sme pozabiti, da je uspeh vzgojnih sredstev več ali manj odvisen od njegove osebnosti. Ako živa vzgojitelj pri svojih gojencih ljubezen in spoštovanje, imelo bo njegovo postopanje mnogo več učinka, kakor v nasprotnem slučaju. Ako gojenci ljubijo svojega vzgojitelja, ravnajo se radi po njegovem zgledu, voljno spolnujejo njegove ukaze in brez obotavljanja opuščajo to, kar se jim je prepovedalo. Besede ljubljenega učitelja gredo k srcu in še celo njegove kazni imajo višji pomen, ker je gojenec prepričan, da ne izvirajo iz zlohotnosti.

§ 53. Vzgoja naj bo jedinstvena.

Vzgoja je jedinstvena, ako je celokupno vzgojno delovanje namerjeno na glavno vzgojno svrho. Vzgojitelj si mora biti svest te svrhe in vse njegovo postopanje mora biti ž njo v soglasju. Pri tem je treba pomeniti:

1.) Vzgojitelj mora biti dosleden v svojem dejanju in nehanju. Pogubna bi bila vsaka samovolja in vsako eksperimentiranje z gojencem.

2.) Vzgojna sredstva je treba vzajemno dopolnjevati in nadomestovati. Ukaz, zgled, kazen in druga vzgojna sredstva imajo prav za prav samo jedno in isto nalogo. Težavno je vzgojevanje posebno tam, kjer se napotki ne vjemajo z zgledi.

3.) Vzgojitelj naj se ozira pri svojem delovanju na vse prirojene in pridobljene gojenčeve sposobnosti. Imeti mora torej pred očmi celega človeka, njegove dušne in telesne moči in svojstva. Vsaka jednostranost bi prej ali poslej škodovala gojencu. Kaj pomaga človeku, ako ima živo domišljijo ali pa dober spomin, pameti pa ne! Marsikdo se je veliko učil, a ostal pri vsem tem brez srca. Žalostno je, ako človek ve, kaj je pregrešno, a nima dovolj trdne volje, da bi se greha varoval.

Gledé dušnih in telesnih sposobnosti se mora vzgojitelj ozirati na njih nejednako važnost. Dušne sposobnosti so odličnejše, kakor telesne; zato je prve treba bolj negovati, kakor pa zadnje. Tudi ne sme vzgojitelj pripustiti, da bi nižje moči začele gospodovati višjim. Čutna nagnenja in strasti se morajo podvreči svobodni volji, ta pa pameti.

4.) Ako ima gojenec več vzgojiteljev, morajo vsi soglasno in složno postopati, da prvi ne ruši tega, kar je drugi izvršil. Stariši in učitelji, šola in dom naj skupno delujejo za gojenčevo blaginjo. Kjer podučuje učence po več učiteljev, treba je, da se ti večkrat posvetujejo o nadaljnjem postopanju v skupnih konferencah.

5.) Razne činitelje, ki ovirajo vzgojevanje, treba je kolikor mogoče odstraniti ter nadomestiti z drugimi. Znano je, da vplivajo na gojenca razun vzgojitelja tudi osoda, narava in društvo. Kar se tiče zadnjega činitelja, reči se mora, da imajo mnogo vpliva na gojenca njegovi tovariši, potem sorodniki in posli. Kako lahko se zgodi, da zapelje jedna izmed teh oseb gojenca na napačno pot.

§ 54. **Vzgoja ne sme biti ne prerealna in ne preidealna.**

V obče človeštvo neprestano napreduje. Omika sedanjega stoletja presega omiko prejšnjih časov. Zgodovina nam je ohranila mnogo imen slavnih mož, ki so si priborili velike zasluge za splošno omiko. Veliko se je že doseglo v kulturnem oziru,

a mnogo se še da doseči. Kar se je doseglo, to je za sedanji rod **realno**, kar se pa še le bo doseglo, to je za sedaj **idealno**. Železnice, telegrafi, telefoni so za sedanji čas realna dobra, ne pa za pretečena stoletja.

Ako bi bil kdo popolnoma zadovoljen s sedanjo omiko, sedanjimi napravami in sedanjimi navadami ter bi mislil, da bi bila vsaka premeimba odveč in vsaka novotarija škodljiva, stal bi na realnem stališču. Ljudje take vrste bi ne hrepeneli po napredku, pač bi pa poudarjali, da bodo njih potomci ravno tako lahko shajali s sedanjo omiko, kakor oni sami. Ako bi bili vsi ljudje takega mnenja, bilo bi vsaktero napredovanje nemogoče.

Realno stališče se je posebno ohranilo pri Kitajcih. Ti mislijo, da je vse, kar se pri njih nahaja, jako popolno. V svoji družini, v svojem obližju in v svoji državi nahajajo Kitajci vzor človeške dovršenosti. Ker se jim zde vse njih naprave izvrstne, menijo, da bi bilo odveč, ako bi si hoteli sedanje stanje v kateremkoli oziru zboljšati. Upirajo se vsakim novotarijam in zato se nahaja njih omika na istem stališču, kakor pred tisoč leti.

Žive pa na svetu tudi taki ljudje, ki se navdušujejo le za bodoče vzore. Njih domišljija jim riše srečo, ktere bi bili deležni, ako bi se njih vzorí tudi uresničili. Taki ljudje so s sedanjimi napravami navadno nezadovoljni; povsod vidijo le slabe strani in sami sebe smatrajo za nesrečne, ker jim je ravno v tej dobi živeti.

Iz rečenega je razvidno, da mora biti prava vzgoja neka k o v sredi med realizmom in idealizmom. Ceni naj to, kar so naši predniki že dosegli v kulturnem oziru, ob enem naj pa spodbuja gojenca, da bo to, kar je v sedanjem času še pomanjkljivega in nepopolnega, po svojih močeh nadomestil z boljšim ter tako delal v prosep bodočih rodov.

Tretji odstavek.

O vzgojnih metodah.

§ 55. **Pojem vzgojne metode.**

Ni še zadosti, ako vzgojitelj pozna razna vzgojna sredstva, treba jih je tudi prav uporabljovati in sicer z ozirom na vzgojno svrho, na gojenca in na zunanje razmere. V tem obstoji **vzgojna metoda**, to je po stalni osnovi urejeno postopanje vzgojitelja pri uporabljevanju vzgojnih sredstev, da bi dosegel vzgojno svrho.

Od vzgojnih sredstev se razlikuje vzgojna metoda v tem, da so prvi samo posamezni čini vzgojitelja, ta pa obsega celotno vzgojno delovanje. Brez stalnih pedagogičnih načel ni prave metode. Ako so načela napačna, ako izvirajo iz političnih, verskih, socijalnih in osebnih predsodkov, ako se previsoko ali pa prenizko cenijo vzgojna sredstva in vzgojna svrha, lahko se trdi, da bo vzgojno delovanje jednostransko, protinaravno in samovoljno. Od vzgojitelja je odvisno njegovo postopanje; kakoršen vzgojitelj, taka vzgoja.

Vzgojitelj mora poznati gojenca ter njegove telesne in duševne moči in sposobnosti. Ozirati se mora na razne zunanje razmere, na činitelje, ki morejo vzgojevanje pospeševati ali pa ovirati. A omeniti je treba, da se gojenec in pa zunanje razmere preminjajo neprestano. Ravno zato je vzgojevanje jako težavno. Posamezni vzgojni čini in njih poredje se nikakor ne dajo pri tem ali onem gojencu teoretično določiti že za naprej, ker treba je v vsakem slučaju skorej postopati drugače. Vzgojeslovje ne more drugega storiti, kakor vzgojitelja seznaniti z vzgojnimi sredstvi ter mu pokazati pogoje, od katerih je odvisen vzgojni uspeh, vse drugo se prepušča vzgojitelju.

Vzgoja ni mehanično delovanje, temuč svobodna umetnost. Do smotra vzgoje ne pelje samo jedna pot, temuč jih

je brez števila. V naslednjih odstavkih so našteje nekatere metode vzgojevanja, o katerih naj se pompi, da se med seboj ne izključujejo, temuč dopolnjujejo, ker včasih je treba gojenca nadzorovati, včasih podučevati, včasih strahovati itd.

§ 56. **Metoda nadzorovanja.**

Mladina ne sme biti popolnoma sama sebi prepuščena, ker se še ne more varovati vseh pretečih nevarnosti in skušnjav. Treba je, da jo nadzoruje vzgojiteljevo oko. To nadzorstvo mora biti v prvi dobi vzgojevanja strogejše, kakor pozneje, ker otrok še nima tako utrjenih nazorov, kakor mladeneč. Nadzorstvo je potrebno tudi tam, kjer preté gojencu fizične ali pa нравne nevarnosti. V poznejši dobi vzgojevanja ni potreba gojenca zmirom in povsod neposredno nadzorovati, da se lože nauči s časom vladati in voditi samega sebe. Vendar ga tudi ne sme popolnoma puščati z nemar, temuč mora poizvedeti, kako se je gojenec obnašal v takih slučajih, in ako se je kaj pregrešil, treba ga je popboljšati.

Nadzorovanje koristi vzgojitelju in gojencu. Prvi spoznava s pomočjo nadzorovanja svojega gojenca, njegove sposobnosti, njegove slabosti in njegove prednosti, dalje opazuje vspehe, ktere je rodilo njegovo vzgojno prizadevanje, da potem ve, kakih sredstev se mora posluževati v bodoče.

A tudi za gojenca je dobro, ako ve, da je pod nadzorstvom. Ne samo, da se gojenec, ako ga vzgojitelj nadzoruje, bolj varuje vsakega slabega čina, temuč se tudi kaj rad izkaže s kakim hvalevrednim djanjem. Sicer se izprva to vrši bolj iz nepopolnih namenov, a sčasom se navadi tako postopati, da dela dobro in se ogiblje zlega tudi takrat, kadar ni vzgojitelja pri njem.

Gojencu ne more biti nadzorovanje posebno ljubo, ker se mu ž njim izkazuje nekako nezaupanje. Zato je treba tukaj vzgojitelju previdnosti. Prestrogo nadzorovanje ni pedagogično, iz njega se lahko razvije prekanjeno prežanje in vohunstvo. Gojenec kmalu opazi, da ga vzgojitelj zalezuje in da mu ne

zaupa. Posledica takega postopanja je, da gojenec navadno izgubi ljubezen in spoštovanje do svojega vzgojitelja, včasih pa postane celo hinavsk in lažnjiv. Nadzorovanje ne sme biti tako urejeno, da bi otroku grenilo njegovo svobodno gibanje ter ga sililo k potuhnenosti. Vzgojitelj naj mu kaže zaupanje, ako hoče pričakovati od njega zaupanja. Tudi ne sme vzgojitelj med svojimi gojenci negovati ova duševa. Zvijačni in hudobni ova-duhi ne bodo nikdar dobri ljudje. Najboljši nadzorovatelj ima biti vzgojiteljevo oko. Ako so kakega gojenca tožili drugi ljudje ali pa njegovi sogojenci, postopati mora vzgojitelj previdno ter se popolnoma prepričati o resničnosti njih pritožbe.

Nadzorovanje je posebno potrebno v jako obiskovanih šolah, ker tu so na majhnem prostoru zbrani otroci, katerih temperamenti, nagnenja, nagoni, telesne moči itd. so kaj različni. Tu je dobro, da prepusti učitelj za tisti čas, kadar sam ni navzoč nadzorstvo kot častni posel kakemu pametnejšemu učencu

§ 57. Metoda vladanja.

Otrok zgodaj kaže neko nagnenje do razuzdanosti in samovolje. Manjkajo mu tisti oziri, kateri vodijo odrasle ljudi. Navadno je nemiren, rad uničuje, kar mu pride v roko, trpinči živali, tolče svoje drugove in hoče, da bi povsod veljala njegova volja. Ne bilo bi ga mogoče vzgojevati, ako bi se mu pustila njegova samovolja.

Vzgojitelj mora zato skrbeti, da odstrani njegovo vihravost ter ga privadi ali pa, če je treba, tudi prisili, da se drži društvenega reda. Gojenec mora spoštovati osebe ter jih ne motiti v njihovem delovanju in njihovih pravicah, pustiti stvari v tistem redu, v katerem se nahajajo, točno se ravnati po odločenem času ter paziti na pristojnost in običaj.

Vse to, kar vzgojitelj stori, da bi navadil ali pa prisilil svojega gojenca k društvenemu redu, zove se **pedagogično vladanje**. Glavna vzgojna sredstva vladanju so zabranitev, zapoved, prepoved, pretnja, siljenje, kazen itd., z jedno besedo, vse to, kar pripomore k pokorščini.

Pedagogično vladanje je slično državnemu vladanju, ktero nima prav za prav namena, napravljati iz državljanov krepostne in srečne ljudi, temuč skrbi samo za pravni red, da morejo prebivalci kake države med seboj složno živeti. Vsi dobromisleči ljudje v državi vladajo se sami ter ne pridejo nikdar v razpor z državno oblastjo; ta ima le nadzorovati in siliti k pokorščini nezdrave člane v državi, kakor hudodelnike, zapravljuje itd. Ravno tako svrha ima pedagogično vladanje. Iz tega je razvidno, da pedagogično vladanje še ni pravo vzgojevanje, pač pa bistven pogoj in najbolja priprava zanj.

Pedagogično vladanje vadi gojenca, da se ravna po vzgojiteljevi volji. To ravnanje je sicer izprva nesamovoljno in prisiljeno, a med nesamovoljno in svobodno pokorščino je samo jeden korak.

Pedagogično vladanje se je utrdilo tam, kjer se je posrečilo vzgojitelju, da je navadil otroke pokorščine. Kjer pa ta manjka, tam je brezvladje in le prav stroga vzgojna sredstva morejo za nekoliko časa napraviti red. Ako je vladanje v šoli dobro, neznatno je število prestopkov in učitelj je le malokrat primoran kaznovati učence. Zato je dobro vladanje važno sredstvo, ako hoče učitelj zadobiti pri svojih učencih veljavo, spoštovanje in ljubezen. Brez discipline v šoli učitelj ne more nič opraviti, naj bo še tako dobro metodično izobražen. Dobro disciplinirani otroci postanejo navadno dobri državljani, ker se zgodaj navadijo ubogati ter svojo voljo podrejevati višji oblasti. Šola brez discipline je podobna mlinu brez vode, pravi Komensky.

§ 58. Metoda poslovanja.

Ako je otrok brez posla, rodé se v njegovi duši razne misli in težnje, za katerimi sledí prej kako slabo, kakor kako dobro djanje. Ako ima pa primerno opravilo, združijo se njegove raztresene misli ter se obrnejo na predmet, s katerim se peča. Tudi je znano, da lenoba in brezposelnost gojencu ne vzbujate njegovih duševnih moči, ktere polagoma izgube svojo žilavost, in tako postane gojenec sčasom nesposoben

za kako težje in resneje delo. Vzgojitelj, ki preskrbi mladini primerne opravila, olajša si s tem tudi vzgojno vladanje. Lenega otroka je težje voditi, kakor pa pridnega in delajočega. Dostikrat pomiri mati svoje razposajeno dete s tem, da mu preskrbi kako igračo ali pa kako delo.

Gojencu je torej treba dati primerne posla, ki obstojí v delu ali pa v igri. Vendar pa njegovo opravilo ne sme trajati neprestano, temuč mora biti urejeno, za delom mora priti počitek. Trajno napenjanje duševnih ali pa telesnih moči je gojencu škodljivo. Odpočitek pa vendar ne sme biti tak, da bi duh ostal popolnoma brez dela (negativni odpočitek), temuč je treba dovesti zavésti takih novih predstav, ki duha ne težijo, temuč ga povzdigujejo (pozitivni odpočitek). Razne zabave, razvedrujoči pogovori, igre, veselice itd. preganjajo nam jednako-merni dolgčas ter razveseljujejo našo dušo.

V prvi mladosti je najbolje sredstvo poslovanja **igra**, ktera otroka razveseljuje in kratkočasi ne gledé na njeno svrho. Igre naj bodo take, da ne bodo mladini kratile potrebnega gibanja. Napačno bi bilo, ko bi zahtevali od otrok, naj bodo zmiraj mirni. Za njih zdravje in razvijanje je bolje, ako so glasni in nepokojni, kakor pa molčeči in mirni. Najpripravnejše so tiste igre, ki pospešujejo harmonično razvijanje vseh telesnih udov. Igre z raznimi igračami dostikrat dobrodejno vplivajo na otroško domišljijo, ktera more napraviti iz igrač vsakovrstne predmete. Palica otrokom nadomestuje puško ali pa konja, neznamen kot jim je koč, kup prsti jim je gora, mala luža jim je morje, po katerem plavajo ladije, ktere so si sami naredili iz papirja.

Otrok se prične zgodaj igrati in sicer najprej s svojo materjo, pozneje pa tudi z enakostarimi tovariši. Dobiva naj le malo igrač, a te naj bodo mikavne in ne lahko razrušljive; igre pa ne smejo biti nevarne, pač pa budivne in podučljive. Priporočila vredne so Fröbel-ove igre, ki morejo otroke kratkočasiti, podučevati in pospeševati njih gibanje.

Polagoma se morajo igre umikati resnemu **delu**, ktero nalagajo stariši in učitelji dečkom in deklicam. Z delom pokaže

človek svoje resno in vztrajno hotenje ter se uči zatajevati sama sebe. V psihičnem oziru je z delom združeno nekako neprijetno čustvo, ker je človeku znano, da bo ž njim utrudil te ali une mišice; tudi si predstavlja, da bi bilo prijetnejše počivati ali pa se lotiti kakega drugega ljubšega opravka. Delo samo na sebi torej ne more človeka zadovoljiti, kakor igra, temuč le z ozirom na svrho, katero hoče doseči delajoči človek.

Gojencu je treba zgodaj vzbuditi veselje do dela. Vzgojitelj naj mu razjasni vrednost dela v moralnem in narodno-gospodarskem oziru. Kdor ne dela, ta ne živi. Z delom osrečujemo sebe in druge ljudi. Žalostno je, ako napravljajo za delo sposobni ljudje vsled svoje lenobe nadlego svojim bližnjim.

§ 59. Metoda negovanja.

Človek ima mnogo naravnih in mnogo v teku časa vzprijetih potreb. Prve je treba na vsak način zadovoljiti. Ako bi tega ne hoteli storiti, mogla bi njih nezadovoljitev postati nevarna našemu zdravju in življenju. Drugače je z vzprijetimi potrebami, katerim lahko ustrezamo ali pa tudi ne; v nekterih slučajih nam je celo mogoče odstraniti jih popolnoma, n. pr. potrebo kaditi tobak.

V prvem času otrok ne more sam zadovoljevati svojih potreb; navezan je na pomoč odraslih ljudi, ki ustrezajo njegovim potrebam. Ljubeznjivo ustrezanje njegovih potreb se zove **negovanje**, katero se v obče kaže v dopuščanju tega, kar mu je potrebno, in v zabranjevanju tega, kar mu je škodljivo. A tudi v poznejšem času, ko postane gojenec samostojnejši, važno je za njegovo razvijanje, se li zadovoljuje njegovim potrebam ali ne in kako se jim zadovoljuje.

Kar se tiče ustrežanja potreb, mogoči ste dve krajnosti, namreč da potrebe vsestransko zadovoljujemo ali pa ne. Vsestransko zadovoljevanje potreb človeka **omehkuži** ter mu rodi novih potreb, nezadovoljevanje pa ga **utrjuje** in mu manjša število njegovih potreb.

Utrjenost dela človeka krepkega in samostojnega od zunanjih fizičnih vplivov, ki delujejo neposredno na telo, posredno pa na dušo. Utrjenje je telesno in pa dušno. Utrjenosti nasproti je mehkužnost, koja človeka slabi ter ga nareja odvisnega od raznih zunanjih pomočnih sredstev, s kterimi hoče ustreči svojim potrebam. Mehkužni človek je občutljiv, neodločen in nima trdne volje. Pomanjkanje sredstev, s kterimi bi si zadovoljeval svoje potrebe, zapelje ga dostikrat k pregrehi ali pa še celo k samomoru.

Svrha pedagogične utrjenosti je, da zmanjšuje učinek neugodnih telesnih občutov na dušo. Zato naj pametna vzgoja okrepi telo proti žeji in lakoti, proti vetru in mrazu, ob jednom naj pa tudi pospešuje vse to, kar nam more zmanjšati število potreb in njih moč čez naša spoznanja, čustva in voljo.

Utrjenost so posebno Špartanci visoko čislali. Vse njih telesne vaje, njih pičila hrana, trda postelja, priprosta obleka in vsakoletno bičanje so imele namen, da bi si mladina utrdila telo ter se zgodaj naučila zatajevati svoje želje in težnje.

V prvotnem natornem stanju človeštvo še ni bilo omehkuženo, prevelika mehkužnost je sad novošegne vzgoje. Čim večja je omika kakega kraja in časa, tem večje so tudi potrebe prebivalcev, tem večja je mehkužnost dotičnega kraja in časa.

Preveliko utrjevanje, ktero bi bilo morebiti še celo zdravju kakega gojenca škodljivo, ni na mestu. Ravno tako je pa tudi prevelika mehkužnost pogubljiva. Najbolje je, da se med tema krajnostima voli srednja pot. Skrbeti je treba, da se gojencu volja utrdi in da dobí duša oblast čez njegovo telo. Čim slabejše je telo, tem rajše ukazuje; čim močnejše je, tem laglje uboga. Vzgojitelj ne sme pripustiti, da bi njegov gojenec hrepenel le po prijetnem in le to storil, kar bi mu bilo ljubo; treba ga je opozoriti na njegovo dolžnost, koja mu nalaga marsikako zoperno, a vendar koristno delo. A na drugi strani se pa zopet ne more zahtevati, da bi se dandanes mladina vzgojevala popolnoma po špartanskih načelih. Vzgoja se mora ravnati po duhu časa. Ako bi vzgojitelj iztrebil gojencu razne potrebe, iztrebil bi mu ob jednom mogočne motive hotenja; kjer pa ni

hotenja, tam tudi ni npravnosti. Potrebe so vezi, ki družijo posameznika s človeštvom; brez njih bi kmalu nehala društveno življenje in namesto njega bi se pričelo prvotno natorno stanje.

Gledé vzgojnega negovanja se je treba vzgojitelju ozirati na klimatične razmere dotičnega kraja, na stanovanje in hrano, počitek in spanje, na obleko in čistoto, na zdravje in bolezen.

§ 60. Metoda občevanja.

S pomočjo občevanja si morejo osebe med seboj razkriti svoje nazore in misli ter vplivati druga na drugo. Naravno je, da vpliva starejša oseba na mlajšo, omikani človek na neomikanca. Občevanje provzročuje, da se mišljenje otrok ravna po mišljenju starišev. S pomočjo občevanja more tudi vzgojitelj vplivati na svojega gojenca.

Metodo občevanja je mogoče posebno takrat upotrebljevati, kadar je vzgojitelju izročena vzgoja jednega samega gojenca. Ta metoda že zato olajšuje vzgojevanje, ker gojenec ne čuti tistih neprijetnosti in tistega pritiska od strani vzgojiteljeve, ktere je treba prestati pri podučevanju. Ravno v tem se loči občevanje od poduka. Pazljivosti in zanimanja, ktere je pri poduku včasih težko doseči, ne manjka pri občevanju. Tu so združeni teorija in praksa, napotek in zgled; pri podučevanju pa dostikrat ne. Ako kdo vzgojuje svojega gojenca samo s pomočjo občevanja, ta skorej ne ve, da se vzgojuje.

Da je gojenčevo občevanje z vzgojiteljem velike važnosti, ni treba posebno povdarjati. Izkušnja nas uči, da občevanje z značajnimi ljudmi dobrodejno vpliva na mladino, z neznačajnimi pa slabo. Pregovor pravi: „Povej mi, s kom se pečaš, in jaz ti povem, kdo si“.

Metoda občevanja ima pa tudi svoje slabe strani. Le nekteri stariši so v takem položaju, da lahko preskrbe svojim otrokom posebne vzgojitelje, drugi pa ne. Sploh bi bilo nemogoče dobiti toliko vzgojiteljev, kolikor je gojencev. Veliko je odvisno od tega, da stariši izbero svojim otrokom dobrega vzgojitelja, kar pa ni tako lahko. Kako rado se primeri, da dobi gojenec

za vzgojitelja malovrednega človeka, ki mu vcepi v srce te ali druge razvade in slabosti. Res je, da vsled večkratnega občevanja vzgojitelj spoznava dobre in slabe strani svojega gojenca, a tudi ta kmalu opazi vzgojiteljeve pomanjkljivosti. Pogosto občevanje more torej zmanjšati vzgojiteljevo veljavo pri njegovem gojencu.

§ 61. Metoda vaje in privajanja.

Preden hoče človek kaj postati ali pa izvršiti kako delo, treba se mu je učiti. Vsako še tako vsakdanje delo je izprva težavno, še le po večkratnem ponavljanju in po mnogih srečnih poskusih dobi človek neko spretnost, da je more izgotoviti brez posebnega napenjanja in prizadevanja. Na ta način se nauči govoriti, čitati, pisati, risati itd. Vsled neprestane **vaje** se lahko **navadimo** kake ročnosti tako, da jo izvršujemo nekako mehanično, skorej nesamovoljno, včasih še celo nezavestno.

Vaja in privajanje sta jako važna činitelja pri vzgojevanju. Kar se kdo mlad nauči, to rad v starosti storí. Zgodaj je treba paziti vzgojitelju, da vcepi svojemu gojencu **dobre navade**, ker ravno v mladosti se jih poprime otrok najložje. Mišljenje poznejše dobe izvira bolj ali manj iz nazorov, ktere smo si pridobili v mladosti. Veliko se je doseglo, ako kdo dobro čini iz navade. Ta še ni nravni značaj, vendar je korak k pravemu krepostnemu življenju.

Dobrim navadam so nasprotne **slabe navade in razvade**. Čim starejša je razvada, tem težje je človeku, da bi se je odvadil. Sploh se razvade ne dajo odstraniti tako hitro, kakor dobre navade vcepiti. Najprej se je treba odvaditi slabih lastnosti, potem se pa navaditi dobrega.

Navade se ne nanašajo samo na nravno življenje, temuč tudi na druga djanja, ktera imajo kako važnost v človeškem življenju. Tako je mogoče gojenca navaditi dostojnega obnašanja med drugimi ljudmi. Dobro je, da se zgodaj navadi reda in ubogljivosti. Potrebno je, da se priuči posebno tistih kreposti, ktere so v primeri z drugimi postale

redkejša, kakor zmernosti, nesebičnosti, priprostosti, ponižnosti itd. Nikakor pa ne sme vzgojitelj prenizko ceniti n ravne privaje. Zgodaj naj se mladina navadi n ravnega življenja.

§ 62. **Metoda izobraževanja.**

Kakor iz cveta nastane sad, ako ne manjka zraka, luči, gorkote in drugih pogojev, tako je mogoče otroku buditi njegove sposobnosti in moči ter jih negovati tako, da se čedalje bolj razvijajo ter postajajo zmiraj popolnejše.

Metoda izobraževanja hoče vzgojno svrha doseči z razvijanjem naravnih sposobnosti in moči mladega gojenca. Od razvoja teh sposobnosti je odvisen vsak napredek človeštva.

Jako veliko je število naravnih sposobnosti, ki pa niso pri vseh ljudeh na isti stopinji popolnosti. Ta ima živahno domišljijo, a malo razuma; pri drugem je ravno narobe. Pri nekterih sta volja in pamet silnejša, kot čustva; pri drugih se pa po čustvih ravnajo hotenje, djanje in nehanje.

Vsako posamezno naravno sposobnost je mogoče razvijati na razne načine, tako n. pr. spomin. Nekteri se lahko uče raznih jezikov, drugi si hitro zapomnijo celo vrsto števil, a tretji imajo dober spomin za kraje. — Bilo bi nemogoče, ako bi kdo hotel pri enem in istem človeku vsestransko izobraževati vse njegove naravne sposobnosti. Razvoj duševnih sposobnosti posameznega človeka je bolj ali manj jednostransk, kar je še celo potrebno, ako kdo hoče doseči neko popolnost v tej ali drugi stroki. Le pri človeštvu v obče se morejo vsestransko razvijati vse grane naravnih sposobnosti.

Razne sposobnosti niso enakoveljavne, nekatere so važnejše, kakor druge. Prve je treba torej bolj izobraževati, kakor pa zadnje. Pamet je višja sposobnost, kakor čutnost. Sočutje je treba bolj gojiti, kakor pa nižja čustva.

Z razvijanjem sposobnosti in moči izobrazuje se človeštvo ter prihaja k zmiraj večji popolnosti. A tudi posamezni človek naj izobrazuje svoje duševne in telesne sposobnosti in moči.

Treba je torej skrbeti za razvoj duše in telesa. Vzgoja bi bila jednostranska, ako bi kdo popolnoma zanemarjal svoje telo. Tudi bi ne bilo prav, ko bi preveč negoval kako duševno sposobnost, vse druge pa puščal v nemar. Vendar je treba opomniti, da naj gojenec, kteremu je kaka sposobnost prirojena v posebni meri, njo bolj goji, kakor druge, ker škoda bi bilo, da bi talent ne prišel na dan.

§ 63. **Metoda podučevanja.**

Slepa pokorščina brez samostojnega premišljevanja o primernosti in neprimernosti hotenja in delovanja še ne more gojenca privedi do značajnosti; treba je, da prej premišlja o tem, kar mu je storiti, ter se potem odloči za to, kar je dobro, pravo in lepo. Tako mišljenje se pa more v človeku razviti le na podlagi **poduka**.

Napačno bi bilo, ako bi mislili, da poduk nima drugega namena, kakor samo množiti učencu njegove vednosti. **Vzgojevalni poduk** blaži in vzvišuje čustva, da se približujejo temu, kar je lepo in popolno. Vzgojevalni poduk vpliva tudi na voljo ter jej daje potrebne moči, da se more ravnati po občeveljavnih načelih. Ako bi poduk gojencu samo mehanično množil vednosti ter ne vplival niti na čustva, niti na voljo, ne mogli bi trditi, da je v resnici vzgojevalno sredstvo. Poduk ima torej dvojno nalogo. Prva je, da množi gojencu njegove vednosti, druga indirektna naloga pa je, da blagodejno vpliva na čustva in voljo.

Vzgoja in poduk morata imeti jedno in isto svrho. Človek čuti, kakor misli, in hoče, kakor misli in čuti. Misli, ktere so nastale iz pridobljenih predstav, vplivajo na čustvo, čustvo vpliva na razum, oba pa vplivata na hotenje. Skupina predstav, ktera more v naši duši nastopiti kot nagib do kakega določenega hotenja, zove se **zanimanje**.

Nravni človek je tisti, čegar hotenje se ravna po njegovem najboljem spoznanju. Kdor to spoznanje širi in množi, olajšuje delo svoji volji in popolnuje svojo nravnost. Poduk pospešuje stanje gojenčeve nravnosti na več načinov in sicer:

1.) Poduk ovira nastop hudih strasti, ki so npr. strasti so jako močne pri surovih in neizobraženih ljudeh, pri omikancih je pa njih silnost navadno mnogo manjša.

2.) Poduk koristi, ker daje duši zmiraj nove hrane in novega posla, ter ne pripusti, da bi se v njej vgnjezdila dolgčas in brezdelnost.

3.) Poduk seznanja človeka z raznovrstnimi predmeti njegovega hotenja. S časom se navadi ceniti jih po njih pravi vrednosti ter ne postopa brez prevdarka. Vse drugače je pri surovem človeku, kteremu zadostuje dostikrat jako malovreden predmet, da po njem uravna svoje hotenje in delovanje.

4.) Poduk pospešuje jakost in mnogostranost hotenja. Jako, mnogostransko in ob enem soglasno hotenje je popolno, kar je z moralnega stališča hvalevredno.

5.) Poduk napolnuje zavest z dobrimi in vzvišenimi predstavami, ki pomagajo človeku, da more lažje brzdati svoja slaba nagnenja.

6.) Poduk vzbuja vsestransko zanimanje, ki vodi človeka k raznovrstnemu hotenju in delovanju.

Kar se tiče zanimanja, deli ga Herbart v šest vrst. Te so:

1.) Empirično ali materijalno zanimanje, ki je namenjeno na izkušnjo kot tako, to je na posamezne pojave in dogodke.

2.) Speklativno zanimanje, ki se javlja kot želja po izsledovanju.

3.) Estetično zanimanje, ki izraza kot vkus do tega, kar je lepo, o predmetih ugodno ali pa neugodno sodbo.

4.) Simpatetično zanimanje, ki se javlja kot sočutje do posameznega človeka, do njegovih čustev in teženj. Njegov blagor in njegovo gorje mu segata k srcu, a svojo naravno sebičnost se prizadeva udušiti.

5.) Družbeno zanimanje, ki se kaže kot sočutje do cele skupine ljudi, ki so si jednaki po stanu, stališču, jeziku, veri, prepričanju itd. Človek, ki ima jako obširno družbeno zanimanje, briga se za blaginjo občne človeške družbe.

6.) Religiozno zanimanje, ki ima pred očmi razmere človeka k Bogu.

Lindner navaja v svojem Vzgojeslovju naslednji zgled, iz katerega je razvidno, kako se razločujejo med seboj naštete vrste zanimanja. Mislimo si, da smo v gozdu. Empirično zanimanje vodi logarja, ki hodi po gozdu ter ogleduje debelost posameznih dreves, ker nekatere bo treba posekati in prodati. Učenjak, ki išče po gozdu neko posebno vrsto rastlin, dela to iz spekulativnega zanimanja. Slikar, dobivši v gozdu mesto, ktero ugaja njegovemu vkusu, začne risati pred seboj stoječa drevesa in bližnjo okolico. Njega nautaja estetično zanimanje. Simpate-
tično zanimanje vodi dva prijatelja, ki se po gozdu sprehajata ter si med seboj razkrivata britkosti, ktere ju težé. Lastnik gozda je dovolil, da smejo reveži na tleh ležeča drva pobirati. On jim hoče na ta način olajšati njih bedo. To dela iz družbenega zanimanja. V gozdu stoji križ, pred katerim kleči deklica in moli. Njena duša je polna religioznega zanimanja.

Četrto del.

O v z g o j n i h o b l i k a h.

§ 64. Pregled vzgojnih oblik.

Z ozirom na različne kraje, v katerih se vzgojuje, z ozirom na osebe, ki imajo opraviti z vzgojevanjem, in z ozirom na okolnost, se li vzgojujejo gojenci posamezno ali pa skupno, razločujemo več vrst vzgojnih oblik.

Vzgojevanje se vrši v domači hiši, v šoli ali pa na zavodu. Tako razlikujemo tri glavne vzgojne oblike, namreč: 1.) domačo vzgojo, 2.) šolsko vzgojo in 3.) zavodsko vzgojo.

Prva in najpotrebnejša vzgoja je **domača vzgoja**. Tu so mati, oče in sploh cela družina vzgojitelji mlademu gojencu. Kako važna je domača vzgoja, razvidno je posebno pri tistih otrocih, ki so zgodaj izgubili svoje stariše ter prišli v roke tujim ljudem, ki so se le malo brigali za njih duševni in telesni razvitek.

Ker pa domača vzgoja sama ne more popolnoma doseči vzgojne svrhe, potrebuje nekakega dopolnila. To je **šolska**

vzgoja, ki nima samo namena, gojenca podučevati, temuč tudi vzgojevati. Šolska vzgoja vdi gojenca čez domači prag ter ga pripravlja za prihodnje življenje med posvetnim šumom.

Vsled raznih vzrokov je dostikrat treba izročiti otroka kakemu posebnemu **zavodu**, da se tu vzgojuje. V zavodih so združene nekatere prednosti, ktere imata dom in šola, vendar se nahajajo v njih tuje osebe namesto naravnih vzgojiteljev, ktere ima domača hiša.

Treba je razločevati **posamezno in skupno vzgojo**. Pri prvi se gojenec vzgojuje sam, pri zadnji pa v družbi z drugimi.

Za vzgojevanje more skrbeti privatna oseba ali pa javno občestvo, kakor država, občina, cerkev itd. Vsled tega razločujemo **privatno in javno vzgojo**.

Domača vzgoja je navadno privatna posamezna vzgoja; šolska vzgoja je večinoma javna skupna vzgoja; zavodska vzgoja je pa večidel privatna skupna vzgoja.

§ 65. **Posamezna in skupna vzgoja.**

Važno je vprašanje, je li bolje gojenca samega vzgojevati ali pa skupno z drugimi. Obe vzgoji, posamezna in skupna, imate posebne prednosti, a tudi marsiktere neugodnosti.

Kar se tiče **posamezne vzgoje**, trdilo se je že večkrat, da ima ta mnoge prednosti nasproti skupni vzgoji. Pri posamezni vzgoji se more vzgojitelj veliko lažje ravnati po osebnosti svojega gojenca, ker ima dovolj priložnosti, da ga spozna popolnoma. Za gojenčevo vzgojevanje posveti lahko vse svoje moči in ves svoj čas. Vzgojitelj, vzgojujoč svojega gojenca, poslučuje se lahko metode občevanja, da učenec ne čuti tistih neprijetnosti, ktere so združene s podučevanjem. Ako ima vzgojitelj opraviti samo z jednim gojencem, ni mu težko, paziti nanj, da ne pride v slabo tovaršijo; a za gojenca, ki je ločen od svojih sovrstnikov, je manj nevarnosti, da bi ga ti ne zapeljali na slaba pota. Za posamezno vzgojo bila sta posebno vneta Locke in Rousseau.

Posamezna vzgoja ima pa tudi mnogo neugodnosti in težavnosti. Redko je najti vzgojitelja, ki bi imel vse potrebne

lastnosti. Dobrega vzgojitelja je treba drago plačevati. Koliko bi bilo na zemlji dela samo z vzgojevanjem, ako bi bilo toliko domačih učiteljev, kolikor je gojencev! Vsaka družina bi ne mogla imeti posebnega vzgojitelja, ker bi jo to preveč stalo. Kdo naj bi pri posamezni vzgoji opazoval vzgojiteljeve sposobnosti? Kako lahko bi postalo njegovo delovanje jednostransko!

Skupna vzgoja nima teh prednosti, kakor posamezna, pač pa mnogo drugih. Gojenec se vzgojuje v družbi enakostarih in jednakoomikanih tovarišev. Navadi se na ta način zgodaj na društvo, v katerem mu bo treba živeti. Tu spoznava svoje sovrstnike, njih dobre in slabe strani ter dobiva tako čedalje boljši pojem o človeštvu sploh. Njegova prvotna bojazljivost pred ljudmi premeni se polagoma v vljudnost

Marsikteremu gojencu koristi vzgojevanje s sovrstniki tudi zato, ker dobi vsled svojega častiljubja trdno voljo, da bi druge prekosil in med vsemi postal prvi. Tekmovanje vodi učenca k marljivosti; a tudi učitelj se poprime z večjo gorečnostjo svojega posla, ko vidi, kako se prizadevajo njegovi učenci, da bi bolj napredovali.

Pri skupnem vzgojevanju ne vpliva samo učitelj na učenca, temuč tudi součenci. Vsi učenci so enakopravni in ako bi se jeden izmed njih obnašal preošabno, ponižali bi ga drugi s svojim nasprotovanjem.

Tudi pri skupnem vzgojevanju more razumen vzgojitelj proučiti svojstva svojih gojencev. V društvu se mladina prej pokaže, kaka da je, kakor takrat, kadar je sama. Besede učiteljeve v šoli ne veljajo samo jednemu učencu, temuč vsem. Učenec je primoran, da se uči vse predmete, ktere podučujejo razni učitelji v šoli; tu se tedaj ni bati, da bi postala gojenčeva vzgoja jednostranska.

Res je, da se nahajajo med šolsko mladino učenci, ki so nravno pokvarjeni. Ti bi lahko spridili tudi druge. A nasprotno se nahajajo nekteri, ki dajejo s svojim vedenjem celi šoli dober zgled. Učiteljeva naloga je, pokazati učencem, ktere naj posnemajo in katerih pa ne.

§ 66. **Domača vzgoja.**

Vzgojevanje se prične v domači hiši, v kateri se nahajajo vsa sredstva za dobro vzgojo. Prva vzgojiteljica malemu otroku je njegova **mati**. Ta skrbi za njegovo telesno in dušno vzgojo. Ona mu vadi njegova čutila. Kaže mu reči različne oblike in barve ter mu bistri tako njegov vid. Ljubo se ž njim pogovarja ali mu pa poje nedolžne pesmi ter na ta način vekša njegov posluh. Daje mu v roko raznotere predmete, da se ž njimi igra, ter mu ob enem pové, kako se zovejo. Tako dobiva otrok prvi nazorni poduk. Razgovarja se ž njim o rečeh, ktere je dete videlo, ter mu tako bistri njegov spomin. Vzbuja mu čustva, ko budi s svojo veliko ljubeznijo v otrokovem srcu nasprotno ljubezen. Vpliv, kterega ima mati do svojega otroka, je tako velik, da ostanejo vsaj nektore posledice tega vpliva še v poznih letih, ko iz otroka postane mož. Marsikdo je zagazil v svoji moški dobi na napačna pota; a vkljub pokvarjenosti so ostali v njegovem srcu še nekteri dobri vtisi, ktere je dobil od svoje matere.

Oče pomaga svoji soprogi vzgojevati. Dostikrat se prigodi, da mati vsled prevelike ljubezni, ktero ima do svojega otroka, ne postopa tako strogo, kakor bi bilo potrebno. Kar skazi materina prizanesljivost, to popravi očetova resnoba. Očetov zgled ni manj važen, kakor materin. Oče ukaže in otroci morajo ubogati. Njegova beseda je otrokom prva zakonita oblast, kteri velja pokorščina brez ugovora.

Razun očeta in matere vplivajo na otroka njegovi bratje in sestre, sorodniki in posli. Vpliv je posebno tam velik, kjer so člani cele družine med seboj složni in kjer vladajo take razmere, kakoršne bi v resnici morale biti. Življenje v družbi svojih bratov in sester, sorodnikov in poslov je otroku šola k poznejšemu življenju med človeškim društvom.

Blagodejni vpliv domače vzgoje se kaže na več načinov. Malega otroka ni lahko kje drugod bolje vzgojevati, kakor ravno doma. Otroci radi ubogajo svoje stariše, ker vedo, da so od njih odvisni. Tudi so prepričani, da jim stariši hočejo le dobro.

Čut hvaležnosti jim pravi, da bi bilo grdo, ako bi žalili svoje roditelje.

Ako so razmere v domači hiši take, kakoršne morajo biti, ne moremo si misliti boljšega vzgojnega zavoda, posebno v prvih letih otrokovega življenja. Tu se uporabljajo raznovrstna vzgojna sredstva, kakor zgled, poduk, plačila in kazni. Dobra domača vzgoja je otroku za vse njegovo poznejše življenje najbolja zaslomba. Nazori, ktere dobi otrok v domači hiši, so najmočnejši, ker so prvi, ki pridejo v njegovo zavest, in ker se pogostoma ponavljajo. Stvari, ktere se nahajajo v njegovem obližju, postanejo mu bolj znane, kakor vse drugo; te stvari primerja z drugimi rečmi, ktere so mu pozneje postale znane.

Domača hiša ostane otroku tudi takrat najmenitnejše vzgojevališče, ko že hodi v šolo. V šoli prebije otrok vsak dan nekaj ur, druge pa doma. Ako želé stariši, da bi šola rodila njihovim sinovom in hčeram mnogo sadu, morajo zmiraj podpirati učitelja pri vsem njegovem blagem prizadevanju. Tisti učenec more v šoli dobro napredovati, ki ima, prišedši v šolo, že dobro podlago, ktero je dobil v domači hiši od svojih roditeljev.

Večkrat je pa tudi domača vzgoja jako **pomanjkljiva** ali pa še celo **slaba**. To se kaj rado zgodi takrat, kadar so stariši zanikerni. Njih slabi zgledi pokvarijo otroke. V marsikteri družini manjka potrebne sloge, kar ovira vzgojevanje mladega gojenca. Skrb za vsakdanji kruh sili očeta in dostikrat tudi mater, da morata porabiti svoj čas v pridobitev potrebnega živeža, vzgojevanje svojih otrok pa puščati v nemar. Marsikteri stariši nimajo pravih sposobnosti ali pa tudi ne volje, da bi dobro vzgojevali svoje otroke. Koliko je očetov in mater, ki se rajši razveseljujejo v družbi enakomislečih ljudi, kakor pa da bi se doma trudili z vzgojevanjem. Vsled prevelike ljubezni starišev je otrokom dovoljeno včasih vse, kar jim je na korist ali pa v kvar.

§ 67. Vzgojevališča za male otroke.

Na koncu pretečenega in v začetku sedanjega stoletja so se začeli ljudomili možje brigati za osodo tistih otrok, katerih

stariši niso mogli skrbeti za njih vzgojevanje. Nekteri otroci so izgubili svoje roditelje v prvi dobi svojega življenja, drugi so imeli take očete in matere, ki so bili prezanikerni, da bi bili kaj storili za vzgojo svoje dece in zopet tretji so bili osamljeni, ker njih stariši so se morali vsled svoje revščine celi dan truditi na polju, po tovarnah ali pa drugod, da so zaslužili toliko, kolikor je bilo neobhodno potrebno za družino. Za take otroke, ki še niso bili dolžni hoditi v šolo, ustanovili so razne zavode, ki imajo nalogo, da nadomestujejo delo starišev in pripravljajo za šolo. Ti zavodi stojé nekako v sredi med domačo hišo in šolo ter so naslednji:

1.) **Jaslice** ali **pestovališča**. V tak zavod sprejemajo vsako jutro otročiče, ki imajo več kot dva tedna in manj kot tri leta ter ostanejo tu do večera. Take zavode je ustanovil Francoz Marbeau za matere, ki ne morejo same skrbeti za svoje otroke ter si morajo zunaj doma iskati dela in zaslužka. Da se otroci popolnoma ne otujijo svojim starišem, imajo jih ti ne samo po noči, temuč tudi o nedeljah in praznikih pri sebi.

2.) **Čuvališča** so zavodi za otroke od tretjega pa do šestega leta. Njih ustanovitelj je Oberlin, bivši protestantovski župnik v Strassburgu. V teh zavodih bivajo otroci celi dan, da morejo njih roditelji med tem časom iti po delu. Otroci se pod nadzorstvom odraslih oseb igrajo, učijo ali pa dobijo kako primerno delo. Tu se navadijo reda, lepega vedenja in pridnosti. V zavodu dobivajo tudi potrebno hrano.

Temne strani, ktere so združene s čuvališči, so, da se otroci preveč odtujujejo domu, ker ostajajo včasí v zavodu po več dni. Kvári se njih zdravje, ker so primorani sedeti v šolski sobi, namesto da bi se gibalí na prostem. Učiti se morajo marsikaj, česar še ne razumejo. Igre po čuvališčih so jednolične, vsled tega se otroci začno dolgočasiti.

3.) **Sirotišča** so zavodi, v ktere sprejemajo otroke, katerim so pomrli stariši ter nimajo nikogar, da bi skrbel za nje. V sirotiščih se nahajajo tudi take sirote, ktere so njih stariši zapustili prostovoljno.

4.) **Otroški vrti.** Njih utemeljitelj je bil Friderik Fröbel (1782 – 1852). Bil je mnenja, da je tudi najbolja domača vzgoja jednostranska in pomanjkljiva. Treba jej je kakega drugega zavoda, ki jo dopolnuje. Fröbel je imenoval ta zavod otroški vrt (Kindergarten) in sicer deloma zato, ker je ž njim navadno združen tudi vrt, deloma pa tudi zato, ker je otroke primerjal rastlinam, kajti te in une je treba oskrbovati in negovati.

Ukaz c. k. ministerstva za bogočastje in poduk od 22. junija l. 1872. (št. 4711) določuje: „Otroški vrt ima nalogo, da podpira in dopolnuje domačo vzgojo otrok v predšolski dobi, da uri otrokom s pravilnimi vajami telo in čute, da jim prirodi primerno razvija duha ter jih tako pripravlja za poduk v ljudski šoli“.

V otroških vrtih se ne nahajajo samo otroci ubogih, temuč tudi premožnih starišev. Oboji imajo priložnost, da se vadijo nekaj ur na dan pod nadzorstvom in vodstvom v ta namen usposobljenih vzgojiteljic. Otroški vrti so jako koristna naprava za otroke sploh, posebno pa za tiste, kateri ne dobivajo v domači hiši prave vzgoje. Skrbeti je treba, da se v otroških vrtih pravilno vzbujaajo, vadijo in utrjujejo dušne in telesne moči in sposobnosti.

V otroški vrt se sprejemajo otroci s četrtnim letom ter ostajajo tu do izpolnjenega šestega leta. V otroških vrtih se ne sme nahajati tako učenje, kakoršno je po šolah. Nikogar se ne sme siliti, da bi točno obiskoval zavod ter se v njem strogo ravnal po predpisih. Ako se otroku ljubi, igra se z drugimi vred; sme pa tudi le gledati, kako se igrajo drugi. Otroški vrti ne smejo s strogostjo ogreniti otroku njegovega najlepšega časa.

Kar se tiče sredstev, ktera se imajo rabiti pri vzgojevanju v otroških vrtih, določuje § 2. prej omenjenega ministerijalnega ukaza naslednje: „Sredstva vzgoji v otroškem vrtu so: Opravila, ktera izobrazujejo nagon k ustvarjanju in upodobljevanju, pokretne igre s petjem in brez petja, ogledovanje predmetov in slik ter pogovarjanje o istih, pripovedke in pesmice, poslednjič lahka dela na vrtu. Vsak poduk v šolskem smislu je strogo prepovedan“.

Opravilo in igra se morata redno drug za drugim vrstiti. Opravilo je dvovrstno; jedno je tako, da otrok najprej

kaj napravi, potem pa zopet uniči, drugo je pa tako, da izvrši kaj, kar ima potem tudi ostati.

Igre so jako pripravno sredstvo, da se razvija in krepi telo malih otrok. K njim spadajo pokretne igre, ki se delé v take, pri katerih se mora preminjati mesto in v take, pri katerih je treba ves čas ostati na prvotnem kraju. K pokretnim igram spadajo igre s prstmi in rokami, potem korakanje, hoja, skakanje, letanje in tako zvane okrožne igre.

Da bi se mladina mogla primerno zabavati v otroških vrtih, poklonil jej je Fröbel šest darov. Ti so:

1.) Žoga. V mali omarici je namreč šest raznobarvnih žog, s katerimi se otroci igrajo. Služijo pa te žoge tudi v ta namen, da se jim na njih pokaže oblika, barva in premikanje teles.

2.) Krogla, kocka in valjar. V drugi omarici se nahajajo krogla, valjar in dve kocki, da jih otroci med seboj primerjajo, opisujejo, premikajo, takajo itd.

3.) Iz osem manjših kock sestavljena kocka, ktera ima za polovico daljše strani. Iz teh kock je mogoče otrokom napraviti čez 300 raznovrstnih podob.

4.) Kocka, ki je razdeljena v osem podolgastih tablic. Te tablice so namreč 4 cm dolge, 2 cm široke in 1 cm debele.

5.) Kocka, ki je na vsako stran po dvakrat prerezana in je torej sestavljena iz 27 manjših kock.

6.) Kocka, ki je razkrojena na 27 podolgastih tablic.

Iz teh kock in tablic narejajo otroci raznovrstne podobe. Nekteri njih utvori nam kažejo podobe raznih predmetov v naravi, n. pr. podobo hiše, cerkve, stopnjic, križa itd., drugi nam predočujejo kak geometričen lik, kakor trikotnik, mnogokotnik, tretji pa različne krasotne podobe.

Mnogo posla in zabave dajejo gojencem v otroških vrtih naslednja opravila:

1.) Zlaganje šibic. Otroci narejajo iz malih šibic razne geometrične like in obrise marsikterih predmetov, ki se nahajajo v naravi.

2.) Pletenje. S pomočjo lesene igle vpletajo se v ta namen pripravljen list barvani trakovi, ki so navadno iz papirja.

3.) Izrezavanje. Gojenci narejajo s škarjami razne papirnate izrezke, ki nam dostikrat predočujejo kako podobo.

4.) Nagubanje. Otroci napravljajo iz kvadratastega papirnatega lista določene gube, vsled česar nastanejo razne podobe.

5.) Izbadanje. Otroci narejajo na papirju, pod katerim se nahaja suknena podlaga, s pomočjo primerne igle male luknjice v takem redu, da predstavlja skupina vseh luknjic kako podobo.

Razun tēh del so navadna v otroškem vrtu še marsiktera druga, kakor n. pr. lepljenje, risanje, polaganje malih obročkov iz železne žice, izdelovanje raznih podob iz ilovice, nabadanje grahovih ali voščenih kroglic na male šibice itd.

Važna sredstva v otroških vrtih so tudi priproste pesmice, pripovedovanje kratkih pravljic in basni, razlaganje podob in predmetov, ki se nahajajo v prirodi, ter poslednjič male molitve. Vzgojiteljica naj otroke pelje večkrat na vrt ter naj jim tu pokaže mnogovrstne rastline. Pogovarja naj se z njimi o prijetnostih raznih letnih časov, o vremenu, solncu in zvezdah. Ako je mogoče, gre naj tudi večkrat z njimi na sprehod pod milo nebo.

§ 68. Šolska vzgoja.

Razun domače hiše je šola najznamenitejši vzgojni zavod. O njej se more reči, da je v resnici potrebna. Sicer imajo v prvi vrsti roditelji nalogo, da vzgojujejo svoje otroke; vendar pa dostikrat niso v stanu, da bi sami omikali svojo deco tako, kakor bi bilo potrebno. Zato pa vidimo, da so že od nekdaj ustanavljali razni narodje šole za mladino.

Življenje v šoli je vir brezštevilnim izkušnjam, katerih ne more dati domača vzgoja. Šola je prva, ki pomaga otroku, da pregleda razne razmere življenja. V šoli se navadi otrok, da se čuti in vede kot ud človeške družbe. Šola je tedaj prvi prehod iz domačega v javno življenje.

Ljudska šola je tisti kraj, v katerem se daje otrokom vseh stanov priložnost, da si prisvoje potrebne občne omike. Kar se tiče namena ljudske šole, ukazuje avstrijski državni šolski zakon od 14. maja 1869. l. v § 1. naslednje: „Ljudski šoli je naloga, vzgojevati otroke npravstveno-versko, razvijati jim duševne moči, oskrbovati jih z znanostimi in ročnostimi, ktere so potrebne, da se lahko dalje omikajo za življenje, ter jim postavljati pravo podlago, da bodo jedenkrat vrli ljudje in državljani“.

Šola nima tedaj samo naloge, da bi mladino podučevala, ona mora tudi vzgojevati. Šola ni samo učilnica, temuč še bolj vzgojilnica. Napačna bi bila trditev, da naj ljudska šola

razvija samo razum in množi vednosti. V prvem začetku se to tudi res vrši. Ko pa dobiva učenec od dne do dne čiste in plemenite predstave, utrjuje si tako čedalje bolj svoje нравno omislje, katero potem vpliva na njegovo voljo in značaj. Poduk, ki ne množi samo vednosti, temuč tudi vpliva indirektno na hotenje in značaj dotičnega gojenca, zove se vzgojevalni poduk. Tak poduk je najvažnejše sredstvo vsake vzgoje, tedaj tudi vzgoje na ljudski šoli.

Smoter vzgojevalnega poduka je občna duševna omika. Treba jo je ločiti od strokovnjaške, pri kateri si človek množi samo vednosti ali pa ročnosti.

Koristi, katere donaša poduk, so med drugimi naslednje:

1.) Poduk daje duši primerne zabave, ker zbira gojenčeve misli okolu določenih predmetov in razmer. Kjer niso misli zbrane, vlada raztresenost. Njej nasproti je pazljivost, ki je pogoj vsakemu poduku.

2.) Poduk vežba otrokom njih **duševne moči** in sicer:

a.) Poduk množi število novih nazorov in predstav s tem, da učitelj gojencu pokaže in opiše razne predmete.

b.) Poduk izobražuje mišljenje, ker gojenec se uči spoznavati stvari in razmere po njih pravem bitju, razloge in protirazloge pa primerjati in presojevati.

c.) Poduk krepi spomin, ker učenec je primoran, da se marsikaj uči na pamet. Tudi mora večkrat ponavljati učno gradivo.

d.) Poduk vekša domišljijo z raznimi opisi iz zemljepisa, zgodovine in prirodopisa. V tem oziru koristijo tudi pravljice in pripovedke.

e.) Poduk vzbuja višja čustva, posebno intelektualna, moralna, estetična in verska.

f.) Poduk krepi voljo s tem, da učitelj naloži marsiktero neprijetno delo, katero naj bi učenec izvršil.

3.) Poduk vzbuja vsestransko **zanimanje**, katero je prava podlaga vsakemu značaju. Občno in soglasno duševno

izomikanje pripelje človeka do pravega spoznanja, ktero potem utrjuje njegovo voljo in vodi njegovo delovanje.

4.) Poduk napeljuje gojenčeve misli k **višjim nazorom**. Posebno nekteri predmeti, kakor veronauk in zgodovina, spodbujajo s primernimi zgledi gojenca, da začne težiti po tem, kar je dobro in plemenito.

§ 69. Šolska disciplina.

Vse to, kar pedagogično vladanje napravi in ukrene v ta namen, da bi vzdrževalo v šoli zunanji in notranji red, zove se **šolska disciplina**.

Zunanji red obsega:

- 1.) da učenci redno obiskujejo šolo;
- 2.) da se v šoli obnašajo mirno in dostojno med podukom, kakor tudi takrat, kadar je počitek;
- 3.) da se pametno vedejo tudi zunaj šole.

Notranji red zahteva:

- 1.) da so učenci pazljivi v šoli;
- 2.) da so pridni doma.

Zunanji red naj se ravna, kolikor je mogoče, po določbah **šolskih zakonov**. Učitelji in šolske oblasti naj skupno delujejo na to, da bodo otroci redno obiskovali šolo.

Kar se tiče šolske discipline, zahteva ministerijalna naredba z dne 20. avgusta 1870. leta, št. 7648 sledeče:

§ 21. Smoter vsaki vzgoji mladine je odkrit in plemenit značaj. Da se to doseže, prizadeva naj se učitelj neprestano, da vcepi mladini resnično nravno obnašanje, čustvo dolžnosti in poštenja, jednodušnost, človekoljubje in ljubezen do domovine. Sme in dolžan je v ta namen upotrebljevati vsa zakonito dovoljena in pedagogično potrjena sredstva.

§ 22. Treba je prisiliti vsakega učenca posebno k snažnosti in redu, k natančni pokorščini in dostojnemu obnašanju.

Ne samo telo in obleka morata biti snažna, temuč tudi učna sredstva in učila, šolsko orodje, šolska soba in drugi prostori šolskega poslopja.

Otroci, katerih telesno stanje je ostudno ali pa, da se je bati, da bi mogla njih navzočnost v šoli razširiti kako nalezljivo bolezen, ne smejo v šolo tako dolgo, dokler se ne odstrani ta ovira.

§ 23. Učenci naj prihajajo o pravem času v šolo ter ne smejo zapustiti učilnice brez dovoljenja.

Po prvih dveh urah vsakega poldnevnega poduka nastopi 15 minut trajajoči odmor, med katerim smejo učenci tam, kjer pripuščajo razmere, z učiteljevim dovoljenjem po razredih in oddelkih zapustiti šolsko sobo. Kjer in kadar bi ne bilo mogoče zapustiti šolske sobe, prišle bi na vrsto namesto tega take telesne vaje, katere bi bile vzete iz področja hišne telovadbe.

Otroci obeh najnižjih šolskih stopinj naj imajo že po prvi šolski uri odmor, ki traja pet minut.

§ 24. Vzgojna sredstva naj se rabijo s posebnim ozirom na otrokova svojstva. V nikakoršnem slučaju ne smejo biti kazni nevarne otrokovemu nravnemu čustvu ali pa zdravju. Telesno strahovanje je v šoli prepovedano v vsakih okoliščinah.

V obče veljajo kot disciplinarna sredstva pohvala, plačilo razun letnih premij; na drugi strani svarilo, ukor, ukaz, da naj učenec stoji v klopi ali pa stopi iz nje, zapor v razredu pod primernim nadzorstvom, (kar se ima, ako je mogoče, naznaniti starišem), poziv, da pride otrok pred učiteljsko konferenco, (na jednorazrednicah pred predsednika krajnega šolskega sveta), poslednjič začasno izobčenje.

Zadnje sme krajni šolski svet le izjemno skleniti na predlog šolskega voditelja, (na večrazrednicah na predlog učiteljske konference) v slučajih, v katerih bi bilo otrokovo bivanje v šoli jako nevarno nravnosti součencev.

Kar se tiče iz šole izobčenih otrok, veljajo za nje določbe § 20 državnega zakona o ljudski šoli.

§ 25. Učitelj naj opazuje obnašanje otrok tudi zunaj šole, kolikor mu je to sploh mogoče storiti.

Svojevoljni izstop otrok iz šole naj se takoj naznani starišem, da se pride temu v okom.

Razun šolskih zakonov ima pa vsaka šola še poseben **hišni red**, po katerem se imajo ravnati vsi učenci. Sicer ni neobhodno potrebno, da bi bile določbe tega reda napisane, temuč zado-
stuje, da jih učitelj dâ na znanje svojim učencem v začetku leta, drugače pa, da jih dejansko izvršuje pri vsaki priliki.

Šolski red obsega, da učenci točno obiskujejo šolo, tedaj ne prerano in tudi ne prekasno. Kadar pridejo v šolsko sobo, gredo naj na svoje mesto ter tu čakajo poduka. Za vrhnjo obleko in šolsko orodje naj bodo odločeni posebni prostori. Kar ne spada v šolo, ne smejo prinesiti seboj. Ako bi učenec pozabil doma kako potrebno knjigo ali pa nalogo, ukaže naj mu učitelj,

da jo gre iskat, ako ne stanuje predaleč od šole. Sicer naj se pa prizadeva s primernim postopanjem, da jih odvadi take pozabljivosti.

Točno v določenem času naj učitelj prične podučevati. Ako je primoran, da se za nekaj časa peča samo z jednim oddelkom šolske mladine, skrbi naj za to, da tudi drugi oddelek ne bo brez opravila. Napačno bi bilo, ako bi se učitelj mnogo pečal le z nekaterimi učenci, n. pr. s pridnejšimi, druge pa zanemarjal. Pomisli naj, da je njegova naloga, učiti in vzgojevati mladino, naj si bo darovita ali pa ne.

V šoli naj učitelj postopa previdno. O nepotrebnih rečeh naj ne govori. Ako mora kaznovati, nikar naj ne prične takoj z ostrimi kaznimi. Pogled, migljelj, kratek prestanek med podukom itd. naj zadostujejo, da se ž njimi odvrne nemir.

Vsak učenec dobi od učitelja določen prostor, kterege ne sme svojevoljno zapustiti. Med podukom morajo biti vsi mirni in pazljivi. Učenec, ki meni, da bi mogel odgovoriti na stavljeno vprašanje, vzdigne naj roko. Kadar odgovarja, naj vstane. Kadar je odmor med posameznimi urami, dâ naj se učencem nekoliko več prostosti, da se morejo malo gibati in tudi med seboj pogovarjati. Ako pripuščajo razmere, gredo naj na dvorišče ali pa na vrt. Po dokončanem poduku zapusté naj učenci mirno šolsko sobo ter naj se napotijo proti domu.

Navadno imajo učitelji v začetku šolskega leta posebno v prvem razredu ljudske šole precej posla, preden uvedejo pravo disciplino. Polagoma se učenci privadijo šolskemu redu, ako zna učitelj prav postopati.

§ 70. Učitelj.

Učitelj prevzame s svojim poklicem del tistih dolžnosti, ktere imajo stariši do svojih otrok. Kakor domača hiša, tako ima tudi šola nalogo, da vodi gojence k rednosti, marljivosti, ubogljivosti in drugim čednostim. Ako hoče učitelj, da se učenec privadi teh kreposti, potrebno je, da jim sam sveti z dobrim zgledom. Učitelj mora biti takošen, kakoršne hoče narediti

svoje učence. Dajati jim mora dobre zglede vedno in povsod, tudi tam, kjer ga učenci ne vidijo in ne slišijo. Otroci se kaj radi ravnajo po učitelju. Ako ta zapazi, da se nahajajo v njegovem razredu kake posebne napake, preiskuje naj svoje ravnanje ter naj se prepriča, če ni povzročila dotične napake njegova pomanjkljivost.

Učitelj mora ljubiti otroke, ktere so mu zaupali stariši. Njegova ljubezen do mladine mora biti požrtovalna ter ne sme iskati svoje koristi. Ako učitelj ne ljubi svojih učencev, ne more biti dober vzgojitelj. Slabo znamenje je to, ako si učitelj po daljšem prebivanju v jednom kraju ni mogel pridobiti spoštovanja in ljubezni niti pri otrocih, niti pri stariših.

Učiteljeva ljubezen mora biti spojena z dobrohotnostjo in strogostjo. Učitelj naj bo prijazen in usmiljen z otroci; ako je pa treba, naj proti njim tudi strogo postopa. Kadar je kateri izmed učencev len, nepazljiv ali še celo uporen ter ne mara za dobrovoljno opominjanje, takrat bi vzgojitelj zanemaril svojo dolžnost, ako bi ostal miren. Vendar pa ne sme biti prestrog, da ne postane okrut in surov.

Učitelj naj bo dosleden v svojem delovanju. Ako dovoljuje danes to, kar je drugikrat zabranil pri istih okolščinah, ako se danes ne spominja več tega, kar je rekel včeraj, ne sme se čuditi, ako se mu vzgoja neče posrečiti. Dosleden učitelj mirno najprej prevdarja in pozneje še le dela. Kar je spoznal po temeljitem pretehtovanju, da bi bilo dobro za učence, od tega ne bo odstopil na nobeden način.

Učitelj naj bo pravičen in nepristranski. Pravico-ljubni učitelj ne ceni samo pravičnosti, temuč jo tudi izvršuje. Njegovo postopanje je zmiraj jednako, naj si bo učenec darovit ali ne, naj si bo sin bogatih ali pa ubogih starišev. Učiteljeva pravičnost se javlja posebno takrat, ko deli pridnim učencem nagrade in pohvale, zanikrnim pa kazni in graje. Pri takih priložnostih naj se posebno varuje presilnega grajanja, a tudi hvaliti ne sme preveč.

Učitelj naj bo vesten in marljiv v vsem svojem delovanju. Učitelj, ki je vnet za svoj poklic, uporablja razna sredstva,

da bi povečal napredovanje svojih učencev. Zato naj se temeljito pripravlja za vsako uro. Vsakikrat naj prej premišlja o tem, kar hoče povedati svojim gojencem; tudi naj prevdarja, na kateri način bi se mogla učna tvarina najboljše in najlažje razložiti mladini.

Tudi ni vse jedno, kaka je učiteljeva zunanost. Pred vsem je potrebno, da je trden in zdrav ter da ima dober vid, tenek sluh in čist glas. Njegovo kretanje naj bo dostojno, njegovo držanje neprisiljeno, njegova hoja mirna in možata, njegova obleka snažna in primerna, njegova beseda resnična in njegovo obnašanje prijazno.

§ 71. Šola in dom.

Naj bo uspeh šolskega poduka še tako velik, vendar je treba, da šola in dom delujeta vzajemno. V šoli vlada strog red, ki je marsikteremu učencu neljub. Zato se prizadeva, da bi zunaj šole, posebno doma, postopal tako, kakor bi bilo njemu samemu najbolj všeč. Treba je, da je gojenec tudi v domači hiši pod dobrim nadzorstvom. Vzgoja more le takrat doseči prave vspehe, ako šola in dom združita svoje delovanje.

Vzajemno delovanje med šolo in domom je mogoče doseči na sledeči način:

1.) Učitelj naj večkrat naznani starišem, kako napredujejo njih otroci. To stori lahko pisмено ali pa tudi ustno. Učitelj je prevzel odgojiteljski posel starišev. Trudi naj se torej, da izvršuje svojo nalogo soglasno z roditelji. Treba je, da pride ž njimi večkrat v dotiko. Dobri stariši, katerim je mar blaginja svojih otrok, gredo sami mnogokrat učitelja prašat, kako napredujejo njih otroci. Večkratno občevanje z roditelji koristi učitelju, ker na ta način natančneje spoznava razmere, v katerih živé njegovi učenci. Vendar naj se varuje, da ne postane pristranski in da ne dela razločka med otroci tistih družin, v katerih je postal domač, in ostalimi učenci.

2.) Stariši naj podpirajo učitelja pri njegovem delovanju. Napačno je mnenje nekterih roditeljev, da je za

vse vzgojevanje odgovorna le šola. Da bo delovanje učiteljevo v šoli vspešneje, treba je, da stariši preskrbe svojim otrokom potrebnih knjig in drugih učnih sredstev. Nadzorujejo naj jih doma, da se bodo učili in izvršili naloge, ktere so dobili v šoli. Pazijo naj, da bodo otroci redno obiskovali šolo. Jako napačno je, ako včasi stariši obdržé svoje otroke doma, da bi jim pomagali pri delu; v šolo jih pa ne pošljejo z izgovorom, da se v njej nič ne nauče ali pa se uče takih stvari, ktere so jim ne-potrebne.

Stariši naj imajo zaupanje do učitelja. Odobrujejo naj njegovo postopanje tudi takrat, kadar je bil ta primoran, da je kaznoval njih otroke. Nekteri roditelji so preveč zaljubljeni v svoje otroke ter mislijo, da so sami talénti. Ako jih učitelj kaznuje ali pa jim ne da najboljših redov, že mislijo, da postopa pristransko. Taki roditelji ne pomislijo, da na ta način škodujejo najbolj svojim otrokom. Učitelja naj tako postopanje nikar ne plaši; izvršuje naj natančno in navdušeno svoj posel.

Razun doma ima tudi šola nalogo, da pazi, kako se obnašajo učenci na javnih krajih. Ne smejo se tu nespodobno vesti, med seboj se pretepati, drugim ljudem delati škodo ali pa nadlego. Dobro je, ako se jim odkažejo posebni prostori, na kterih se lahko igrajo. Marsikdo je že sklepal, opazovaje obnašanje otrok na javnih prostorih, da ravno taka, kakoršno je njih vedenje, je tudi šolska disciplina. Ako je videl, da so otroci kakega kraja neotesani, mislil si je, da tamošnji učitelj ne more biti veliko prida.

§ 72. Vzgojni zavodi.

Večina otrok dobiva svojo vzgojo v domači hiši in v šoli. Stariši in učitelji so njih vzgojitelji ter se prizadevajo, da bi jih privedli do smotra, kterega ima vzgoja. Dostikrat pa silijo stariše ali pa njih namestnike posebne razmere, da izroče mladino kakemu zavodu, da se vzgojujejo tu pod nadzorstvom tujih ljudi.

Vzgoja v zavodih združuje nekatere prednosti, ktere se nahajajo v domači hiši in v šoli, vendar ima tudi mnogo nedostatkov. V zavodih ni dobrodejnega vzgojnega vpliva, kakoršen se nahaja v domači hiši. Na individualnost posameznega gojenca se ni mogoče tako ozirati, kakor v rodbini. Med gojenci, ki žive v zavodu, je marsikteri malovreden, ki je v stanu tudi boljše potegniti na svojo stran ter jih pohujšati. Temu nasproti se mora vendar le reči, da je vzgoja v zavodih mnogokrat boljša, kakor pa pri zanikrnih stariših.

Razločevati nam je tri vrste vzgojnih zavodov. V zavodih prve vrste se nahajajo taki gojenci, ki nimajo starišev ali pa, ako jih imajo, ne morejo jih stariši vzgojevati tako, kakor bi bilo potrebno. Taki zavodi so zavetišča (sirotišča), vzgojevališča za zanemarjene otroke, vzgojni zavodi za slaboumne otroke, gluhonemnice, zavodi za slepce itd. — Druga vrsta obsega zavode, v ktere pošiljajo stariši svoje otroke z namenom, da bi se v njih bolje vzgojili in izobrazili, kakor bi bilo to mogoče v domači hiši. Navadno se gojenci sprejemajo v take zavode proti plačilu in vsled tega se zovejo penzijonati. — V zavodih tretje vrste vzgojujejo se gojenci za kak določen stan ali pa poklic. Tu sem spadajo vojaška vzgojevališča, duhovska semenišča itd.

Zavetišča. Sirote, ki so izgubile svoje stariše in katerih tudi sorodniki niso vzprejeli pod svojo streho, dajali so večkrat v vzgojo tujim družinam. Te so pa navadno bolj mislile na svoj dobiček ter so dostikrat jako surovo ravnale s tujimi otroci. Kaj takega se v dobrih zavetiščih ne nahaja in zato je bolje, da so v zavodu. Tudi lažje pozabijo otroci v zavetiščih, kakor pa pri ostrih tujih družinah, da so zapuščeni in da nimajo starišev.

Vzgojevališča za zanemarjene otroke. Taki zavodi so velika dobrota za tiste otroke, ki so nastopili pot k pregrešnemu življenju. Vzgojevanje v teh zavodih mora biti tako uravnano, da se sprideni otroci zopet poboljšajo ter postanejo pametni in

hvalevredni člani človeškega društva. V zavodu naj se navadijo pridnosti. Važno je, da so zmiraj pod nadzorstvom spretnih in izkušenih vzgojiteljev ter da niso nikdar brez dela. Skrbeti je treba, da se nauče kakega rokodelstva že v zavodu ali pa prec potem, ko ga zapuste.

Vzgojni zavodi za slaboumne otroke. Slaboumni otroci so tisti, katerih duševne moči so razvite tako pomanjkljivo, da so skorej popolnoma nesposobni za duševno delo. Slaboumnost jim je prirojena ali pa nastopi v jako zgodnji mladosti, preden se izvrši naravni duševni razvitek. Idijotstvo se zove tista slaboumnost, pri kateri se duševne moči niso razvile nikdar ali pa le prav pomanjkljivo. Ako je idijot tudi telesno pohabljen in bolan, imenujemo ga kretina. Bolezen kretinov ima navadno svoj sedež v možganih, kostéh, koži, žlezah itd.

Težko je določiti mejo med slaboumnostjo in popolno topoglavostjo. Navadno odločuje pri tem sposobnost govora. Otrok, ki zna toliko govoriti, da more vsaj deloma izraziti svoje misli in želje, ni še popolnoma izgubljen in more se še izobraziti.

Slaboumnih in topoglavih otrok je mnogo več, kakor gluho-nemih in slepih. Največ jih je po mestih, posebno med ubožnejšimi prebivalci, ki morajo stanovati v nezdravih sobah, uživati slabo hrano ter mnogo trpeti. Mnogo idijotov in kretinov se nahaja po alpskih deželah.

Vzgoja more slaboumnim otrokom veliko koristiti. Treba je, da se izobrazijo ter sami začno za svoj kruh skrbeti. Da je to mogoče, pokazala je že izkušnja. Dobro bi bilo, da bi se po večjih mestih osnovali zavodi za slaboumne otroke, kjer bi se pripravljali za poduk v ljudski šoli.

Kar se tiče poduka slaboumnih otrok, treba je pomniti: 1.) Napreduje naj se prav počasi od stopinje do stopinje. 2.) Podučuje naj se kolikor mogoče nazorno in očividno. 3.) Učne predmete je treba pridno menjavati, v začetku vsake četrt ure. Posebno važna je pri teh gojencih telesna vzgoja. Dobro je, da se mnogo gibljejo in veliko z rokami delajo. Šole za slaboumnike morajo biti osnovane drugače, kakor ljudska šola.

§ 73. Gluhonemi in njih vzgoja.

Gluhonemi ali gluhomutci so nesrečneži, ki so gluhi in ob enem tudi nemi. Gluhost in nemost ste navadno združeni in opazovalci gluhonemih so dognali, da je nemost posledica gluhosti. Ako se hoče človek navaditi govoriti, treba mu je v prvi vrsti zdravega sluha. Ako se dete porodi gluho ali pa, ako ogluší prej, preden se je naučilo govoriti, ostane nemo. A tudi taki otroci, ki so se že nekoliko privadili jeziku, zopet postanejo nemi, ako izgubé posluš prej, preden se živo zavedajo govora.

Govorila, kakor pluča, sapnik, jabelko, jeziček, nebo, jezik, zobje, ustnici itd. so pri gluhonemih v obče prav razvita, le nekoliko slabotna, ker se vežbajo premalo. Ako bi se prigodilo, da bi dobil gluhomutec zopet posluš, dano bi mu bilo s tem sredstvo, da bi se naučil govoriti na enak način, kakor se naučé govora mali otroci, namreč s posnemanjem. Gluhonemi imajo torej popolna govorila, a govoriti vendar ne morejo.

Nahajajo se tudi mutci s sluhom. Največ je takih, ki so ostali nemi vsled slaboumja. Ako bi človek v svojem življenju nikdar ne slišal človeškega glasu, ostal bi mutast. Tako se je godilo Gašperju Hauser-ju, kterega so našli leta 1828. v Nürnbergu. Akoravno je bil že 16 let star, vendar ni znal govoriti. Ko se je naučil jezika, pripovedoval je, da je bil, odkar je mogel pomniti, nekje zaprt, kjer ni nikdar videl belega dne in nikdar slišal človeškega govora.

Nekteri gluhomutci so že od rojstva gluhi, drugi pa so zgubili posluš v svoji prvi mladosti. Vzroki gluhosti so raznovrstni, med njimi posebno sorodnost po krvi med očetom in materjo. Dobra polovica vseh gluhomutcev je prišla z zdravim ušesom na svet in še le pozneje oglušela. Uho je namreč posebno v prvi mladosti jako občutljivo in treba ga je skrbno varovati. Izkušnja uči, da se gluhost da ozdraviti redko kedaj.

Človek ne izrazuje svojih misli samo z besedo, temuč tudi s kretanjem. Gluhomutci to kmalu opazijo ter se prizadevajo, da bi svoje želje naznanili s kretanjem, ker jih ne morejo z

besedami. **Abbé de l'Epée** je leta 1760. v Parizu ustanovil zavod za gluhoneme ter tu uvel **pokretni govor**, ktereга je zval „materni jezik“ gluhomutcev. S pomočjo pokretnega govora je de l' Epée toliko dosegel, da so ga učenci razumeli ter se naučili pisati. Da bi jih bil navadil tudi govoriti, ni bil namen njegovega poduka. Njegov naslednik Sicard je pokretni govor še bolj popolnil ter izumel rokoprstno abecedo. Pokretni govor se je sčasom tako razvil, da se je v njem gluhomutcem celo pridigovalo.

Dandanes se pokretni govor čedalje bolj opušča, ker ima premalo praktične vrednosti. Namesto njega se zahteva, da naj učitelj navadi gluhomutca glasovni jezik razumevati, pisati in govoriti. Za podučevanje gluhomutcev imamo tedaj dve glavni šoli. Francoska šola se ravna po metodi, ktero je vpeljal de l' Epée, v njej se goji pokretni govor. Druga je nemška šola. Njen začetnik je **Samuel Heinicke**, ki je leta 1778. ustanovil zavod za gluhomutce v Lipskem.

Učitelj francoske šole postopa tako, kakor da bi bil njegov učenec gluhi in mutasti; učitelj nemške šole pa ga smatra samo za gluhega ter se prizadeva, da bi ga naučil govoriti. Ker gluhomutec nima posluha, pomaga naj mu vid. Govorila se namreč pri vsakem glasu drugače gibljejo in postavljajo, kar lahko opazuje gluhomutec s svojimi očmi. Ako izgovarjamo glasove **a, b, c, d** itd., dobivajo ustnice in druga govornila pri vsakem glasu svojo določeno obliko. Ker ima gluhomutec navadno zdrava in pravilno razvita govornila, ter se dolgo časa vadi v govorjenju, more se izuriti tako, da spozna iz pregibanja ustnic, zob, jezika in drugih govoril, kaj je izrekel njegov sosed. Razume se, da je vse jedno, se li govori z gluhomutcem glasno ali pa tiho. Ravno tako se pa tudi sam nauči precej umljivo govoriti; le v zvoku in modulaciji glasa, kakor tudi v naglaševanju se kažejo nekatere pomanjkljivosti.

Kar se tiče **podučevanja gluhomutcev**, treba jim je izvablјati razne glasove ter jih učiti izgovarјati besede in stavke. Nato jih je treba vaditi, da berejo govor drugim od ust. Poslednjič jim mora učitelj razlo-

žiti in vcepiti pomen posameznih besed in celih stavkov.

Glasovi se ne izvablajo po istem redu, po katerem se jih uče zdravi učenci po šolah v prvem šolskem letu. Tisti glasovi, katerih se gluhomutci najlažje navadijo, pridejo najprej na vrsto. V slovenščini bi bil primeren naslednji red: h, f, a, o, u, v, b, p, d, t, g, k, m, n, l, s, z, š, ž, c, č, r, e, i, j. Učitelj gluhonemih mora dobro poznati govorila in vedeti, kako jih je treba postavljati in pregibati, da nastane ta ali uni glas. Izvabljanje glasov je na videz lahko in priprosto, a v resnici prav težko. Naj je učitelj še tako izvrsten, vendar mu dostikrat ni mogoče naučiti gluhomutca, da bi čisto izgovarjal vse glasove. Temu se ni čuditi, ker gluhomutec ne sliši svojega glasu, temuč ga samo čuti.

Kadar se je gluhomutcu izvabil kak nov glas, treba je, da ga večkrat zaporedoma izgovori, da ga ne pozabi. Tudi naj se mu pokaže znamenje tistega glasu, namreč dotična črka, da si jo dobro zapomni ter jej ve dati prikladni glas, ako bi jo pozneje zopet videl.

Mnogo glasov je takih, ki se tvorijo globeje v ustih in se torej ne spoznajo lahko na obrazu, kakor **g**, **h** in **k**. Nekteri drugi glasovi napravljajo pri izgovarjanju na obrazu tako slične oblike, da jih je težko ločiti, kakor **s** in **z**, **b** in **p** itd. V takih slučajih se morajo gluhonemi dolgo in natančno vaditi. Ker vsi ljudje ne postavljajo svojih govoril popolnoma jednako, zato je potrebno, da se učenci vadijo čitati od ust tudi drugim osebam, ne samo učitelju.

Ko se je učenec navadil izgovarjati nekoliko črk, pokaže naj mu učitelj, da zaznamujemo s spojenimi glasovi, to je z besedami, razne predmete. Ob enem naj mu tudi pokaže dotične stvari. Ako sestavi učitelj iz glasov **p**, **e** in **č** izraz **peč**, pokaže naj mu, kaj je peč. Tudi naj mu zapiše besedo **peč** na tablo. Za imeni oseb, živali in reči pridejo na vrsto pridevniki, potem glagoli in nato ostali govorni razpoli.

Na ta način se gluhomutci uče spoznavati, razumevati in rabiti ljudski jezik. Treba mu je razjasniti vsako besedo, vsako

slovniško obliko in vsak stavek. Njegovo napredovanje je jako počasno. Dobro izučeni gluhomutec dobí sčasom glasovni jezik tako v svojo oblast, da se more ž njegovo pomočjo razumevati z drugimi ljudmi, akoravno je izgovarjanje dostikrat nerazložno in nepopolno. Tudi more z vspehom čitati priprosto pisane knjige in pa izražati svoje misli s pisanjem.

Gluhonemi se izobražujejo v gluhonemnici navadno po 6 — 8 let. Glavni učni predmet v tem času je jezik, okolu ktereга se vrti ves poduk. Razun jezika se uče tudi drugih predmetov, ktere nahajamo v učnem načrtu za občne ljudske šole. Le petje se ne podučuje. V nekterih predmetih, kakor v risanju in ročnih delih pri deklicah, mogoče je pri njih opazovati precejšnji napredek. Po dovršeni temeljiti vzgoji in poduku morejo si v poznejšem življenju sami služiti svoj kruh.

§ 74. Slepci in njih vzgoja.

Ko govorimo tu o slepih, misliti nam je na tiste, ki so kot taki že na svet prišli ali pa tako zgodaj oslepelí, da nimajo nikakoršnega pojma o luči in barvah. Osoda slepega človeka je jako žalostna. Sam si ne more pomagati, povsod je navezan na tujo pomoč.

Vendar je njegovo stanje nekoliko ugodneje od gluhonemega. Naučí se ravno tako hitro govora, kakor zdrav človek. On lahko občuje z raznimi ljudmi ter si tako nabira vednosti in izkušenj. V šoli napreduje slepec v nekterih predmetih ravno tako, kakor zdravi otroci. V nekem oziru so slepci še na boljsem, kakor drugi ljudje. Vsled njih pazljivosti in dobrega spomina vrši se podučevanje primeroma hitro. Ker jih je lahko voditi in ker so za omiko jako sposobni, prisvojé si nekteri obširno znanost in veliko ročnost. Med slepci je mnogo mož, ki so se proslavili s svojimi deli. Pesnika Ossian in Milton sta bila slepca.

Slepci so navadno tihi, mirni in zadovoljni ljudje. V svojem vedenju so neokretni in bojazljivi. Treba jih je učiti, kako se imajo obnašati, obleči in jesti. Ker ne vidijo, treba jim je bi-

striti in vežbati tiste čute, kateri so zdravi, v prvi vrsti **tip**. A tudi sluh in vonj jim včasih dobro služita. Izurjeni slepci poznajo po odboju zvoka, so li na vrtu, v sobi, v gozdu ali kje drugod; ako so v sobi, vedo, je li soba velika ali majhna, visoka ali nizka, polna ali prazna. Njih tip je tako razvit, da spoznajo po tujih predmetih, ktere imajo v roki in s kterimi tipljejo neznane stvari, kaj da so te in kake da so. Slepce otiplje s palico pot, po kateri hodi. Akoravno je obut, vendar spozna, kakošna so tla, na kterih stoji. Dostikrat ve, kako jed ima pred seboj, akoravno se je dotaknil samo z nožem ali pa vilicami, ktere je držal v roki. Posebno na koncu prstov se mu tip tako izbistri, da mu pri čitanju prstje nadomestujejo oko. Z rokami spozna obliko, velikost, težo in tvarino raznih predmetov.

Tip se razvije pri slepcih še le po daljši vaji do visoke popolnosti. Slepí otrok pride le počasi do tega, da razločuje s tipanjem posamezne predmete. Da v tem oziru napreduje hitreje, potrebno je, da ima njegov učitelj pri rokah zbirko raznovrstnih predmetov, ktere rabi pri nazornem poduku. Učitelj naj ga opozori na podobo in tvarino raznih teles. Da dobí učenec boljši pojem o podobi, dâ naj mu učitelj v roko več predmetov, ki so vsi iz jedne tvarine, n. pr. iz lesa, a vsak ima drugačno podobo, kakor n. pr. krogla, kocka, valjar itd. Da mu razjasni tvarino, dobí naj slepec v roke več reči, ki imajo isto podobo, a so iz nejednake tvarine.

V starih časih so ljudje slepce spoštovali ter jim pripisovali še celo dar prerokovanja. Vendar se za njih duševno izomikanje ni storilo ničesar. Še le v novejšem času so začeli ustanavljati posebne zavode, v kterih naj bi se slepci izobraževali. To misel je sprožil Francoz Valentin Haüy, ki je ustanovil leta 1784. v Parizu prvi zavod za slepce. Njegov zgled so začeli posnemati tudi drugod in sicer najprej na Angleškem. Na Dunaju je Ivan Viljem Klein od leta 1804. podučeval nekega slepca v svoji hiši ter je pozneje ustanovil v tem mestu poseben zavod za slepce. V sedanjem času se je število takih zavodov jako pomnožilo po raznih državah.

Gledé poduka je omeniti, da se morejo slepci naučiti nekterih predmetov prav tako, kakor zdravi otroci. Tu sem spadajo veronauk, slovnica, zgodovina, računanje na pamet in petje. Vsi ti predmetje se podučujejo s pomočjo govora. Težavneje je njih napredovanje v tistih predmetih, pri katerih bi v dosego svojega namena v prvi vrsti potrebovali zdravih oči. Ti so čitanje, pisanje, zemljepis, nazorni poduk itd.

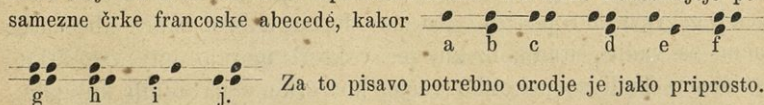
Kar se tiče **čitanja**, pomaga si slepec s **tipanjem**. Učitelj ga nauči izgovarjati kak glas, potem mu da v roke znamenje dotičnega glasu, to je črko. Ta črka mora biti vzvišena, da jo slepec lahko natanko otiplje s prsti, posebno s kazalcem desne roke. Na ta način si vtisne v spomin njeno podobo. Za prvo črko pride druga, potem tretja itd., dokler ne zna cele abecede. Pri tem podučevanju se rabijo abecedne table, omarice s predelki, v katerih stojé po vrsti otipne črke, in abecedniki z vzvišeno pisavo. Ko se slepec dobro nauči abecede, začne se vaditi čitanja iz knjige, v kateri morajo biti vse črke vzvišene. Tudi so nekoliko večje, kot črke v navadnih knjigah. Tipajoč s konci svojih prstov se navadi slepec skoraj tako hitro čitati, kakor tisti, ki dobro vidi.

Težko je slepca navaditi **pisanja**. Veljavni učitelji slepcev so izrekli, da ne kaže, da bi se slepci učili navadne pisave že zaradi tega ne, ker bi sami ne mogli čitati tega, kar so napisali. Tudi bi slepec ne mogel pisati s črnilom, ker bi z levo roko zamazal, kar je bil z desno napisal. Težavno bi mu bilo pisati tako, da bi bile posamezne vrste med seboj vzporedne. Slepec naj se torej uči drugačnega pisanja; on naj ne piše, temuč naj tiska.

Dandanes ste v navadi dve metodi, po katerih morejo slepci pisati ali bolje rečeno tiskati. Jako razširjen je tiskopis, katerega je izumel Klein, ravnatelj zavoda za slepce na Dunaju. Slepec, ki hoče pisati po tej metodi, imeti mora pred seboj ploščo, ki je prevlečena s klobučino ali pa flanelom. Na njo položi papir, katerega pritrdi ob ploščo z nekakim okvirjem. Vanj so vdlane povprečne šibice, ki tudi papir tišče ob podlago, da se ne premiče, ter so ob jednom slepcu vrste, med ktere ima napraviti črke. Na svoji desni strani ima omarico s predelki, v katerih se nahajajo

čveterooglate kratke palčice. Vsaka izmed njih ima na jednom koncu iz iglastih koncev narejeno črko velike latinske abecede. Palčice s črkami so v predelkih razvrstene po abecednem redu. Slepce prične pisati v zadnji vrsti na levi strani ter se počasi premika proti desni. Z desno roko vzame iz svoje omarice potrebno črko ter jo postavi navpično tako, da se iglice zabodejo v papir. Potem poprime črko z levo roko, z desno pa poišče novo črko v omarici ter jo postavi k prvi. Ko se iglice druge črke zabodejo v papir, poprime jo z levo roko, prvo črko pa postavi nazaj v omarico na njen prostor. Potem vzame iz omarice tretjo črko ter jo pristavi k drugi. To se ponavlja tako dolgo, da je tiskana cela beseda. Nato poišče palčico, ki nima na koncu iglastih koncev, ki je tedaj brez črke. Tu ostane prostor prazen, da loči besedo od besede. Ako se potem obrne papir, katerega je slepec na omenjeni način ponatisnil, more čitati vzbokneno pisavo, ko počasi tiplje po črkah s konci svojih prstov.

Jako priprosta je pisava, katero je iznašel Francoz Louis Braille. Namesto črk se narejajo v papir točke in sicer ne več, kakor po četiri, ktere stojé na dveh ali treh vzporednih črtah. Te točke zaznamujejo posamezne črke francoske abecedé, kakor

Za to pisavo potrebno orodje je jako priprosto.

Za podlago služi plehnata plošča z vzporednimi zarezi, ki gredo od desne proti levi. Na ploščo se položi papir, nanj pa črtalo s čveterooglatimi izrezki, ki morajo biti tako veliki, da sežejo točno čez tri zareze na plošči. Slepce prične pisati spodaj na levi strani. Z železnim črtnikom vtiskuje med posamezne čveterooglate izrezke v papir točke, ki pomenjajo razne črke. Dokončavši prvo vrsto pomakne črtalo nekoliko naprej ter prične potem pisati drugo vrsto prav tako, kakor prvo. Jedina težava pri vtiskavanju točk je ta, da jih je treba narejati narobe, da jih je potem mogoče prav čitati.

Ta pisava ima za slepce mnogo prednosti; samo to je neugodno, da se ne vjema z navadno pisavo in da jo more čitati le tisti, kteremu je znana ta abeceda.

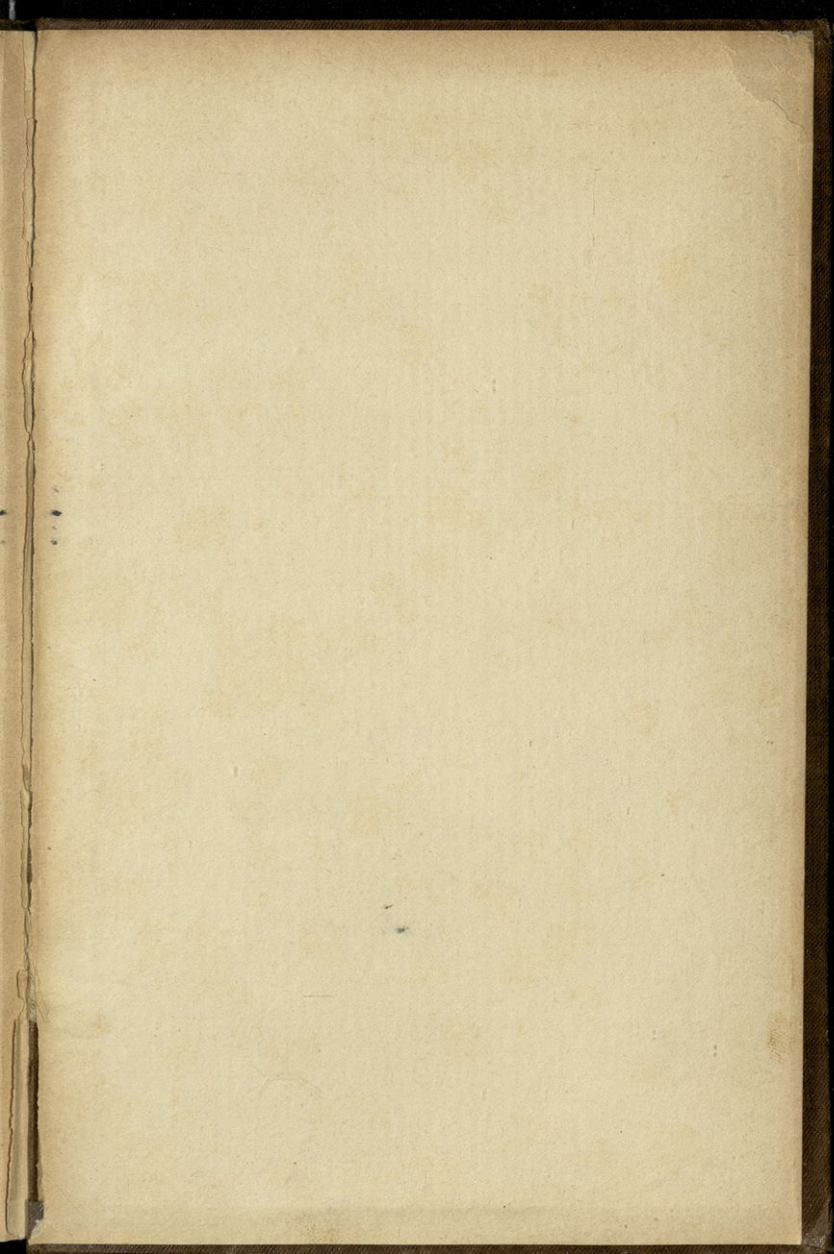

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000088521

COBISS

ALBONAC Kij. 10072